Kayıp zaman

ANJA MEULENBELT

Almancadan çeviren: İlknur İgan

AYRINTI

ANJA MEULENBELT

Anja Meulenbelt 1945 yılında Utrecht'te dünyaya geldi. 16 yaşında hamile kalınca evlenip liseyi terk etmek zorunda kaldı. Bir oğlu oldu. 19 yaşında boşandı. Yeniden eğitime başladı ve sosyal bilimler okudu.

Anja Meulenbelt ikinci kadın hareketinin yükseldiği 70'li yıllarda Hollanda'da hareketin gelişmesine aktif bir feminist olarak katkıda bulundu. Bağımsız özdeneyim gruplarından başlayarak uluslararası kongrelere, kitlesel kampanyalara, sosyal alanda kadın çalışmasına kadar uzanan farklı etkinlikler içinde hem kendi feminist politikasını oluşturdu hem de bütün bu alanlarda feminist anlayışın gelişme sürecinde yer aldı. Yazmaya diğer kadınlara aktaracak deneyimleri, söyleyecek sözü olan bir feminist olarak başladı. Yazma uğraşı sürekli bir üretime dönüşünce yazarlığı meslek olarak benimsedi. 70'li yılların ilk yarısında çeşitli dergilerde pek çok makalesi ve kitap olarak da "*Feminizm ve Sosyalizm*" (Çev: Erman Demirci, Yazın Yayıncılık, 1987) adlı incelemesi yayımlandı. 1976 yılında yazarın ilk romanı "*Utanç Bitti*" (Çev: İlknur İgan, Ayrıntı Yayınları, 1993) yayımlandığında kitap feminist çevrelerde büyük bir yankı uyandırdı. Sekiz dile çevrilen bu otobiyografik roman, kısa zamanda kadın hareketinin temel kitapları arasına katıldı.

Anja Meulenbelt daha sonra "*Ayrım Çizgileri*", "*Kadın Cinselliği*", "*Kendimiz İçin*", "*Öfkeden de Öte*", "*Bir Soğanın Kabukları Gibi*", "*Küçük Ayaklar*" - "*Büyük Ayaklar*" başlıkları altında inceleme kitapları yayımladı. 1985 yılında basılan *Gündelik Mutluluğa Alışma* (Çev: İlknur İgan, Ayrıntı Yayınları, 1994) adlı ikinci romanı feminist çevrelerde farklı tepkilerle karşılandı. "*Utanç Bitti*"'de lezbiyenliği tercih ediş sürecini anlatan yazar, ikinci romanında yeniden bir erkekle beraber olmaya karar verdiğini anlatınca lezbiyen kanadın ağır eleştirilerine hedef oldu ve harekete ihanetle suçlandı. Anja Meulenbelt 1991'de yayımlanan bir kitabında kedilerini; *Hayranlık*'ta (Çev: İlknur İgan, Ayrıntı Yayınları, 1995) yazarlık hayatında giderek daha başarılı olan bir kadının, aşk hayatındaki "sıkıntılar"ını; eleştirmenlerin "yazarın olgunluk dönemi ürünü" diye övdüğü 1994'de yayımlanan son romanı *Kayıp Zaman*'da ise elli yıllık bir hayatın muhasebesi eşliğinde ayrılıkların bıraktığı acıyı, yas duygusunu, menapoz döneminin tasalarını ve aşk için duyulan kaygıları anlatıyor.

Ayrıntı:146
Edebiyat dizisi:51

Kayıp Zaman
Anja Meulenbelt

Almancadan çeviren
İlknur İgan

Yayına hazırlayan
Zeynep Atayman

Kitabın özgün adı
Auszeit

© Van Gennep

Rowohlt/1995 basımından çevrilmiştir
Blessuretijd/Çeviren: Annette Löffelholz

Bu kitabın tüm yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir

Ön kapak fotoğrafı
Gerardo Beretta

Arka kapak fotoğrafı
Bert Nienhuis

Kapak düzeni
Arslan Kahraman

Düzelti
Sait Kızılırmak

Basıma hazırlık
Renk Yapımevi (0 212) 516 94 15

Baskı ve cilt
Mart Matbaacılık Sanatları Ltd. Şti. (0 212) 212 03 39-40

Birinci basım
Nisan 1996

ISBN 975-539-134-7

AYRINTI YAYINLARI
Piyer Loti Cad. 17/2 34400 Çemberlitaş-İstanbul Tel: (0 212) 518 76 19 Fax: (0 212) 516 45 77

Anja Meulenbelt

KAYIP ZAMAN

E D E B İ Y A T D İ Z İ S İ

GÜLÜNESİ AŞKLAR
Milan Kundera/10. basım

KALECİNİN PENALTI ANINDAKİ ENDİŞESİ
Peter Handke

YÜZBAŞI ve KADINLAR TABURU
Mario Vargas Llosa/3. basım

BİZ
Yevgeni Zamyotin/2. Basım

KESİK BİR BAŞ
Iris Murdoch/2. basım

YENİ TANRILAR
Alberto Vasquez-Figueroa

İNFAZA ÇAĞRI
Vladimir Nabokov

EVET AMA, BİR LOKOMOTİF BUNU YAPABİLİR Mİ BAKALIM?
Woody Allen/4. basım

ÇALI HOROZU
Michel Tournier/2. basım

BANYO
Jean-Philippe Toussaint

BALKON
Jean Genet

GÜNEŞ İMPARATORLUĞU
J.G. Ballard

BEYAZ ZENCİLER
İngvar Ambjörnsen/3. Basım

SİYAH MADONNA
Doris Lessing

KAPANDA ÜÇ KAPLAN
G. Cabrera Infante

ZAMANIN KIYISINDAKİ KADIN
Marge Piercy

ANARŞİNİN KISA YAZI
Buenaventura Durruti'nin Yaşamı ve Ölümü
Hans Magnus Enzensberger

FOTOĞRAF MAKİNESİ
Jean-Philippe Toussaint

GÜLÜN GÜNLÜĞÜ
Ursula K. LeGuin/2. b asım

HOTEL DU LAC
Anita Brookner

AZİZLER ve ÂLİMLER
Terry Eagleton

VEDA YEMEĞİ
Michel Tournier / 2. basım

ORLANDO
Virginia Woolf / 2. basım

UTANÇ BİTTİ
Anja Meulenbelt / 2. basım

YAKIN GELECEĞİN MİTOSLARI
J. G. Ballard

KARANLIĞIN SOL ELİ
Ursula K. LeGuin / 2. basım

AĞ
Iris Murdoch

WATT
Samuel Beckett

EKOTOPYA
Ernest Callenbach

GECEYİ ANLAT BANA
Djuna Barnes

İNSAN POSTUNA BÜRÜNMÜŞ KÖPEK
Ingvar Ambjörnsen / 2. basım

CUMA
ya da Pasifik Arafı
Michel Tournier

AFRODİT'İN BAŞKALDIRISI
Tunç/Nunquam
Lawrence Durrell

GÜNDELİK MUTLULUĞA ALIŞMA
Anja Meulenbelt

MURPHY
Samuel Beckett

MASAL MASAL İÇİNDE
Khimaira
John Barth

ZEN VE MOTOSİKLET BAKIM SANATI
Değerlerin Sorgulanması
Robert M. Pirsig

PARFÜMÜN DANSI
Tom Robbins

SINIRSIZ RÜYALAR DİYARI
J. G. Ballard

FRANSIZ TEĞMENİN KADINI
John Fowles

BEYAZ OTEL
D.M. Thomas

MYRA
Gore Vidal

DALGALAR
Virginia Woolf

ATLANTİK ÖTESİ
Witold Gombrowicz

HAYRANLIK
Anja Meulenbelt

MELEKLER ZAMANI
Iris Murdoch

PAULINA 1880
Pierre Jean Jouve

EŞEKARISI FABRİKASI
Iain Banks

ROCK LANETİ
Iain Banks

KAYIP ZAMAN
Anja Meulenbelt

SENİ İÇİME GÖMDÜM
Andrew Jolly

HAZIRLANAN KİTAPLAR

NIETZSCHE AĞLADIĞINDA
Irvin D. Yalom

KIZIL AĞAÇLAR KRALI
Michel Tournier

DUYGUSAL BİR YOLCULUK
Laurence Sterne

ALTIN DAMLA
Michel Tournier

MÖSYÖ
Jean-Philippe Toussaint

İNSAN RUHUNUN MÜHENDİSİ
Josef Skvorecky

MOLLOY
Samuel Beckett

MALONE ÖLÜYOR
Samuel Beckett

ADLANDIRILAMAYAN
Samuel Beckett

GÖKTAŞLARI
Michel Tournier

....
ve artık geceleri saymıyorum
ya da belki,
anımsamayı da barındıran
unutuşu bol
bir zemine basarak
haftaların olmadığı, ama ayları
belki yılları içeren geceleri
sayıyorum artık.

Elly de Waard
Een Wildernis van verbindingen

Çünkü bir şey etkisini,
ancak yitişinde gösterir.

Koos van Zomeren

Fakat anlatacağım bir karabasan var: sevdiklerimle birlikte olmanın, en içten dileğim olduğunu söylemeye çalışıyorum
ama ben yabancıları da seviyorum,
öyle ki şiddetle ayrılığı arzuluyorum
gramer hatalarımı,
aşk hatalarımı gözleyen
en kötü dostlarıma ve en iyi düşmanlarıma
bu sözleri kekelerken işitiyorum
kendi sesimi

Adrienne Rich, "Yom Kippur 1984"
Your Native Land, Your Life'dan

Burada söz konusu olan, kimin daha fazla acı çektiği ya da daha fazla şey yitirdiği değil: Bu tür karşılaştırmalar, yapıları gereği uygunsuzdur.

Edward Said, *The Question of Palestine*

Örneğin siyah kedilerin öyküsü.

Les Borrys'de, Elly'nin şiirlerinde bahsettiği Durance nehrinin çok yakınındaki evi tuttuk. Evi seviyordum, ille mutlu olmasa da bir hikâyesi vardı. Sevgisizlikle tamir edilmiş ve gözden çıkarılmış nişan hediyeleri ve kişiliksiz plastik eşyayla tıka basa doldurulmuş Fransa'daki diğer tatil evlerinin aksine, bu eve bir zamanlar gerçekten yerleşilmiş. Yığınla tabak, eski çatal bıçak takımları, biri diğerine benzemeyen parçalarıyla tuhaf bir bardak koleksiyonu, bilerek seçilmiş, sayısız yolculuklardan getirilen bardaklar. Pek çok el değiştirmiş ve büyük taş lavaboda sayısız kez yıkanmışlar. Burada pahalı hiçbir şey yok, yine de sahipleri kışın ya da hafta arasında şehirde yaşayan bu bölgedeki tatil evlerine

sık sık hırsız giriyor. Küçük çatlakları olan tabakları yine de eski tanıdıklar gibi selamladım, aynı şekilde üzerinde sayısız çatlak ve çentik olan, ovulmaktan parlamış bildik tahta masayı ve içlerinde sararmış mektup kâğıtları, paket ipliği artıkları, unutulmuş fotoğraflar ve eksik oyun kâğıtları bulduğumuz gizem dolu çekmeceleri de. İçlerinde daha önce, nesillerin uyumuş olduğu yatakları, tozlu kitapları –Emily Brontë ve Charles Dickens'in Fransızca çevirileri– geniş mutfaktaki çatlak fayansları, pencerelerdeki ağır panjurları seviyordum. Hatta iş görür mutfak bıçakları bile vardı –benimkisini yanımda getirmesem de olurmuş.

Evi kiraya veren kadın ellilerinin başlarında, tipik bir kentli Fransız, psikanalist, görünüşe bakılırsa yalnız yaşıyor. Orada burada bulduğumuz fotoğraflardaki kadın o değil, onun daha genç bir kopyası, yanında hep aynı adamla. Kadın: gülerek yukarıya, adama doğru bakan ufak tefek esmer bir kadın, erkek: ince, delikanlımsı bir adam, çekici. Hikâyeyi daha sonra öğreniyoruz. Bu evi birlikte kurduktan sonra adam onu bir başka kadın için terk ediyor, yıllar sonra, ölümcül hasta, geri dönüyor. Kanser. Bahçenin arka taraflarında bir yerde bir tepeden fışkırmış yabani biberiyeler arasına gizlenmiş küçük bir mezar taşı ve kül testisi bulduk. Kadın şimdi evde çok seyrek kalıyor. Evi, ailesiyle birlikte İsrail'e yerleşen kızının üstüne yapmış. Demek ki bu eve sinmiş melankoli, benim düşgücümden çıkma değil. Evde, kapanmamış bir geçmişin kokusu var ve olasılıkla, son yaz oraya bir kez daha gitmek isteyişimizin nedeni de bu.

Onuncu yaz.

Tatilde her zaman yaptığımız gibi kavga ettik, zararsız didişmeler, gecikmiş gözden geçirmeler, ya da ertelenmiş öfkeler değil, tersine günler süren, yıpratıcı temel parçalanmalar. Asla aklımdan çıkmayan şöyle bir cümle: "On yıl sonra senin içinden neler geçtiğini hâlâ bilmiyorum," dedi Daniel ve ben nedeni ne olursa olsun bunun doğru olduğunu düşündüm –o mu beni tanımak istemiyordu, ben mi kendimi tanıtmak istemiyordum. Kendi kendime iltica etmiştim, çok genç yaşlarda öğrendiğim bir hayatta kalma tekniği.

Daniel, kendi açısından, benim kendi ayakları üzerinde durabilen cesur bir kadın olduğumu düşündüğü için beni sevmişti.

Daha sonraları bunu farklı bir gözle gördüm: Ben Daniel için ona çok fazla yapışmayan, büyük duygusal taleplerde bulunmayan bir kadındım. Bu imaja uygundum, o zamanlar. Bir kadının kendi hedefini seçip, hem de kendine özgü görüşleri olmasını kaldırabilen, hatta bunu çekici bulan bir erkeğe hayatımda o güne kadar hiç rastlamamıştım. Zorlu bir mücadeleyle kazandığım bağımsızlığımı hiçbir şey için, hiç kimse için feda edemezdim, ne bir erkek için, ne de bir kadın, fakat Daniel'le birlikteyken zaten buna gerek yoktu. Beklediği bir ev kadını değil, bir sevgiliydi. Tek başıma yolculuğa çıktığımda ya da bir hafta sonunu daha çalışarak geçirmek zorunda kaldığımda ondan özür dilememe gerek yoktu. Ondan daha fazla para kazandığım zamanlar, bunu sindirebiliyordu, konser aralarında insanların onu değil de, beni tanımalarına aldırmıyordu. Benim kendi arkadaşlarımın olması ve evimden vazgeçmemem onun için sorun olmuyordu. Onunla karşılaştığım için şükran duyuyordum, beni olduğumdan daha küçük göstermeye çalışmadığı, evcilleştirmeyi denemediği için ona müteşekkirdim. Diğer kadınların bir erkeğin yanında kendi bağımsızlıklarını kanıtlamak için ne kadar mücadele ettiklerini duydukça kendimi mutlu sayıyordum. Hiçbir zaman avuç açmak zorunda kalmadım ve yaşamımın en karanlık dönemini de herhangi bir psikolojik destek almadan atlattım. Özgürlüğüme saygı göstermeye hazır olmayan bir erkeği sevemeyecek kadar uzun bir süre, kendime ve çocuğuma bakabilmek için tek başıma mücadele ettim.

Fakat şimdi Les Borrys'de, yavaş yavaş ilişkimizin parça parça ufalanmış olduğunun bilincine varıyordum. Sanki bu dostça yan yanalık artık yetersizmiş gibi. Tartışmalarımızda belirli bir yapıyı fark etmeye başladım: kavgalar her defasında, ben daha fazlasını istediğimde, bir kere olsun bir şeylere yaslanma isteği gösterdiğimde ve hep güçlü olmayı reddettiğimde başlıyordu. Ve her defasında bu isteğimi geri çektim. Her krizin ardından, yakınmayı bırak, diyordum kendi kendime, bu ilişkiyi sürdürebilmek için yeterince ortak yanımız var. Keyifli alışkanlıklar, zorlu bir çalışma haftasından sonra cuma akşamları ve hep aynı soru, koltuğun üzerinde ilk uyuyup kalan kim olacak, ben mi, o mu? Konserlere gitmek. Bizi çok başarılı bir çift olarak gören ortak arkadaşlar. Paris'te, Viyana'da, Budapeşte'de hafta sonları. Belki de artık bir-

likte yaşlanamayacağız diyordum kendi kendime, hep bu varsayımla yaşamıştık çünkü. Sonuç üzerinde düşünmeye henüz cesaret edemiyordum. İlişkimizin onca yıl sonra –bu arada üç beş yıl daha yaşlanmış olarak– başarısızlığa uğradığını görme ve tekrar yalnız kalma düşüncesini uzaklaştırmaya çalışıyordum kafamdan. Fakat kendimi çökmüş hissediyordum. Ve bunu arkadaşlardan gizlemeye çalışsam da kaygılarımdan kurtulamıyordum. Kendi elimle hazırlayıp Durance nehri kıyısındaki yassı taşların üzerine ya da terastaki büyük ahşap masanın üzerine dizdiğim yemeklere, oldukça fazla miktarda şaraba, canlı ve yoğun sohbetlere rağmen kendimi yalnız hissediyordum.

Bir sabah Daniel her zamanki gibi iki koca fincan sütlü kahveyle yatak odasına geldi. "Sana bir sürprizim var," dedi, "küçük bir konuğumuz var." Onunla birlikte dışarıya çıktım. Orada sarnıcın kenarında duran şey, daha çok kirli bir siyah çorabı anımsatıyordu. Ama çorap soluk alıp veriyordu. Bu küçük bir kara kediydi, aşağı yukarı altı yedi haftalıktı ve tüyleri o kadar kirlenmiş ve keçeleşmişti ki, önüyle arkası ayırt edilemiyordu. Görünüşe bakılırsa yapacağımız şey, ömrünün son birkaç saatini huzur içinde geçirmesini sağlamaktan ibaret olacaktı. Hayvancağızı biraz gölgeye yatırdım, çünkü güneş çoktan öldürücü bir ısı yaymaya başlamıştı. Kedicik ağır bir şekilde hırıldıyordu. Onu nemli bir mutfak beziyle dikkatle temizledim, burnundaki ve ağzındaki pislikleri aldım, bir anne kedi gibi karnına masaj yaptım, birbirine kenetlenmiş dişlerinin arasından birkaç damla su damlatmaya çalıştım, ama derhal geri çıkardı. Birkaç saat geçti; durumunda hiçbir değişiklik yoktu, fakat hâlâ yaşıyordu. Ona bir parça su içirebilmek için yaptığım sayısız denemelerden birinde aniden zayıf bir yutma refleksi hissettim. Ve sonra gözlerini açtı, kara parlak boncuklar bana baktı ve kedicik yürek paralayıcı bir şekilde mırıldamaya başladı.

Köyde yavrunun annesini araştırmaya çalıştık, ama belli ki bir sokak kedisinin yavrusuydu. Yakın çevrede pek çok yabani kedi vardı. Köylüler onları bazen ağaçların üzerinde vurup düşürüyorlardı. Ertesi gün hayvanın hâlâ yaşadığını görünce onu veterinere götürdük. Bu arada, onu bir parça tavuk ya da balıkla besleme girişimlerim sırasında sivri dişlerini birkaç kez parmak-

larıma geçirmişti. Açlıktan ölmek üzereydi. Ve bu hayvan ne kadar ölümcül hasta olsa da çeneleri işliyordu –bu küçük yaratığın içinde böylesine bir güç olması şaşırtıcıydı. Genç bir kadın olan veteriner, kedinin beyninde bir hasar olduğunu tespit etti, yürürken patilerine doğru dürüst kumanda edemiyordu. Sonraki günlerde fayansların üzerinde sürünmeye başladığında bu açıkça belli oldu. İşemeye ya da onun pislemesi için hazırladığımız kutuya çıkmaya çalışırken sürekli dengesini yitiriyordu ya da süt veya su kâsesinin içine düşüyordu. Sanki sarhoşmuş gibi tuhaf, sarsak bir biçimde yürüyor, yürürken arka patileri düpedüz, mutfağın zemini üzerinde sürükleniyordu. Sanki bir Charlie Chaplin numarasına çalışmak istemiş gibi bir görünümü vardı. İğne yapılıyordu, üç değişik hap alıyordu, bağırsaklarının daha rahat boşalması için ağzına parafin püskürtüyordum ve kediler için yapılmış özel bir süttozu veriyordum. Aslında tümüyle absürd bir girişimdi bu. Veterinerin bekleme odasında sahip arayan sağlıklı kedilerin listesi asılıydı, eğer onları acıyıp da alan kimse çıkmazsa, büyük bir olasılıkla iğneyle uyutulacaklardı ve biz bu küçük canavarı hayatta tutabilmek için bir servet harcıyorduk.

Onu ne zaman yalnız bıraksam pis su kanalına düşmeyi ya da kendi su tasında neredeyse boğulacak hale gelmeyi beceriyordu. Geceleri onu, büyük yatağın benim yattığım tarafına çektiğim boşalmış kitap kutusunun içinde yatırıyordum. Bir anne hayvan gibi bir kulağım kirişte uyuyordum. Mırıldanarak, herhangi bir yere doğru gittiğinde onu pisliğin içinden bulup çıkartmak, temizlemek ve altına yeni bir mutfak bezi sermek için anında uyanıyordum. Sanki, kundak bezleri yıkadığım günler geri gelmişti. Daniel'i, bize uğrayan bir arkadaşla birlikte, bir yaylılar dörtlüsünün yakınlarda bir yerde verdiği konsere bensiz gönderdim. Hayvanı o kadar uzun süre yalnız bırakmak istemiyordum. Süpermarkette alışveriş yaptığım bir saatçiğin dışında evden dışarı çıkmaya cesaret edemiyordum. Flipje'yi kurtarmaya kesin kararlıydım. Kedi içgüdüleriyle, aslında insanlardan kaçması gerekirken, boşu boşuna son gücüyle bizim evimize gelip merdivenlere yatmamıştı. İlk insanına –bana– boşuna gözlerini kocaman açarak bakıp mırıldamaya başlamamıştı. Eğer bir kedide

umut varsa, yaşama isteği gibi bir şeyin olması mümkünse, o bu umudunu bana bağlamıştı.

Flipje giderek güçlendi, ama hareket etme isteği arttıkça yalpalayışı ve düşmeleri daha da kötüledi. Ve sonra üstüne üstlük bir de delirdi. Olmayan şeyler görüyordu. Birdenbire tıslayarak büyük bir sıçrayışla yatağın üzerine atlıyor, hayali bir düşmana doğru vahşice geriliyor ya da kendi gölgesiyle kavga ederken sıçrayıp duvara çarpıyordu. On gün sonra, sanki artık yaşamaya gücü kalmamış, isteği tükenmişçesine, her şeyden vazgeçmiş gibi görünüyordu. Artık günün en sevdiği zamanında, sabahın erken saatlerinde bile mırıldamıyordu, bir sonraki krize kadar göğüslerimin arasında miskin miskin yatıyordu. Artık tutunamıyordu. On birinci gün onu veterinere götürdük, Flipje bir havlunun içinde uslu uslu kucağımda yatıyordu, Daniel teybe bir gregoryan müziği koymuştu; duruma çok uygun düşüyordu. Flipje kendisini doktora teslim etmemize gönülden razı oldu. Aptalca bir şeydi ama, başka türlü yapamadım, ağladım, gözyaşlarımı tutamıyordum.

Daniel sevecendi, beni arabayla Aix'e götürdü. Cours Mirabeau'da öğlen yemeği yedik. Sanki kutlayacak bir şeyimiz varmış gibi istiridye ve bir şişe iyi şarap. Önümüzdeki günler için yeniden planlar yapabilirdik. Yeniden Durance kıyısında uzun süren yemekler yemeye gidebilirdik, arabayla Arles'a, Cassis'e, Calangues'e gidebilirdik. Bunu takip eden günlerde bütün izleri ortadan kaldırdım, kalan hapları çöpe attım, kâseyi temizledim, mutfak bezlerini son bir kez yıkadım, yer karolarından paticiklerinin kirli izlerini sildim, kitapları yeniden kutuya yerleştirdim. Ve ağlamamı durduramadım. Hiç beklemediğim bir anda bile gözyaşlarım boşalıveriyordu bazen. Ve bunların sadece, on bir gün birlikte yaşadığım ve yasını tuttuğum küçük bir kedi için olmadığının farkındaydım. Daha sonra Daniel şunları söyledi: "Sanırım biz o zaman sadece o kediyi değil, ilişkimizi de mezara götürdük."

Yine de her şeye son verme kararını o zaman almadık. Tatmin edici bir sonuca vardırmayı beceremeden, kavgamızı bastırdık. Sanki hiçbir şey olmamış gibi gündelik yaşamımıza geri döndük. Tatilden döndükten sonraki hafta ayrı yaşadık, sıkı çalıştık, hafta sonları ya bende ya da onda beraber olduk. Müzeler, dostlarla ye-

mekler. Ah, evet, tüm belirtiler her şeyin yeniden yoluna girdiğini gösteriyordu.

Ve o sırada ben, paldır küldür bir başkasına âşık oldum.

Daha önce de âşık olmuştum ve her zamankinden daha dağınık, daha huzursuz olduğumu doğal olarak fark eden Daniel'e günah çıkartmıştım. O zamanlar ona kim olduğunu söylememiştim, o da öğrenmek istememişti. Daniel'le olan ilişkimi zorlu bir sınava sokmak istemiyordum, sadece o bunu kaldıramayacağı için değil, kendime de güvenmiyordum. Hem, diyordum, kendi kendime izin verirsem bu bana ne getirecek. Belki birkaç güzel saat. Bir yığın sıkıntı. Çünkü âşık olma hali geçiyor. En iyi ihtimalde geriye kalan ne olacak? Daniel'le birlikte zaten sahip olduğuma benzer bir ilişki. Kendimi tamamen iyileştirmeye karar verdim. İçimde bu karanlık arzuyu uyandıran aşk nesnesinin bundan hiç haberi olmadı ve o başka bir yere taşınarak işimi daha da kolaylaştırdı.

Ama şimdi durum farklıydı. Bu, Daniel'in o zamanlar söylediği gibi –"Ah, bu hepimizin istediği bir şey, yine eskisi gibi âşık olabilmek,"– kolay değildi. Bu sefer durum daha kötüydü.

G.'yi ilk görüşümün hemen ardından tuhaf bir huzursuzluk hissettim. İkinci karşılaşmamızdan önce kendimi, çok da şık olmayan spor ayakkabılarımın yerine topuklu çizmelerimi giyerken yakaladım. Üçüncü defasında âşık olduğumu anladım, çaresizcesine, şiddetle. İkinci karşılaşmamızda G. bana tuhaf bir şey söyledi. Kediler hakkında yazdığım kitabı okumuş. "Sen kedileri seviyorsun," dedi, "bir süre önce siyah bir sokak kedisi evime geldi. Ona bakamam. Almak ister misin?"

Bunu takip eden haftalarda aklım karıştı, huzursuzdum. Neredeyse hiç uyumuyordum, işime konsantre olamıyordum, büyük bir hızla kilo verdim. Bu günlerden birinde, kâbusa benzeyen karmaşık bir rüya gördüm. Rüyamda bir baykuşla bir kedi, ölümüne mücadele ediyordu. Bir an geliyor gri baykuş büyüyüp bir kartal haline gelerek kediyi bir fare gibi gagasında taşıyor, bir an sonra kara kedi bir panter haline geliyor ve baykuşu çaresiz bir sıçan

gibi pençelerinde tutuyordu. Kedi kazandı. Baykuş son bir çaresiz kanat çırpıştan sonra öldü. Kedi, böğürlerindeki kanayan derin yaralarla, berbat bir durumda hayatta kaldı. Şu işe bak, diye düşündüm uyanırken, ne kadar sıradan; çoktan bildiğim bir şeyi –bu kez tutku aklı yenecek– ortaya çıkartmak için sanki bu dolambaçlı yol gerekliymiş gibi, sanki bilinçaltım daha derin görüntüler üretemiyormuş gibi. Her iki erkeğin de bana siyah bir sokak kedisi sunduğunu, ancak o zaman fark ettim. Birini kabul etmiştim, yaşamadı. Diğerini peşinen reddetmiştim.

Rüyamı Elly'ye anlattığımda, "yaz bunu," dedi.

Fakat böyle gerçek hikâyeler işe yaramaz.

Uydurmaymış izlenimi bırakırlar.

't Vogelwater. Paskalya'nın ilk günü.

Dün ilk sayfaları yazdım. Yedi sayfa sayıyorum. Onları çevirip masanın üzerine, yanıma koydum ve hâlâ, onları bir kez daha okuyacak cesaretim yok.

Bu eve geldiğim yıllar boyunca, bu odanın hep değişik adları oldu, bekleme odası, rulet odası. Şimdi benim çalışma odam – burada olduğum zaman benim çalışma odam. Solumdaki çerçevelenmiş bir renkli fotoğrafta Saartje'nin sevimli poposu. Sağda biraz kurumuş bir bonsai ağacı. Bu evde daha çok sevdiğim bir başka mekân daha var: kış bahçesi, Chris van Geel'in bir zamanlarki çalışma odası. Buraya ilk kez geldiğimde her şey hâlâ

on yıl önceki ölümünden sonra bıraktığı gibi duruyordu: bir sandalyenin arkasında ceketi, düğümü çözülmemiş bir kravat, açık bir paket kurumuş ve ufalanmış tütün, yarım kalmış bir mektup, mürekkebi solmuş, kâğıdı sararmış. Zarfın üzerine adres önceden yazılmış, üzerindeki pul epeydir geçerli değil. Elly daha sonra masaları ve dolapları, dağ gibi yığılmış kâğıtları ve resim tomarlarını, iyice tozlanmasınlar diye beyaz çarşaflarla örttü. Bunlar bana neredeyse kefenleri anımsatıyordu. 't Vogelwater'de yalnız olduğum bir zamanda evi dolaşırken bu çarşaflardan birinin ucunu kaldırdığımda, arkamda ani bir patlama sesi duydum. Yakalanmış gibi korkuyla çarşafı tekrar bıraktım. Elly'nin son yaşgününde oraya asılan balonlardan biri patlamıştı. Burada biraz tekin olmayan bir hava var, ama zamanla buna alıştım. Chris'in ruhuyla gayet iyi anlaşıyordum.

En çok kış bahçesinde olmayı seviyordum. Aydınlık ve geniş, üç cepheye penceresi var, sarı sıcak bir güneş ışığına bulanmış, kapıları çimen ve yosundan bir halıya açılıyor. Tavşanları görüyorsunuz, bence aile olan bir sutavuğu çifti hararetle kendilerine havuz kenarında bir yuva kurmakla meşguller, ara sıra bir sincap ya da gözüpek bir sülün ortaya çıkıyor. Fakat kış bahçesi, eğer evin içinde fazla insan varsa ortak mekân ve ben o zaman herkesin içinde yazamıyorum. Bunu müstehcen buluyorum, herkesin önünde giysilerimden şu ya da bu parçayı çıkartmayı yeğlerim. Kimse beni kucağımda bir laptop'la trende göremez, sevgililerim yanımdayken bile, aklımdan geçen bir metin parçasını, bir düşünceyi, bir cümleyi, bir imgeyi yan tarafa dönerek gizlice not ederim ve sonra hemen saklarım. Elly evde, ben de çalışma odasında çalışıyorum. Ağaçların koyu yeşili pencerenin çok yakınına kadar erişiyor, rüzgârda salınan, ışık benekleriyle aralanmış, neredeyse geçit vermez bir duvar oluşturuyor. Güneş ışırken kendimi burada biraz hapsedilmiş gibi hissediyorum. Bunun avantajı var, yazmaya devam etmemi sağlıyor. Çünkü aslında dışarıda olmak istiyorum.

Açıklıkta.

Dün başladı. Hayır, aslında evvelki gün.

Terapist Sonja van Zweden ve yazar Anna Bridie'nin bir kon-

feransındaydım. Konu başlığı burn-out'tu ya da Sonja'nın yeğlediği adlandırmayla, kronik stres. O sabah orada ben de bir konferans vermiştim ve kurslarımda kullanabileceğimi umduğum bir konu hakkında bir şeyler öğrenebileceğimi düşünerek kalmıştım. Ama tabii asıl sebep kurslar değil kendimdim. Bir buçuk yıl geçtiği halde, nasıl adlandıracağımı hâlâ bilemediğim –bunalım, ayrılık acısı, keder, aşk kaygısı, menopoz sorunları, aşırı yüklenme– bir dönemden sonra artık zorla da olsa biraz yukarılara tırmanmaya başlamamış mıydım? Fakat hayır, şu elle tutulur yazma tutukluğu hâlâ mevcut. Hem de, tembelliğini ya da belki de artık söyleyecek bir şeyi olmadığını örtmek için yazarların bunu bir bahane olarak kullandığını düşünen bende. Hem de –annemin kızı olarak, 'canın istemiyorsa isteği kendin yarat' ilkesine uyan– kendimi çok mutsuz hissettiğim zamanlarda dahi hep yazabilecek durumda olan ben, ortalıkta dolanıp, bütün gün birkaç hantal cümleyi evirip çevirip, çevirisi yapılmış bir kitabın arka kapak yazısını önümde iteleyip duruyordum. Yirmi beş kitaptan oluşan uzun bir dizi, onca sayfa; bir zamanlar bunu nasıl başarmıştım? Yoksa bunu yapan başka biri miydi? Yeniden erteleyeceğim bir teslim tarihini düşünmek bile her tarafımın ter basmasına neden oluyordu. Artık üstesinden gelemiyordum. Hayır, aslında o kadar da değildi. Çünkü pekâlâ da yazıyordum –aşk mektupları, yayınlanması mümkün olmayan aşk mektupları. "O çekmecendeki-lerin ne olduğundan haberin var mı," diye G.'ye soruyorum, "orada elli bin guldenlik potansiyel bir kâr payı duruyor. Sadece benim için ne kadar değerli olduğunu anlayasın diye söylüyorum."

Adı aslında Amy olan Anna ve Sonja'nın konferansından sonra birlikte aşağıdaki kafeye iniyoruz. Amy üç yıl süren aşırı çalışma ve bunu takip eden çalışamama durumundan sonra, yazabildiğini keşfetmiş. İçinde bulunduğu çıkmazı yaratıcı bir şekilde dönüştürmeyi ve başkalarına da katkısı olan bir şeyler yaratmayı başarmış. Artık ayağa kalkmış gitmek üzereyken, bana şunları söyledi: "Yaşlanmak üzerine bir kitap yazmalısın."

Böööğğ. Yaşlanma üzerine bir kitap? Menopoz üzerine? Lafı bile itici, haftalık dergi *Groone*'nin kapak sayfasındaki başlığı

şimdiden görüyor gibiyim: "Meulenbelt menopozda." Sanki benim kişiliğim ortaya konarak mesele hallolacakmış, sanki eleştirisi yapılan kitap başka hiçbir şeyden söz etmiyormuş gibi. İlk kitaplarını ilerleyen yaşlarında yazan kadın yazarlar hakkındaki incelemelerde hep sezdiğimi sandığım, cilt altına zerk edilen bir zehir: menopoza girmiş hanımlar. Mesele bundan ibaret. Nokta. Durum gülünç. Biz kadınlara verili "bir erkeğin kalbini ve tohumlarını yönetme" (Ward Ruyslnk'den alıntı yapıyorum) gücünün belli bir yaştan sonra elimizden alındığını, kötücüllükle ve yaptıklarından haz duyarak saptıyorlar gibi geliyor bana. Ve sonra Germaine Greer'in şu kitabı, *Menopoz Yılları.* Onurunu riske atmak istemeyen ve ıslıklanmadan sahayı kendiliğinden terk eden Greer. Kadınların yaşlanma üzerine yazdıkları çoğu kitapta rastladığım şu yanlış iyimserlik tınısı: yaşamın üçüncü dönemi, ikinci şans, bizi bekleyen yeni kışkırtılar –sanki daha önce yaşananlar yeterince iyi değilmiş gibi– şimdi bizi saracak olan o olağanüstü berraklaşma ve kendini bulma dönemi. İçimde böyle şeyler pek hissetmiyorum doğrusu. Herhalde daha sonra gelecek bu dönem. Bonnie, "Menopoz ne demek, geçiş ne demek, herhalde çöküş demek istiyorsun," dediğinde, menopozu atlatmış olan karısı Mineke'yi kızdırarak gülüşüyoruz. Hayır, hayır Amy, yaşlanma üzerine kitap yazmak yok. Bunu bir başkası yapmalı. Sen kendin yazsana.

Bir roman yazmak istiyorum. Zamanı geldi. Yazı işleri sorumlum olan Jaap, yeter ki yine görev bilinciyle yazılmış bir kitap olmasın, diye öneride bulunmuştu. Bana hareket alanı bırakacak, daha serbest bir şey, dipnotlar ve kaynakçalara bağlı kalmayacağım bir şey. Uzun bir zamandan beri bu düşünceyi içimde taşıyorum, ama bloke olmuş durumdayım, bir paragrafın, bir görüntünün, belirsiz bir temanın ötesine geçemiyorum. Belki yine de yaşlanmakta olan bir kadın bulunmalı, bir tutam Anita Brookner – ama öyle sivridilli değil, daha fazla seks ve tutkuyla. Ama bu, olası bir başlıktan fazlası için yeterli değil. Bir roman için neyin gerekli olduğunu biliyorum. Uzun bir zamanı bölünmeden kullanabilmeliyim, can sıkıntısının neredeyse sınırına kadar dayanmalıyım, kendimi zorlamamalıyım, gergin bir arayış içinde olmamalıyım, kendi hilelerimi neredeyse hiç fark etmeden yakalamalıyım. Ama şimdi dolduramadığım bunca boş zaman var-

ken hiçbir şey yapamıyorum. Daktilonun başına oturur oturmaz yine o umutsuz isteğe batıyorum –ah bu sefil gözyaşları. Bu bitmez tükenmez geveleme artık bıkkınlık verdi ve elbette sonunda çıkardığım şey yine bir aşk mektubu. Artık ait olduğu adrese göndermem dahi mümkün olmayan bir aşk mektubu.

Bir yıldır âşık olup altı ay da yas tuttuktan sonra, şimdi yine hafiften toparlanıyorum. Nesnel bir düzyazı. Kendi vereceğim makaleleri son ana kadar ertelediğim lezbiyen kadınlar için terapi konulu bir kitabın düzeltisini Dixie ile birlikte yaparken neredeyse işkence çektim. Ama yine de oldu. Birkaç makaleyi düzelttim. Böyle iyi. İleri yaşlarda tutku üzerine bir deneme. Her şey yolunda, bu bana biraz eski zamanları hatırlattı. Ya şimdi, bir roman mı? Bir türlü başaramıyordum. Yarattığım kişiler yavan ve kaskatı, sandalyelerinde oturup kalıyor ve benim vermem gereken reji direktiflerini bekliyorlardı. Böyle olmaz. Ancak beni dikkate almadan kendi yollarında yürüdükleri zaman ortaya bir şeyler çıkacak. Kendimi tam anlamıyla çuvallamış hissetmemek için zamanımı başka işlerle dolduruyordum. Kadın dergisi *Opzij* için makaleler, kadınlar ve alkol üzerine yazmak sonra bunların da, her şeyi görev edinen, kendisini sürekli üretmek zorunda hisseden bir insanın özelliklerinden olduğunu fark edince romanımın başlangıcı için boş bırakmak istediğim haftayı gerçekten boş bırakmaya karar verdim. Romanı unut. Sadece okumak, uyumak, tembellik etmek. 't Vogelwater'de zorunlu avarelik.

Eşyalarımı topladım: Tabii her zamanki gibi bir hafta içinde hepsini elden geçiremeyeceğim kadar büyük bir kitap yığını. O halde yarısı, geriye, kitaplığa. Elimde Koos van Zomeren'in, çok güzel başlığı olan bir kitabını tutuyordum: *Cam Kırıkları İçinde Bir Yıl*. Olduğu gibi kullanabileceğim bir başlık. Kitabı yanıma almalı mıyım, bırakmalı mıyım? Benim de önyargılarım var ve bay van Zomeren bir sakallı. Sadece kuşlar hakkında yazan biri, diye düşünüyordum. Kuşları pek tanımam, araba markalarını birbirinden ayırt edemediğim gibi, kuşları da edemem. Serçe, martı, baykuş, kumru, kuğu, ördek, bu kadarı tamam. Doğayı seviyorum ama daha çok içinde oturmak, uzanmak, koşmak için. Şeylerin ta-

dını çıkartabilmem için isimlerini bilmem gerekmiyor, haklarında bir şey okumak zorunda değilim. Kitap okumanın bile, eğer dolaysız kullanamayacaksam –Ernaux, Duras, Winterson, tutku ve aşk acısı üzerine, Tsvetajeva ve Elly'nin şiirleri– bana fazla geldiği o fırtınalı yılda okuduğum gündelik gazetede van Zomeren'in yazılarını keşfettim. Televizyon dizisi *The Bold and the Beautiful* ile birlikte bunlar da gündelik akışımın sabit bir noktası haline geldiler ve teselli verici bir yanları vardı. Bu yazılar çoğunlukla kuşlardan, ama bu arada aşktan ve yaşamdan, istekten, hüzünden ve kederden de söz ediyorlardı; hemen hemen her zaman hazmedilmez klişelere bağlanan korkunç temalar, yine de bir kukumav kuşunun ya da yol kenarındaki ölü bir samur yavrusunun şekline büründüklerinde, doğruca yüreğinize ulaşıyor.

Bu kitabı yanıma aldım. Ve Monika van Paemel'den, benim hayranlıkla dinlediğim bir radyo programının üzerinde çalışılmış hali olan *Het Wedervaren*'i; yazmak üzerine, bir kız çocuğun ölümü üzerine neredeyse bir dua gibi mırıldanılan, neredeyse tınısız bir kendi kendine söyleşi.

Bu iki kitabı çantama yerleştirdiğim sırada bir şey oldu. Çoğunlukla bedenim bir karar almış olduğumu, daha ben onu ifade edemeden benden önce anlar. Diyafram hizasında yüklü bir gerilim, beni huzursuzluğa düşüren bir heyecan. İstek daha derinde, karnımda yuvalanıyor, yitirme acısı daha yukarıda, göğüs kafesimin altında, ama genel geçer inanışa göre olduğu gibi yüreğimde değil, tam orta yerde. Ve tuhaf bir biçimde –çünkü Katolik değilim– el ayalarımda. Ama şimdi diyaframda. Yanlış anlaşılması mümkün olmayan belirtiler. Tekrar çantadan çıkarttığım not defterini ararken, eyvah diyorum, bu bir kitap olmayacak değil mi, ve inşallah otobiyografik bir kitap hiç olmayacak. Bunu kendi kendime çok katı bir şekilde yasaklamamış mıydım?

Otobüs durağına gitmek üzere yola çıkmadan önceki son yarım saat içinde, not defterimi, konuları ve notları çiziktirerek doldurdum. Biseksüellik üzerine, bir türlü sonuna getiremediğim bir yazı. Elbette, hâlâ tam içine batmış durumdaydım ve işin kolayına kaçtığımı düşünüyordum. Daniel'den ayrılmak. Öylesine aniden yaşamıma giren G., Kiki'nin kısa süreli ortaya çıkışı ve

sonra yine bitiş. Sonra Leila, Filistinliler, beni fazlasıyla meşgul eden motifler, basit oldukları söylenemez. Her türlü güvencenin ortadan kalkmış göründüğü ve her şeyi yeni baştan düşünmek zorunda kaldığım geçen bir buçuk yılın karmaşası. Farklı durumlarıyla menopoz. Herhangi bir biçimde bütünlük sağlamak mümkün mü, bütün bunlar belki de muazzam bir kaos oluşturmayacak mı?

18 numaralı otobüs. Den Helder yönüne giden hızlı trende yazmaya devam edebilirim, trenin dakikalarca beklediği Sloterdijk istasyonunun karanlığına lanet okuyorum. MAGGI reklamına bakmayı unuttum. Bir bağımlının terk etmeye yönelik küçük zorunlu davranışları. İlk kez birlikte arabayla giderken G. ile önünden geçmiştik. Maggi ve yabankerevizi hakkında bir yorum yapmıştı, beni önünde bırakacağı evimin çok yakınındaydık –ve henüz hiçbir şey belli değildi.

Bugünlük yeter. Kuşkonmaz ayıklarkan Saartje'ye yardım edeceğim. Başardığımı anlatacağım: Yedi sayfa. Elly'ye bugünkü şiirini sormalıyım. Belki deniz kıyısına kısa bir yürüyüş yaparız. Ve sonra yine Elly'nin tercihi olan genever markası Ketel'in zamanı.

Paskalya'nın ikinci günü.

Kısa bir süre önce Mensje van Keulen ile birlikte bir edebiyat toplantısına davetliydim. Kitap haftasının teması: Otobiyografiler ya da egonun belgeleri. Sorulardan biri otobiyografik yapıtların yayımının çığ gibi artması konusunda bir açıklamam olup olmadığıydı. Hollanda'da Kitabı Destekleme Derneği bunu kitap haftasının konusu ilan etti, diye yanıtladım, yoksa ben çığ gibi büyüyen bir artış görmüyorum. Yazarının olayların arkasına saklanmadığı yolculuk notları ve biyografiler, kişisel renklere sahip romanlar, bütün bunlar her zaman oldu. Niçin hâlâ bir mektup-roman ya da günlüklerimi yayınlayarak kendimi ortaya koy-

madığım soruldu. Hans Warren gibi bunları daha sonraya mı saklıyordum? "Hayır," dedim büyük bir inançla, "asla". Ve içlerinden mutlaka güzel bir romanı süzüp çıkartabileceğim aşk mektupları yığınını düşündüm. Fakat bu mektuplar G. için yazılmıştı, yalnızca onun için. Aşkımın nesnesi bundan pek hoşlanmayacaktır, dedim izleyicilere.

Bazen, bir sene önce aynı zamanlarda hangi noktada bulunduğumuzu anlamak için ara sıra bu mektupları ve yaptığım kopyaları karıştırıyorum. Kederi işlemek en az bir yıl alıyor, bütün mevsimlere yayılıyor. Gizemli tarihler: birbirimize bakıp bu işin nereye varacağını sorduğumuz gün; çalışma odamın penceresinden sokağa bakıp onun geldiğini gördüğümde birkaç dakika sonra benim evimde, tutabileceğim kadar yakında olacağına inanamadığım gün; benim terapi seansından dönmemi beklediği ve benim normalde tek bir dakika bile kaybetmek istemememe rağmen yollarda oyalandığım gün. Bu kez onun evde oturup beni beklediğini hayal etmeyi kendime bağışlamıştım. Mutfak masasının başında oturuyordu, buzdolabının yolunu çoktan bulmuştu, önünde yarı dolu bir bardak vardı, masaya benim için de bir boş bardak koymuştu. Kitaplıktan bir kitap çıkartmıştı, erkekler üzerine. Fazla içtik. Daha sonra bana tek bir kere daha geldi, bir ilişkiye girmek istemediğini söylemek için. Bunu gözönüne almıştım. Her karşılaşmamızı bu mektuplara ya da hep Zürih'te Waser'den aldığım siyah ciltli defterlere dakikası dakikasına geçirmem boşuna değildi, bu zaman boyunca dört defter doldurmuştum. Bütün bu acı, aynı çaresizliğin sonsuz tekrarı, terapi seanslarımda edindiğim banal bilgiler.

Orada Mensje van Keulen'in yanında otururken "hayır", dedim, "mektup-roman yazmayacağım, günlüklerimi yayımlamayacağım, ego belgeleri okur tarafından ne kadar tutulsa da. Ben zaten varım."

Eğer o sıralar Kate Millet'in *Sinekler*'i yayımlanmamış olsaydı *Utanç Bitti*'yi yazmaya başlamış olacağımdan çok kuşkuluyum. Şimdi ise bana onay verenler van Paemel ve van Zomeren. Kişisel olarak değil –onlardan hiçbir şey istemiyorum– ama kitapları. Ta-

nıdığım en bağımsız şair olan, moda akımlara ve eleştirilere zerre kadar aldırmayan Elly'nin bile Leopold'ü var, Gorter'i var. Her seferinde yeniden otosansüre karşı savunmaya geçmek zorunda kalıyorum, kendi kendime yakınlaştıkça yoğunluğu artan bir çatışma. Kendimi niçin hepsi de önceden görülebilir olan tepkilerle karşı karşıya bırakayım, bayan Brunt'la bayan Schouten'in budalaca boşboğazlıklarının benim için ne anlamı var, gerçekten beni ilgilendiriyor mu bunlar? Van Zomeren, *Cam Kırıkları İçinde Bir Yıl* adlı kitabında eleştirmenlere karşı yumuşak davranıyor, fakat zaten van Zomeren'i ele geçirmek de kolay değil, özel yaşam denilen şeyden pek ödün vermiyor. Eleştirmen Reinders 23 nisan tarihli günlük *NRC* gazetesinde şunları yazıyor: "Van Paemel'in tuhaf bir otobiyografi anlayışı var. Bir kez kâğıda döküldü mü kendi kişiliğiyle iç içe geçen 'ben' sözcüğünden korkuyor. Gizlilik taşıyan şeyleri ancak bu ben'e bir mesafe koyarak betimleyebiliyor." Reinders, van Paemel'in *Het wedervaren*'de o kadar stilize ettiği duyumların, romanı *De eeste steen*'de çok daha açık bir biçimde ortaya çıkmasını garipsiyor. Bunda o kadar tuhaf olan ne acaba?

Pek çok hayran mektubu ve pek çok düşman mektubu alıyorum, çoğu kadınlardan, ara sıra bir erkekten geldiği de oluyor. *Senin Bir Tek Mesleğin Var - Beni Mutlu Etmek* adlı kitabımı okuyan bir erkek, yazdıklarımın ona neyi hatırlattığını söylüyor: Cinsel ilişki tamamlandıktan sonra erkeğinin başını ısırarak kopartan peygamber çekirgesini. Fakat bana yazışının asıl nedeni bu değil, daha çok bunu izleyen bir rüya. Benim göğüslerimi ellemiş ve ben kızarmışım; düşündüğünden daha fazla kadınmışım, o giderken de ona doğru şuh bir bakış fırlatmışım. Düzenli olarak tedavi ettiği kadınlar olduğunu ve bizlerin bugünkü sorunlarımızı anlayışla karşıladığını yazan adam, bahsettiği görüntülerin benden çok kendisini ifade ettiğini aklına getirmiyor. Şu ana kadar cinsel ilişki bittikten sonra henüz hiçbir erkeğin gırtlağını parçalamadım, birisi ben istemeden göğüslerime el attığında da şuhça kızarma gibi alışkanlıklarım yoktur. Bir tek G. kızarmama yol açabiliyor ve buna çok seviniyor. Ama onun izni var.

Bu adam ekstrem bir durum, ama yine de sabit bir temanın çeşitli varyasyonlarından biri. Kendimi bu tür tepkilerin karşısında

korumasız bırakmış olacağım. Bunu niçin yapayım?

Eksibisyonizm, diyor G.

Kızıyorum. Beni kızdırmayı seviyor.

Hakkında yazarsam bu onu rahatsız eder mi diye soruyorum. Kendilerini kullandığım, faydalandığım, malzeme olarak yararlandığım duygusuna kapılan insanların gerginleştiğini, deneyimlerimle biliyorum. Bu çok çetrefil bir sorun. İnsan aşk üzerine yazdığında –ve ben otobiyografik yazdığımda söz konusu olan hep aşk oluyor– zorunlu olarak yalnızca kendinizden söz etmekle sınırlı kalamıyorsunuz. Yalnızca kendi kişiliğimi çıplaklaştırmakla kalmayıp sevdiklerimi de insanların gözü önüne sermeye hakkım var mı? Daniel bu deneyimi yaşadı. Feminist kadınla birlikte olanın kendisi olduğu ortalıkta konuşulmaya başlanınca kendisini iki tür tepkiye karşı hazırladı: ya bu şeytan karıyı ehlileştirecek kadar maço olmalıydı ya da küçümsenmekten hoşlanacak kadar kılıbık.

Eksibisyonizm, diyor G.

Kendimi Annie Ernaux'yla, benim de yazmış olmayı isteyeceğim kitabıyla *–Tutkudan Başka Bir Şey Değil–* savunuyorum.

"Böyle şeyler yazdığımda utanç duymuyorum. Bu, onları kâğıda geçirdiğim anla başka insanların onları okuyacağı –bana öyle geliyor ki yazdıklarım pek okunmayacak– an arasındaki zaman farkıyla ilgili. Bu arada bir kaza geçirebilirim ya da ölebilirim, savaş çıkabilir ya da devrim olabilir. Bu zaman farkı beni yazabilecek duruma getiriyor, bu on altısında kızgın güneşte güneşlenmek, yirmisinde hiçbir korunma önlemi almadan bir erkekle yatağa girmek gibi, hem de sonuçlarını hiç düşünmeden. Yani kendi yaşamı hakkında yazanların eksibisyonist olması gerektiğini düşünenler yanılıyorlar, çünkü eksibisyonist sadece bir ihtiyaç tanır: kendisini gösterirken görülmek ister."

Françoise Sagan bunu daha da kısa özetliyor: "İstediğiniz gibi bakabilirsiniz, ama ancak ben gittikten sonra."

G.'nin yüzüne bakıyorum.

Bu seni pek inandırmadı, diyorum.

Hayır, diyor. Pek güçlü bir gerekçe değildi.

Ve haklı da. Artık on altısında da değilim, yirmisinde de. Masumiyetimi, bu alanda da çok önceleri yitirdim.

Peki senin hakkında yazdıklarımı sana okutursam?

Sansür bana göre değil, diyor G.

Ya seni bir başkası haline getirirsem? En çok kim olmayı isterdin:

Adının ne olmasını isterdin?

Bana Sonja, de.

Gülüyorum.

Seninle her şeyi yapabilirim G., bu kitapta. Seninle Roma'ya gidebilirim. Seninle yatabilirim. Ama seni bir kadın haline getirmek, bunu yapamam.

O zaman benden bir katedral yap, diyor. Ya da bir mitos. Bunu zaten yapıyorsun nasılsa.

Dört sayfa daktilo edildi. Güneşe çıkmak istiyorum. Kışlık postum güneş istiyor. Esmerleştikleri zaman ellerim ve ayaklarımı daha çok beğeniyorum, ama yalnızca bu değil.

Yazın yeterince sıcaklık biriktirebilirsem kışı daha iyi geçireceğim duygusu var. Belki de açlık çekilen kışların çocuğu olduğum için. Doktorum bana balıkyağı ve kalsiyum tabletleri, kışın dağ güneşi, yazın gerçek güneş tavsiye etti. Bu yüzden her yaz Petten'e gittik, küçük erkek kardeşim ve ben, annem, eviş-lerine yardım eden kız ve hafta sonlarında da babam.

Petten. Konferanslarımda bana sık sık romanlarımdaki gerçeklik ölçüsü soruldu. Çoğu okuyucuların sandığından çok daha fazla kurgu içeriyorlardı aslında.

Savaş sonrası Hollanda'da deniz kıyısına gitmek moda değildi. Belki Zandvoort'da bir hafta sonu öğleden sonrası, eğer paranız varsa Rivyera'da bir tatil, ama Petten sahilinde bütün bir ay boyunca ev kiralayan aileler pek azdı. Petten o zamanlar cetvel gibi düz birkaç sokaktan, yeni yapılardan, çirkin evlerden ve göze çarpmayan bir köy çekirdeğinden ibaretti. Denizin fırtınada yükselmesine karşı yapılmış olan, Hondsbos'daki setlerin hemen yukarısındaki sahil, dalgakıranlarla, bir, iki ya da en fazla üç ailenin paylaştığı ayrı bölümlere bölünüyordu. Böylece her gün, içinde

deniz kıyısında geçirilecek bir gün için gerekli her şeyin bulunduğu çekçek arabalarla kıyıya gidilip geliniyordu. Yanımızda maden suyu şişeleri, ayran kutuları, sıcak tutacak ceketler, mayolar, havlular, kovalar, kürekler, kum kalıpları, bir top, şişme simitler, bir dergi, örgüler. Petten'i *Hayranlık*'ta anlattım ve kendi deneyimlerimle tanıdığım oradaki burjuva ailelerin ve birbirlerine çok yakın olsa da kendi belirlenmiş topraklarında yaşayanların karşısına, biraz uzağa yerleştirdiğim bir sanatçı çifti çıkardım. Küçük kız Stan'a, sanatçı ailenin yün mayo yerine kırmızı eşarplardan dikilmiş bir mayo giyen –ve düzüşmenin ne olduğunu öğrenmiş olan– kızı Katja ile bir romans yaşattım. Katja için kimse modellik etmedi, onu ben yarattım.

Bir şenlikte Lisbeth Brandt Corstius'la karşılaştım. Bu galiba onun erkek kardeşinin nihayet P. C. Pooft ödülünü kazandığında ve benim de Anna-Bijns ödülünün jüri üyesi olarak bu işlerin nasıl yürüdüğünü bir görmek istediğim sırada olmuştu; her nasılsa, oradaki sohbetimiz sırasında Petten'den söz ettim. "Orayı biliyor musun?" diye sordu Lisbeth. "Petten'i tanımam imkânsız. Eskiden neredeyse hiç kimse gitmezdi oraya, ama biz, her yaz giderdik, fakat köyün içinde kalmazdık, biraz daha uzakta küçük bir ev tutardık. Sanatçı ailesi."

Tümüyle kendi fantezimden çıktığına kesinlikle inandığım bir şeyin sonuçta açıkça gerçek durumlara dayanması sık sık başıma geldi. Yine de bu sefer, hatta Lisbeth bunları anlattıktan sonra bile bir şey anımsamadım. Aynı kitaptaki bir başka tipte durum başkaydı. Yazar Stan'ın birlikte çalışacağı sempatik bir adam olmalıydı; onun bir yönetmen olmasına karar verdim. Bir tipi şekillendirdim, bir yüz kazandırdım ve sanki kendiliğinden olmuş gibi bir de isim katıldı buna, Bruce. Yıllar sonra birisi bu Bruce'u nereden tanıdığımı sordu, bunu soran da eski karısı idi. Bu sefer bir sezgiye kapıldım. Bu olay, benim bir hayranları olarak topluluğa takıldığım sıralarda Terjidze tiyatrosunun bir Lorca gösterimi sırasında olmamış mıydı, orada Amerikalı bir yönetmen yok muydu ve adı ... değil miydi? Onunla iki kereden fazla karşılaşmış olamam ve aramızda herhangi bir konuşma geçip geçmediğinden de emin değilim.

Daha sonra eski karısıyla bir kez daha aynı arabada bulundum.

O konuyu açmadı. Ben de değinmedim. Zaten ne söyleyecektim? Baksana, kocanla aramda gerçekten bir şey geçmedi, istersen inanma. İnsan hiç yapmamış olduğu bir şey için nasıl özür dileyebilir?

Romanlarımı okuyan çoğu insan onların tümüyle otobiyografik olduğundan yola çıkıyor. Mantıklı. *Utanç Bitti*'den sonra spekülasyonlara fırsat verdiğim kesin. Romanlarımın neredeyse tümü birinci tekil şahıs ağzından yazıldı ve başkişi hep yazan bir feminist ya da feminist bir yazar oldu. Bu nedenle onun sanıldığı gibi ben olmadığıma kimse inanmak zorunda değil. Örneğin, *Hayranlık*'taki Stan'ın başka bir hikâyesi var, hiçbir zaman bir erkeğe âşık olmamış, çocuğu yok, ama bir kez kürtaj olmuş. Ona kadın hareketi içindeki deneyimlerimin bazılarını bir kez daha yaşattım, Almanya'da bir turneye gönderdim. Anlatı onun evinden uzakta olmasını gerektiriyordu ve gittiği yer Almanya oldu, Capelle aan de Ijssel ya da Hoorn değil, çünkü buralardan akşam tekrar evine dönebilirdi. Hanna ile yıllar süren ilişkisini ve Katja'ya olan şiddetli yeni aşkını düşünebilmek için mesafeye ihtiyacı vardı. Elbette Hanna'ya, en uzun ilişkiyi yaşadığım kadınla olan deneyimlerim de katıldı, fakat Kaat yoktu, hiç olmadı. Aslında kendimi en fazla Bruce tipine yerleştirdiğim kanısındayım, fakat bu kimsenin aklına gelmiyor, çünkü o bir erkek ve insanlar cinsiyet söz konusu oldu mu sınırların ötesinde düşünemiyorlar pek. *Hayranlık*'taki üç kadın birbirlerine yabancı kalırlar. Stan'la dost olan, Kaat ve ortak çocuklarıyla birlikte yaşayan ve bir kez de Hanna'yla yatan Bruce üç kadını da anlar. Birbirlerine anlayış göstermeyen bu üç kadını ben de anlıyorum. Yazar olarak. Aynı Bruce gibi. Fakat, yazarın otobiyografik yanı en güçlü kitabında bile baş kişi ile tam olarak örtüşmemesini nasıl açıklamalı?

Yalnızca Senin İyiliğini İstedim'de, annemle olan ilişkimin bir dökümü olan bu kitapta, benim için önemli olan gerçeğe yakın kalmaktı. Çoktan ölmüş olan ve artık kendisini savunamayacak durumda bulunan annemden bir roman figürü yapmak istemedim. İlk deneyişimde fazlasıyla bir karikatüre benzedi. Yeni figürler yaratmayı, gerçekte var olan insanları betimlemekten daha kolay buluyorum. Okuyucu kendi içinde bütün bir karakter bekliyor, ama bizim gerçek yaşamdaki çizgimiz ne kadar doğrusal ki? Ör-

neğin ben, bir çelişkiler yumağıyım. Annemin de, içlerinden sadece birkaç tanesini gerçekten tanıdığım pek çok yüzü vardı. Bu kitabı belleğimle yazdım, kendi belleğimle, kendimi onun yerine koyma girişiminde bulunmadan onun kızı olarak yazdım. Dürüst çözümün bu olduğuna inanıyorum ve bu durumda böyle de olmalıydı. Kısa bir süre önce Flip Schrameijer'in yarı otobiyografik bir kitabını okudum: *Buiten adem.* Bu kitabın dürüstçe olmadığını düşünüyorum, çünkü diğer kişinin, yani kadının, kendi sözleriyle konuşmasına izin verir gibi görünüyor. Ama ona sözlerini söyleten yazarın kendisi. Son sözü söyleyen kadınmış gibi görünürken, metin yazarın metni olarak kalıyor. Bu durumda insanın hikâyeyi tek yanlı ve sübjektif bakışla anlattığını kabul etmesi daha iyi. Bence.

Yalnızca Senin İyiliğini İstedim karşısında pek çok kadın çok duygusal tepkiler verdi ve kimin anneyle, kimin kızla kendisini özdeşleştirdiğini izlemek ilginç oldu. Altmışını geçtiği halde hâlâ çoktan ölmüş annesiyle hesaplaşan epeyce kadın var. Bir keresinde kadının birisi bana öfkeyle annemin ne kadar cesur olduğuna değinmemiş olduğumu söyledi. Bunu nereden bildiğini sordum. Evet, bunu kitaptan çıkartabildim, diye yanıtladı, ama kız bunu dile getirmiyor. Evet, dedim, kızı olarak ben bunu dile getirmiyorum, ama yazar getiriyor herhalde, yoksa satır aralarından bunu çıkartamazdın.

Gerçekle nasıl oynadığımı gösterebilmek için konferanslarımda sık sık *Hayranlık*'tan bir parçayı kullanırım. "Hatırlıyor musunuz," diye sorarım dinleyicilere, "*Utanç Bitti*'nin o zamanlarki ben olan baş kişisi, Anna adında bir kadına âşık oluyordu. Anna kocasına ve çocuklarına dönmek için onu terk eder ve romanın başkişisi çok mutsuz, ama çok feminist bir şekilde tek başına kalır." Sonra *Hayranlık*'tan, Stan'ın büyük aşkını yitirişi üzerine yazdığı kitapla ilgili bölümü okurum. Yayıncısının isteği üzerine (benim yayıncım böyle bir şeyi asla talep etmezdi) hikâyenin sonunu değiştirir, bir mutlu son ekler. Ve Hanna kitabın etkisi altında ona geri döner. Ancak gerçekte, *Utanç Bitti*'nin sonunu, taşıdığı tüm kederle olduğu gibi bıraktım. Çünkü o bir kurgu değil, aksine çok kişisel bir hikâyeydi. Gerçekte Anna da kitabı okuduktan sonra –bu arada kocasından boşanmıştı– tekrar kapıma da-

yanmıştı. Sonra yaklaşık dört, beş yıl birlikte yaşadık. Kimse bana Anna/Hanna üzerine bir soru sormuyor. Ancak herkes durmadan *Gündelik Mutluluğa Alışma*'daki terapistin adresini istiyor. Fakat öyle biri hiç var olmadı. O zamanlar daha hiç terapiste gitmemiştim. Şimdi gidiyorum. Gerçek kendisini geciken bir güçle gösteriyor.

Ya şimdi otobiyografik bir şeyler üzerinde çalışıyor muyum?

Elbette: Kendi kendimin yanında otururken, kendi kendimi uyduruyorum.

İleri Yaşlarda Tutku'yu okuduktan sonra daha fazlasını isteyen Margrietje için.

Yaşlılık üzerine bir kitap yazmamı isteyen Amy için.

G. için, her zaman hep G. için.

Arabada onun yanında oturuyordum. Ona "kaç yaşına kadar yaşamak istersin?" diye sordum. "Yüz altı," dedi, "ya sen?" Fakat ben ne istediğimi henüz bilmiyordum.

Ona baktım. Sevgili yüz. Bu adamın pek çok yüzü var. Çoğunu tanıyorum artık. Deniz kıyısına gidiyoruz. Bir restoran, daha çok bir ahşap kulübe, hemen kıyıda. Bir sonbahar gününün geç olmayan saatleri. Hava şimdiden kararıyor. Son müşteriler biziz. Konyak. Az sonra o evine gidecek, ben evime. Sonra yine uzun zaman yok.

Bana son bir sigara uzatıyor. Hiçbir zaman sigara içmem, sadece onunlayken bir istisnaya izin veriyorum. Sigaramı ona yaktırıyorum, çünkü böylece uçucu bir an bileğine dokunabiliyorum. Bileğinin üst yanında sevimli kıllar var.

Yedi buçuk sayfa. Yeter. Güneş. Şarap. Kadınlar. Şarkılar.

1 Haziran, Salı

Amsterdam'daki çevremde olduğunun aksine, burada 't Vogelwater'da, günlerden pazar mı, yoksa hafta içi bir gün mü olduğunu anlamıyorum. Aynı bir gün öncesinin sessizliği. Posta kutusuna bırakılan gazetenin hışırtısı yok, sokağın karşı sırasındaki mektup kutularının kapaklarının tıkırtısını duyduğumda kendi postamı bekleme duygusu yok, cumartesi ve pazartesi günlerinde, ancak pazar gününün sakinliğiyle bölünen pazar yeri gürültüleri yok.

Şehirde yalnız olduğum ve doğal biçimde sevdiğim bir bedenin yanında uyanmadığım, birbirimize dokunup sevişip se-

vişmeyeceğimizi bekleyerek bir kez daha tembelce ona sarılmadığım zamanlarda, pazar günlerini hiç sevmezdim. Herkesin bir çiftin parçası olarak yaşadığı bu pazar günü duygusuna artık uzun zamandan beri sahip değilim. Beş yıl boyunca Anna ile bir tür hafta sonu evliliği yaşadım, ardından hiç geçişsiz Daniel'le bir on yıl, Kiki yaşamıma çok kısa bir süre girdi ve yine çıktı. G.'yi pazar günleri asla görmedim ve tek bir kez onun yanında uyandım.

Ayrıca artık bağlayıcı bir işim yoktu. Gerçi kendi kararımla, ama yine de böyleydi. Artık hafta arasında Herrengracth'a, hafta sonlarında Nieuwe Herrengracht'a gitmiyordum.

Yaşamım hakkında yeniden düşünmem gerekiyordu. Bir sığınağa, pazar günlerinin pazar günü gibi olmadığı bir yere sahip olmak için 't Vogelwater'da Elly'nin yanında bir oda kiraladım. Sık sık Daniel'le birlikte kalacağım –ve bir kez de Kiki'yle– üst kattaki büyük odayı tercih etmedim, aksine içine dar bir yatak, küçük bir masa ve sandalyeden başka hiçbir şeyin sığmadığı en küçük odayı seçtim. Bir de lavabo vardı. Sabahları sevecen bir ışık geliyordu içeriye ve pencere yattığım yerden dışarıyı görebileceğim kadar alçaktı. Daha fazla yer istemiyordum, kendimi o kadar küçük hissediyordum ki, daha fazla mekânı dolduramazdım. Elly bana evin bir anahtarını verdi. Giysilerimi, çarşaflarımı orada bırakabilecektim, her defasında getirip götürmemek için bir de daktilo bıraktım. Yeni ritüeller. Dar yatağımda uyanmak. Aşağıya iniyorum, kahve suyunu koyup tavaya bir yumurta kırmak için koridorun mermer zemini üzerinde titreyerek mutfağa gidiyorum. Sonra hangi şıkta karar kılmalıyım düşüncesi: sıcak su, eski boruların içinde bir yol bulup da bana ulaşana kadar buz gibi ayaklarımın birinden ötekine sıçrayarak çıplak beklemek zorunda olduğum ve sıcak su nihayet akmaya başlayınca da altından çıkmak istemediğim ve böylece bütün depoyu yine boşaltarak Elly ile bir kavga riskini göze almam gereken alt kattaki barbarca duş mu? Yoksa bir sürahi sıcak suyu odaya mı çıkarmalı. Bu da, kahvenin tortusunu dışarıya devedikenlerinin arasına dökmem gibi sabah işlerimin değişmez bir parçası haline gelmeye başladı.

Bugün rüzgâr yok. Ancak dün fırtına dindikten sonra bütün

gün boyunca hareketli bir dekor içinde oturmuş olduğumu fark ettim: Dışarıdaki o yeşil halı rüzgârda beşik gibi sallanıyordu, kış bahçesinin dört bir yanına yapraklar savruluyordu, bir alçalıp bir yükselen sürekli bir hışırtı. Böyle fırtınalarda geceleri baykuş çığlıkları yerine, sis düdüklerinin sesini duyuyorum.

Şimdi birdenbire her şey soluğunu tutuyor.

Elly, *Trouw* gazetesindeki "Çetrefil sorular" köşesi için hazırladığı metni okumam için verdi. Max Frisch'in bir kitabından, yanıtlamak istediği soruları kendi seçebiliyordu. Çoğunlukla olduğu gibi burada da, bir erkek kadınları atlayarak diğer erkeklere sesleniyordu. Bir kadının sizi finanse etmesini düşünebiliyor musunuz? Kadınlarla yatak ilişkisinden önce ya da sonra yaşanan bir dostluk biliyor musunuz? Baba olmak istediğiniz oldu mu? Ve uç nokta: Entelektüel bir lezbiyeni nasıl görüyorsunuz?

Elly gibi eskiden beri cinsel rollere bağlı kalmayan biri için hazır av. Bana son soruya verdiği yanıtı okuyor: "Aynaya baktığım zaman, dürüst olmam gerekirse, şimdiye kadar hiç tuhaf bir şey gözüme çarpmadı. Sadece bir hokey topunun çarparak gözümü morartmış olduğu bir defanın dışında."

Bu soruları ben de yanıtlamak istiyorum. Bu, otantik bir biseksüel için küçük hoş oyunlar hazırlayan bir olanak. Acaba Elly yazı işlerindeki yetkiliye ince bir imada bulunamaz mı? Bunu yapacak. Medyadaki çeşitli köşeler için fikirleri sorulan şu "Ünlü Hollandalılar" listesinde adımın görülmesini de rahatlıkla bekleyebilirim elbette. En sevdiğiniz restoran, en beğendiğiniz kitaplar, kediniz, ...'nın sırrı vs. Fakat burada *Opsij*'in yazı işleri müdiresi de sorulanlar arasında ve dediğim gibi şimdi de Elly. Belki de her zaman olduğu gibi şöyle düşünüyorlar: Şimdi elimizde bir feminist ve bir lezbiyen var, dahası fazla gelir.

Bugün artık tükendim. Sadece birkaç sayfa. Artık paskalyayı geride bıraktığımız ve her gün akşamüstü suyun kıyısında çıplak koşan bir adamın dışında bütün jogging yapanların ve yürüyüşe çıkanların kumsalı terk etmiş oldukları şu sırada Elly ile deniz kıyısına gitmek istiyordum. Bu adamı her zaman Kuzey'den Güney'e doğru koşarken görüyoruz. Ve kendi kendime her se-

ferinde elbiselerini bulmayı nasıl başardığını soruyorum. Fakat bir saat önce fırtına başladı, şimdi de yağmur yağıyor. Kanepede uzanıp David Grossman'ı okuyorum: *The Yellow Wind.* Leila'nın "benim 'Filistin konusunda hızlandırılmış kurs'um" diye tanımladığı kitaplardan birisi. İsrail'in işgal altında tuttuğu bölgelerdeki, diğerlerinin yanı sıra; Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ndeki çocukların durumunu anlatıyor. İnsanın, kendi kendine herhangi bir şansları var mı acaba, diye sorduğu çocuklar. Düşleri tehditlerle dolu. Varlıkları o kadar tehlike altında ki daha iyi bir yaşam için fantezilere yer kalmamış. Karşılarında yüzleri olmayan düşmanlar, İsrail askerleri, Yahudiler, birey olmayan, bir isme sahip olmayan düşmanlar. Düşlerinde evlerine zorla giriyorlar; onları koruyabilecek ne kapılar, ne duvarlar var, onları koruyacak anne babaları da yok artık. Almanlarm, seni alıp götüren, ağır çizmeleri merdivenlerde gıcırdayan, yüzleri olmayan adamlar olduğu ve sana yardım edecek hiç kimsenin, saklanabileceğin hiçbir yerin olmadığı benim çocukluk yıllarımdaki gibi. Benim kâbuslarım işgalden sonraydı. Uyandığımda artık bir tehlike yoktu. Fakat bu çocuklar için bu gerçek, askerler düş görüntüleri değil, hakiki. Kendi küçük savaş travmamdan kurtulmanın bana nelere mal olduğunu düşününce, bu çocukları nelerin beklediğini soruyorum kendi kendime.

Yarın devam, şimdilik yeter.

Belki yarın G. telefon eder.

❄

2 Haziran, Çarşamba

Onun tekrar buraya gelmesi mümkün, biliyorum. Ama bu önümüzdeki hafta da olabilir, bir sonraki hafta da.

Telefon sık sık çalıyor. Bakıyorum, Elly için, edebiyat müzesinden. Çamaşır makinesinin tıkanmış borusu için aradığımız tamirci. Elly'nin kardeşinin kocası. Atlas adlı bir yerden arayan biri. Bir arkadaş: Annebet. Hayır, Elly yok, kumsalda.

Ve sonra kendisini bu çağdaş telefonlardan biriymiş gibi göstermeye çalışan kuş. Van Zomeren, bu nasıl bir hayvan? Guguk kuşu değil, kulaklarımı diktiğimde onu artık tanıyabiliyorum; bunun ötüşü bir çocuğun guguk kuşunun ötüşünü taklit etmesi gibi. Bülbül değil, onlar biraz kısık sesli bir girişten sonra sustular. Seslerini özellikle Simeon ten Holt'un *Canto Ostinato*'sunda duyuruyorlar. Elly, öterek bir sarıasmayı tüketmeleri gerektiğini sanıyorlar, diyor.

Sonunda yine de. O bildik ses. Sevgili ses. Sanki özür dilemesi gerekiyormuş gibi, "bu hafta görüşemeyeceğiz," diyor. Görüşmemiz de gerekmiyor, zaten böyle konuşmuştuk. Gelecek hafta. "İster misin?" diye soruyor, "bir kafede buluşalım mı? Zaten artık içmiyorsun. Yoksa herhangi bir yerde kahvaltı etmeyi mi tercih edersin? Yoksa bir müzeye mi gidelim?" Demek ki *Opzij*'de çıkan kadın ve alkol konulu makalemi okumuş. Sözleşiyoruz. Bir restoranda. Gelecek hafta. İyi bir gün. Artık gerçekten çalışmaya başlayabilirim.

Her şeyin henüz çok kötü olduğu geçen yıl böyle bir telefon konuşmasından sonra çalışacak durumda olamazdım. Huzursuz, kaçık bir şekilde, boynumda telaştan belirmiş lekelerle evin içinde kaplan gibi dolaşır, çok yüksek sesle müzik dinler, bir şişe şarap açar ve günün geri kalan kısmını kayıp ilan ederdim. Tek bir gün bile atlatabileceğimi düşünemeyeceğim kadar uzun olabiliyordu, bir haftada kuşkuya düşeceğim kadar çok gün vardı ve gece saatleri, karmakarışık saatler bana iki misli uzun geliyordu. Haftasonları: yarı yolda veda ve beklenti arasında bir denge oyunu, iki gece daha, bir gece daha. Bu yaşımda başıma böyle bir şey gelebileceğini asla düşünmezdim, düşünmemiştim. Şimdi zaman tekrar normal boyutlarını kazandı, bir saat yine altmış dakika. Tekrar çalışıyorum. Ben neredeydim?

Annemin savaş ve savaş sonrası dönemden kalma kimlik cüzdanı: Alelade adreslerde dünyaya gelişimin öyküsü. Hâlâ bir yerlerde duruyor olması gereken pul koleksiyonunu ararken, annemin kimliğini, Leidsegracht'daki evde buldum. Satıp paraya çevirebileceğim pul koleksiyonu. Annem bunu benim için yaptığını söyleyerek her

hafta yeni pullar alıp albüme itinayla yapıştırsa da aslında benden çok onun hobisiydi bu. Albümü bulamadım, ama savaştan kalma fişlerin, babamın okul diplomalarının olduğu, içinde bir yığın eski eşya duran bir sandık buldum. Sandığı sormadan aldım. Annem bu eski püsküyü –ne yapacaksın bunları çocuğum?– mutlaka atardı. Geriye bakmamayı tercih ederdi.

İlk Adres Utrecht'teydi. Sonra Soest geliyordu, 7 Aralık 1944'te tekrar Utrecht'te anneannemin adresine kaydolmuştu. O sırada sekiz aylık hamileydi, yeni doğmuş bir çocukla, durmadan ağlayan bir çocukla Soest'te saklanması mümkün değildi, bu çok riskli olurdu. Özgürlükten iki hafta sonra Soest'e döndü. 1945 Ekiminde benimle ve babamla birlikte, yerleşmek üzere Amsterdam'a gitti. On beş yıl boyunca Textstraat'daki aynı adres.

Oradan ayrıldığımızdan beri –on altı yaşındaydım ve hamileydim– yıllardır on numaralı tramvayla bu yoldan doktoruma gitmeme rağmen o sokaktan hep kaçındım. Doçent olarak çalıştığım enstitü, Kaisersgracht'daki babamın işyeri yapmak için satın aldığı aynı binadaydı. Yazı masam sokak tarafına bakan pencerenin yanında duruyordu. Çocukken pazar günleri orada babamla durup martılara ekmek atardık. Hızla daireler çizerek açık pencerenin dibine kadar gelip bir parça ekmek kapan martılar, ekmeği yakalayamazlarsa, bu, aşağıda kanaldaki kazların işine geliyordu. Sosyal çalışma alanında bir krizin yaşanmasıyla aynı günlerde, bu binanın da duvarlarında ilk çatlaklar belirdi. Eğitim alanında ilk kısıntılar, yapı ve işlev değişiklikleri arttığında ve benim işimin de tehlikeye girebileceğinin ilk belirtileri görüldüğünde binanın temeli de zayıfladı. Birkaç hafta içinde binaya girmek yasaklandı –çökme tehlikesi. Enstitünün müdürü bize binanın eski sahiplerinden birinin iki evi birleştirirken zemini aynı koda getirmek için bodrumları çimento kaplatması gerekirken bunu yapmamış olduğunu anlattı. Kalaslar zamanla tamamen küflenmiş ve çürümüştü. Bunun sorumlusunu tanıyordum, işyerini genişletirken ikinci binayı da satın alan ve tamirat sırasında –zaman para demekti– çok aceleci davranmış olan babamdı.

Babama, yaşamımda çok sık karşılaştığım bu rastlantılardan söz etmek isterdim. Yine fazla sembolik olduğu için işe ya-

ramayan bir hikâye daha. Fakat *Utanç Bitti*'nin yayımlanmasından sonra babamdan hiçbir ses çıkmadı. Annemin, yirmi beş yıllık karısı, çocuklarının annesinin ağır hasta olduğunu ve fazla ömrü kalmadığını ona yazdıktan sonra da sesi çıkmadı. Ölüm ilanı çıktığında bile bir yaşam belirtisi göstermedi. Sanki annem hiç olmamış gibi. Sanki çocukları hiç olmamış gibi.

Ne zaman Weterinschanz'daki, vitrininde hâlâ aynı güve yeniği, içi doldurulmuş tavşancığın başında bir avcı şapkası, omzunda oyuncak tüfekle durduğu av malzemeleri dükkânının yakınından geçsem, çocukluğumun sokağından bir kez daha geçmeyi tasarlarım. Fakat bunu sadece bir kez, annem üzerine kitap yazdığımda yaptım. Sokak bana küçülmüş gibi geldi, bunun dışında hâlâ o iç karartıcı grilik, insana nüfuz eden aynı yavanlık. Yüzü olmayan bir sokak, ne şık ne de proleter. Çocuğum burada peydahlandı. Çocuğumu düşünmek hoşuma gidiyor, ama oluştuğu anı değil. Sokak yağmur kokuyor.

Şimdi yine oraya gitmek zorundaydım, beni terapiste havale etmesi gereken bir psikiyatriste. Oraya gitmeye karşı açık bir isteksizlik göstermedim, randevu hazırdı ve bu bir formaliteydi, hatta biraz da meraklıydım. Sonuçta sosyal çalışmalar alanında doçent olarak uzun yıllar süren bir mesleki deneyime sahiptim, bir kez de yardıma ihtiyacı olan biri olarak diğer tarafta durmak ilgimi çekiyordu. Şaşkınlık: Cadde tümüyle değişmişti. Kaldırım genişletilmiş, park yerlerinin yarısından çoğu ortadan kalkmış, yeni ağaçlar dikilmişti, pencerelerdeki saksılardan bitkiler utanıyordu, binaların cephelerini sarmaşıklar sarmıştı. Aynı mimari stil, aynı bölümleme. Merdivenler, bekleme odası tam kardeşimle paylaştığımız odanın bulunduğu yerde, sonra bir kat daha kiraladığımızda ayrı odam olmuştu, bu odada psikiyatrist beni karşıladı.

Bir terapi başvurusu yapmama neden olan durumları, olayları onunla bir kez daha konuştum. Bana kendi doktoruma ve sigortaya ileteceği teşhisi benimseyip benimsemediğimi sordu: ruh halinde çalkalanmalar, hayal kırıklıkları ardından korku duygusu. Depresif değil. Akut intihar tehlikesi yok. Kabul ettim.

Kısaca durumun parasal yanını bir daha gözden geçirdik, terapinin sigortanın üstlendiğinden daha fazla seans gerektirmesi

halinde hangi imkânlar olduğuna baktık. Doktor, "savaş kurbanları fonundan destek talep edebilirsiniz, biliyorsunuz," dedi. "Biraz zahmetli bir iştir, şu anki sorunlarınızın savaşta yaşananlarla direkt ilişki içinde olduğunu kanıtlamanız gerekir, ama biz size yardımcı olabiliriz."

Benim için çok şaşırtıcı biçimde –o ana kadar sakin sakin hikâyemi anlatmış ve soruları yanıtlamıştım– bu sözler üzerine gözyaşlarına boğuldum. Ve yine şaşkınlık verici biçimde aniden tekrar sustum. Bu adam ne söylemişti? Savaş kurbanı mı? Ben mi?

Mayıs başlangıcı her yıl bir dizi karamsar gün ve ağır rüyalar getirir bana. Bu rüyalardan birini hep tekrar tekrar görürüm: gittikçe daha yabancı bir görünüm alan bir şehir, artık var olmayan evimi arıyorum, artık yerinde olmayan bir sokağı arıyorum, az önce orada olan ve şimdi bulamadığım sevgilimi arıyorum, dağınık bir yatak, öylece sandalyenin üzerine atılmış giysiler, açık bir kitap, ama o –bu rüyalarda sevgilim hep bir erkek oluyor– o kaybolmuş, yandaki odada, ya da içinde koşturduğum sonu gelmeyen koridorlarda ve diğer odalarda da yok. Telefonlar çalışmıyor ya da numaralar doğru değil, merdiven basamakları ayaklarımın altında ufalanıyor, bir yerlerde beni beklediğini, ama sonsuza kadar da beklemeyeceğini biliyorum. Şu lânet olası söz: çok geç, çok geç.

Bir keresinde G. ile bir randevum vardı. Onu görecek olmanın verdiği mutluluk esrikliği içinde yanlış trene bindim. Neredeyse yarım saat geç kaldım. Nihayet restorana vardığımda tamirat nedeniyle kapalı olduğunu gördüm. G. orada değildi. Bir an için her şey o rüyadaki gibi geldi. O yoktu ve hiçbir şey bir daha iyi gitmeyecekti. Sonra onun istasyondan bana doğru geldiğini gördüm. Beni başka bir yönden beklediği için başka bir peronda durmuştu. Korkudan ancak kekeleyerek konuşabildim.

Mayıs başında, hiç görmek istemediğim ama her seferinde yine de seyrettiğim savaş üzerine filmlerin ve röportajların yayımlandığı bu dönemdeki çöküntümü kendi geçmişimden ziyade çevremdeki insanlara, Anna'ya, Daniel'e, diğer dostlara bağladım.

Hep yeniden oraya çıkan isimler: Westerbork, Sobibor. Auschwitz'den sağ kurtulan Gerard. Karanlık esprileriyle Bonnie. Bergen'e gitmek istediğimi söylediğimde şunu sormuştu: "Hangi Bergen? Bergen Binnen mi, Bergen Buiten mi yoksa Bergen-Belsen mi?" Yayımlanması için değil, kızları için yazdığı, kamplarda geçen çocukluk yıllarına ilişkin yazıyı okudum. Her yıl paskalyada bir grup arkadaşla yelken açmaya gidiyorduk. Mineke, Eva, Daniel, Bonnie ve ben bir teknede, içlerinde Yahudi olmayan bir benim. Ve her zamanki gibi Galama seddinin geçitine yaklaştığımızda kırmızı sinyal vardı. Bonnie, bize yine bir şaka yapan fener bekçisini yumruğunu sıkarak tehdit ediyor: Seni gibi Yahudi düşmanı! Daniel'le birlikte, onun kız arkadaşı olarak, ritüelleri tanımayan ve Yahudi olmayan tek kişi olarak ilk kez katıldığım ve masanın ortasında duran sahipsiz bir bardak şaraba el uzattığım Chawwa ve Syvain'deki paskalya geceleri. Bu kadar insanın arasında bir bardağı fazladan doldurduklarını düşünmüştüm. O bardak peygamber içindi. Beni bağışladılar. Hatta istiyorsam kahveme süt de koyabiliyordum. Sylvain masada her yıl yaptığı konuşmasına benim için kadın özgürlüğüyle ilgili bir değinme kattı. Ve her defasında bana Tevrat'ın hagada bölümündeki yeri gösterecek birisini buluyordum. Mısır'ın acıları kısmında yapılması gerektiği gibi on damla şarap döküyordum. Sylvain, kapının peygamberin önünde tekrar kapandığı yer olan metnin Ha Leil'den önceki bölümünü, İsrail'in, "bizi" tanımak istemeyen halklara öfkesini yağdırdığı pasajı, İsrail devlet politikasını çok fazla anımsattığı için atlıyordu. Dinliyor, çok şey öğreniyor ve az konuşuyordum, şarkılarını ben de mırıldanıyordum, ama sözler bana kapalı kalıyordu. Onlarla birlikte kadeh kaldırıyordum: gelecek yıl Kudüs'te! Sylvain'e biraz tereddütle *Ayrımçizgileri* adlı kitabımdaki Yahudilerin ezilmesiyle ilgili bölümü okumak isteyip istemediğini sorduğumda orada yazdıklarımın yanlış olmadığını söyleyince mutlu olmuştum. O bölümü ben de bir daha okumalıyım, şimdi duruma hâlâ öyle bakıp bakmadığımı bilmek istiyorum.

Bir süre için bir birlikte düşünme grubuna katıldım. Birikmiş ve katılaşmış duyguların karşılıklılık ilkesine göre boşaltılmasını hedefleyen bir tür amatör terapi. Haftada bir kez bir saatliğine buluştuğum sürekli bir düşünme partnerim vardı. O, kadınlardan korkması üzerinde durmak istiyordu. Bu iyi denk düşmüştü, çünkü ben de, bir odada bir erkekle kaldığımda her seferinde içimden yükselen erkeklerden duyduğum korkuya karşı bir şeyler yapmak istiyordum. Çok gülüyorduk. Ve ben bazen, eski acıların toplandığı büyük bir havuza benzer bir şeyin yakınlarına kadar geliyordum.

Bir keresinde ben yine acı acı yakınırken dedi ki –adam Yahudiydi, bunu nereden düşündü– kendine bu kadar hâkim olmana gerek yok, artık gizlenmiyorsun. İşte o anda bütün musluklar açıldı.

Sonraları zaman zaman kendime, arkadaş çevremde ve birlikte olduğum insanlar arasında niçin bu kadar çok Yahudi, yarı Yahudi ve bu konu üzerinde duran insanlar olduğunu sordum. Bir rastlantıya inanamayacak kadar fazla sayıdalar. Yahudi babası, Yahudi karısı ve Yahudi oğullarıyla Daniel. Anna'nın babası Yahudi. Sonradan bakıldığında o kadar şaşırtıcı değil, ama rastlantısal olmadığı da kesin. Yaşama hakkını olağan bir şey gibi algılamayan bu insanların yanında kendimi yuvamda hissediyordum. Yaşıyor olmam bir rastlantıdan başka bir şey değil. Annem Utrecht'te, doğduğum yerde on üç kez evin arandığını anlattı. Eğer hamileyken yakalanmış olsaydı ona acaba ne yaparlardı? Annem, o sıralar hiçbir zaman korku duymadığını söyledi. Ben sonraları her şeyden ürken tam anlamıyla korkak bir çocuk oldum. Karanlıktan, beni götürmeye gelecek birilerinden, "onlar"ın kim ya da ne olduklarını bilmiyordum. Rüyamda kafası olmayan adamlar görüyordum, koca bir tabur. Ve beni almaya geldiklerinde her seferinde yalnız oluyorum, yakında bana yardım edebilecek hiç kimse olmuyor.

Kendi kişisel tarihim hakkında aslında pek konuşmuyordum, özellikle de yanlarında kendimi yuvamda hissetmek istediğim insanlarla, benden çok daha kötüsünü yaşamış insanlarla. Çok korkunç bir açlık bile çekmedim. Ben doğduğumda Yahudi çocuklar

artık yoktu, ya emniyetli bir yere gizlenmiş ya da sürülmüşlerdi. Annem bu çocuklar için ayrılmış olan süt tozundan veya domates suyundan alabiliyordu. Sonunda herkes hayatta kaldı, hatta tutuklandıktan sonra bir hücrede vurulacağı günü bekleyen amcam bile kurtuldu. Şubattaki anma töreninde Anna bir çelenk bırakacaktı, onunla birlikte gittim ve toplama kamplarından hayatını kurtaranlarla, direnişçiler arasında kalmış insanların arasındaki farkı gördüm, sonuncuların ne kadar daha sağlıklı göründükleri dikkatimi çekti, buna karşın Yahudi örgütü adına gelenler ikibüklümdü.

Bir Auschwitz anma törenine giderken de Anna'ya eşlik ettim. Birbirlerine anlattıkları bütün o hikâyelere –neredeydin, kamp benim kaldığım kamp kadar değilmiş– artık kulak vermiyorlar ve hep birlikte konuşuyorlardı. Ben dinliyordum. Ondan sonra daha günlerce içim kaynadı.

Anna Yahudi kökeninin peşinde. Ona eşlik ediyordum. Bir pazar günü Antwerpen. Pelikanstrat. Bir Yahudi mağazası, tozlu, Channukkiya mumları, kepler, kitaplar, ilk paskalya akşamı için gerekli şeyler, saf şarap. Yahudi isimlerinin kökenleri hakkında bir kitabı elime aldım. "Bak," dedim Anna'ya, "bu benim büyükannemin ismi, Luber, Lubar ve Lubarsky'nin bir çeşitlemesi, Ukrayna'daki bir köyün adından geliyor." Anna bir şey söylemedi, dönüş yolunda yüzü asıktı. Sanki bunlarla ilgilenmeye hakkım yokmuş gibi. Anna'nın babası da, kızının, yarı Yahudi kızının, Yahudi yasalarına göre tam Yahudi sayılmayan kızının, tereddütle kendisinin Yahudilikle bağlarını araştırmaya başladığını duyunca benzer bir tepki göstermişti. Tek yorumu şu olmuştu: "Bundan sonra çocuklarım benden de daha Yahudi olacaklar." Anna'yla ayrılmamızdan kısa bir süre önce babasıyla ilgili bir televizyon filmi çekildi. Ailesinden hayatta kalan tek kişi oydu. Tam da bu nedenle yeni ailesiyle bir portresinin olmasını istiyordu, çocuklar ve onların çocukları, torunlar. Biraz tereddütten sonra beni de davet ettiler, sonuçta o zamanlar yıllardır Anna'yla beraberdim. Gittim. Bundan kısa bir süre sonra ilişkimizi bitirdik. Ama babasının benim olduğum kareleri filmden çıkartması için yönetmene haber verecek zamanı oldu.

Dahil olmayı istèmek, fakat hiçbir zaman tam olarak dahil olamamak.

Altı ay boyunca haftada bir kez gittiğim terapisti bulmadan önce bir psikanalistle yönlendirici bir konuşma yapmıştım. Yetmişinin üzerinde bir adam, o da Yahudi. Beni hasta olarak kabul etmek istemediğini önceden belirtmişti, zaman yetmeyecekti ve terapiyi sonuna vardıracağını bana garanti edemiyordu. Ancak beni bir başka doktora göndermek üzere bir konsültasyona hazırdı. Ona hayranlık duyduğum için bu önerisini seve seve kabul ettim.

Beni içeriye çağırdığında resmiydi. Gözleri güzeldi, bir kez karşısına oturduktan sonra gerginliğim çok çabuk geçti ve sorularını yanıtlamak bana zor gelmedi. Terapiye gitmeme neden olan bu korku atakları ne zamandan beri vardı. Evet, bunu daha önce hiç düşünmemiştim, hamursuz bayramı sırasındaydı, ilk paskalya akşamından sonra Daniel'le birlikte eve dönerken. Bunun son kez olacağını biliyordum. Ayrılmaya karar vermiştik, ancak ayrılığın son adımını durmadan erteliyorduk. Hiçbir şey olmamış gibi masada hâlâ yan yana oturuyorduk. Kendi kuşağımızdan çoğu insan gibi biz de hoş bir tarzda ayrılmak istiyorduk, her şeyin kendi önüne koyduğu gibi yürümesi gerektiğini düşünen kuşak. Kavga etmemiştik, hâlâ birbirimizle konuşuyorduk, Mısır'ın acıları boyunca yan yana oturduk, iyi arkadaşlar olarak kalacaktık ve o gece eski güzel alışkanlığımıza uyarak yine yatağı paylaşacaktık. Arabayla eve dönerken başladı, aniden, denetimi mümkün olmayan bir şekilde. Gözyaşları, ter boşanması, aşırı bir uçuşma. Etrafımdaki elle tutabileceğim, güvenilir şeyler yabancılaştı, onları tanıyamaz oldum, tehditkâr görünmeye başladılar, sanki uzaktan gelen bir sesi kısmışlar gibi, her şeyi bir peçenin ardından algılamaya başladım. Sanki uyanık ve aklım başımda, rüya görmediğimi ve uyanmayacağımı bildiğim için bir o kadar daha korkutucu olan karabasanlarımdan birinin içine düşmüştüm. Ertesi gün benzer bir nöbet daha geldi. Göğüs kafesimin altındaki acı o kadar güçlüydü ki eğer dinmezse ölmekten başka bir şey düşünemiyordum. Sonu gelmek bilmeyen saatlerden sonra dindi. Fakat korku uzuvlarıma çöreklenmişti. Çok uzun zamandan

beri böyle bir şeyle karşılaşmamıştım ve hiçbir zaman da bu kadar şiddetlisini yaşamamıştım.
Daniel beni arabayla, günü birlikte geçireceğimiz 't Vogelwater'a götürdü. Bana karşı bir sevgiliye, hele yakında eski sevgilisi olacak birine karşı gibi değil de, bir hastaya davranır gibi dikkatle davranıyordu. Bana her zamankinden daha fazla, şimdi artık gerçekten yapayalnız olduğum duygusunu verdi. Ertesi gün o ayrıldı, ben kaldım. Ardından el salladım ve üzerinde konuşmadan, bunun son jest olduğunu, ayrılığın böyle göründüğünü biliyordum. Artık benim için de, onun için de dönüş yoktu. Daha sonra Elly'den, intihara niyetlenme olasılığına karşı, bana her zamankinden fazla dikkat etmesini rica etmiş olduğunu öğrendim.

"İçinize bu korkuyu düşüren ne oldu?" diye sordu psikanalist.

"Bu, herkesi yitirme, yine onca insanı yitirme duygusuydu. Birilerine ait olma, kendimi bir yerde yuvamda hissetme şansını gitgide kaçırma duygusuydu. Aslında paskalya akşamlarında masanın etrafında toplanan o insanlardan hiçbiri benim ailemden değildi, hatta Daniel'in ailesinden bile değildiler."

"O yüzlerce yıllık bir ailedir," diyor psikanalist.

Daha Anna'yla birlikteyken bir gruba katılmıştık, bu gruplardan çok sayıda vardı ve kendilerine müttefikler adını vermişlerdi. Bunlar, siyah ve beyaz insanların, kadınların, erkeklerin, toplumun farklı kesimlerinden insanların bir araya geldiği gruplardı. Bizim grubumuz Yahudilerden ve onların yanında olanlardan oluşuyordu. Anna Yahudiler arasındaydı, ben Yahudi olmayanlar; kısmen ayrı, kısmen birlikte bizi birbirimize bağlayan şeyin ne olduğunu bulmaya çalışıyorduk. Benim tarafımda eşi Yahudi olan kadınlar, anne babaları işbirlikçilik yapmış olanlar, bu arada Almanlar ya da –sonradan anlaşıldığı gibi– kendileri de kısmen Yahudi olan kadınlar vardı. Bu grup üzerine yazdım. Kısa bir süre sonra adımı, Yahudi bir kadın yazarın –o da hareketin ilk başından beri feministti– kadın araştırmaları dergisi *Lover*'da yayımlanan bir makalesinin dipnotlarında gördüm. Şöyle yazıyordu: "Kadın hareketinin pırıltısının soluklaştığı şu sıralarda Meulenbelt Yahudiliğe el atıyor." Daha sonra ondan bir kart aldım. Bunu ya-

yımlamaktansa doğruca bana söylemiş olmasının daha doğru olacağını belirtiyordu.

Filistinli kadınların yazdığı öykülerin ve şiirlerin derlendiği *Ev Yeni Günü Selamlıyor*'un ilk sayısını kabul etmem için bir davet aldığımda ilk düşündüğüm şey bu oldu: "Artık Yahudilerin yeterince ilgi uyandırmadığı şu sıralarda Meulenbelt Filistinlilere el atıyor."

Bugün için bu konular üzerinde yazmayı tasarladım. Notlarım hazır. Konuyu tanıyorsam yazmak bana çoğunlukla daha kolay geliyor. Bugün böyle değil. Geç oldu. Omuzlarım kasılmış ve ağrıyor. Kültablası dolup taşıyor, düzeltme şeridinin çoğu kullanılmış, hemen hemen her cümlede takılıp kalıyorum, bir şeyler yemeyi unutmuşum. Şimdi –kısa bir süre için– başka bir şeyler yapmalı.

Dışarıya bakıyorum, neredeyse yitmiş olan oda yeniden beliriyor, buraya ve şu ana geri döndüm. Çimenlerin içinde bir patisini kemiren, onunla kulağını kaşıyan bir tavşancık oturuyor. Handiyse bir kedi gibi. Şimdi yüzümü gömebileceğim Max'ın şişko göbeği olsaydı. Ya da –daha iyisi– G.'nin kolları, sadece çok kısa bir an için, sadece çok kısa bir an için. Yalnızca bir saniye. Ama onlara sahip olmam mümkün değil, şimdi mümkün değil, hiçbir zaman mümkün değil.

İyisi mi bir bardakçık genever. Saat beşi gösterdiğinde buna izin var. Elly beni neşelendirir.

❄

3 Haziran, Perşembe

Sık sık aldığım türden bir davetti. Süreci biliyorum. Belli bir tema, bir kampanya, bir gösteri ya da bir kitap için kamuoyunun ve medyanın ilgisini çekmek istiyorsanız erkek veya kadın bir

ÜH'ya ihtiyacınız vardır, yani bir Ünlü Hollandalı'ya. Daha da iyisi birkaç tanesini birden davet etmektir, yoksa panel ya da toplantıya Allahın kulu uğramaz, bu olumlu girişime tek kuruş yardım veren çıkmaz, sonuçta o kadar çok açlık çeken halk, o kadar haksızlık, o kadar yetim çocuk, o kadar işkence gören insan var ki –hem çevre felâketlerini de unutmamalı. Ya AIDS. Ensest. Irkçılık. Yoksulluk. Sosyal yardımları kesilen bir kısım insan daha. Bu nedenle beni bir komiteye davet ettiklerinde ya da on dakikalık bir açılış konuşması yapmamı rica ettiklerinde gerçi ara sıra evet diyorum, ama çoğunlukla cevabım hayır oluyor, çünkü aksi takdirde insanın kendi ismi değerini yitiriyor, sizi her türlü olumlu işe koşmalarına izin vermek gibi bir ün ediniyorsunuz, çünkü kendini beğenmiş ve kendini kabul ettirmek isteyen biri gibi algılanma tehlikesine düşüyorsunuz, şöyle ki: Burada da yine o. Bu açıdan bakıldığında tamamen vazgeçmek daha iyi.

Bu kez, Filistinli kadınların yaşamlarını anlattıkları bir kitabın ilk baskısını sunar mısın diye soruyorlardı. Kitabın adı: *Ev Yeni Sabahı Selamlıyor*. Giriş konuşması için Annemarie Grewel'i ikna etmişler bile, ben Hollanda'da yaşayan bir Filistinli kadın olan Ibtisam Steentsma'nın elinden kitabı aldıktan sonra birkaç dakika konuşacağım sadece. Organizasyonu yapan kadınlar bana telefon ettiklerinde dürüst davrandılar, daha önce benden başkalarına da başvurduklarını söylediler. Kim olduklarını artık hatırlamıyorum, çünkü Hollanda'daki feminist çevrede istemediği ya da gitmesi mümkün olmadığı için bir çağrıyı reddeden Heddy d'Ancona veya Elske ter Veld, ya da bir başka önemli isimden sonra ikinci tercih genellikle ben olurum. Kitabı önceden okuma koşulunu öne sürdüm. Okudum, antisemit bir eğilim yoktu. Kitap beni etkilemişti, çağrıyı kabul ettim.

Yapacağım konuşma üzerinde uzun uzun düşündüm. Herhangi bir olumsuzluğa yol açmayacak, kadın dayanışmasıyla ilgili birkaç genel yaklaşımla yetinebilirdim. Öyküleri okuduğumda buradan tanıdığım işgal sırasında Hollanda'da direnişe –ne kadar olduysa– katılmış kadınlarla ilgili çağrışımlara kapıldım. Yeraltına inenler için bir adresten bir adrese kimlik ya da yiyecek kartelerini ta-

şıyan, zorunlu çalışmayı reddedip kaçak yaşayan erkeklere yiyecek kaçıran pek çok adsız "küçük kurye"den birisi olan annemden söz ettim.

Annem Yahudi çocukları gözden uzak kalabilecekleri emin yerlere götürürdü. Çocuklu kadınlar daha az dikkat çekiyordu. Annem bunu bir kahraman olduğu için yapmıyordu, o kendi isteğiyle direnişe katılan ve öldürmeye hazır olan bir Hannie Schaft değildi, annem bunu sadece kendisinden rica edildiği için ve çocuklar söz konusu olduğu için yapmıştı. Tutuklanmaktan kılpayı kurtuldu. Hiçbir zaman adı anılmadı ve kimse ona madalya vermedi, bunu kendisi de istemedi. Eğer bunları ölümünden önceki son yıllarda birbirimizle yeniden konuşabilmek için yaptığımız beceriksiz girişimler sırasında ağzından almamış olsaydım hiçbir zaman haberim olmayacaktı. Anne ve babamın o zamanlar arananlar listesinde oldukları için evlenemedikleri ve benim de geçici bir barınakta çatı arasında doğmuş olduğumdan başka bir şey bilmeyecektim. Komşu evde bir Yahudi doktor saklanıyordu. Annemin bir hastaneye gitmesi mümkün değildi. Bu doktorun adını kendisi hiçbir zaman bilmedi, ama daha sonra ben Mineke'den öğrendim. Utrecht'te ortadan kaybolmuş olan tek gözlü doktor fazla yok. Adı Elsaz'dı ve hâlâ yaşıyorsa Kudüs'te olmalıydı. Başka ayrıntıları Mineke ve Bonnie'nin evindeki bir doğumgünü partisinde Lou de Jong'dan öğrendim. Belli ki benim aile tarihimi benden daha iyi biliyordu. daha sonra ICODO'nun* çıkarttığı bir kitapta yeraltına inmiş bir kadının yaşam hikâyesine rastladım; onu yanında saklayan ve okuması için çocuk kitapları veren bir kadın yazardan söz ediliyordu, ama adı bilinmiyordu. Ben biliyordum, o benim büyükannemdi. Dayımın yazdığı *Almanların Zamanı* adlı kitapta, bir baskın sırasında gözden kaçan birkaç Yahudi çocuğu sokaktan toplayarak yanlarında saklayan bir öğrencinin adsız annesi olarak tekrar ondan söz ediliyordu. Bu, yüzlerce çocuğu emniyete kavuşturmayı sağlayan bir örgütün başlangıcı olmuştu.

* Savaşta takibata uğrayan Hollandalılar için yardım merkezi. (ç.n.)

Bu öyküye aradaki paralellik nedeniyle değindim. Bütün dünyada, savaşın sürdüğü ya da halkların işgal altında yaşadığı yerlerde kocaları götürüldüğünde çocuklarını hayatta tutmak için mücadele eden, direnişçileri sakladıklarında eleverilecekleri, bulunacakları korkusunu yaşayan kadınlar görünmez ve isimsiz kalırlar. Basının eski Yugoslavya'da yapılan tecavüzler karşısındaki yaklaşımıyla da paralellik kurdum. Birkaç muhabir ve köşe yazarı, bizi bunun "savaştaki gayet normal şiddetin" bir parçası olduğuna ve özel bir anlam yüklemenin yersiz olduğuna inandırmaya çalıştılar. Sanki kadınların kaderini algılamak "genel" durumu görmemizi engelleyecekti. Sanki kadınlar yoktu, işin dışındaydılar, sanki rolleri anonim kurbanlar ve kaçaklar olmakla sınırlıydı. Irza geçmelerin "sistematik karakterde" olup olmadığı üzerine yürütülen tartışmaları tiksinç buluyorum.

Kadınların çıkarları genel çıkarlardır ve bunun hâlâ bir açıklama gerektirmesi yıkıcı bir durum. Başka özgürlük savaşları içindeki kadınlarla da paralellikler kurdum, çifte sadakatlerine, iki cephede verdikleri mücadeleye değindim: erkeklerle birlikte işgal ya da sömürge güçlerine karşı verdikleri mücadele ve işgal kalkıp tehlike geçtikten sonra kendilerini eski rollerine zorlayan aynı erkeklere karşı verdikleri mücadele. Bu süreci Cezayir'de izleyebildik, aynı şekilde İran'da, Amerikan gettolarında, Güney Afrika'da ve Filistinlilerde gördük. Şair Widaad al-Bargoethi'nin *Çok Sayın Bay Devrimciler* adlı şiirinden bir alıntı yaptım:

Mahremiyet
ve trajedi
yolunun yoldaşları
üzgünüm.
Doğarken kaderimiz
önceden belirlenmedi.
Gerçek erkekler olarak
inanmak istiyorsunuz
aile üzerinde
egemenlik hakkınız olduğuna.
Kendi topraklarındaki krallar gibi
yetiştiriliyorsunuz.
ne çaba ne de şükran tanıyorsunuz,

geçmişiniz ve bilgeliğiniz yok.
Cevap verin bana:
Ne zaman devrimci olacaksınız?

Yaptığım bu kısa konuşma *Yeni İsrail Haftalık Gazetesi*'nde yayımlandı. "Filistin Komitesi'yle Keyifli Bir Pazar İkindisi mi?" başlığıyla çıkan yazıda muhabir, Alman işgalini Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ndeki İsrail varlığıyla (ay öyle mi!) karşılaştırışımı dişlerini sıkarak dinlediğini anlatıyordu. "Bu, toplantıya yine eski Filistin Komitesi atmosferinden bir esinti kattı." Sanki hâlâ kullandığım gündelik dile aitmiş, sanki yıllar önce sözcük dağarcığımdan çıkartıp atmamışım gibi "savaş" sözcüğünün ağzımdan çıkmasına kendim de şaşırmıştım. Ama o zamanki Alman işgalindeki kadınlarla bugünkü işgal altındaki kadınları karşılaştırmanın naif olduğu kesinlikle söylenemez. Benim üzerinde durduğum daha çok, haksızlıkları birbiriyle karşılaştırıp daha hafif olanını önemsiz addederek bir yana bırakmak şeklindeki uygunsuz alışkanlıktı. Hayır, hiç kuşku yok ki, bir toplama kampı bir mülteci kampından daha korkunç, gaz odasına gitmek sürgünden daha dehşet verici, hiç geri dönememek yerle bir edilen köyüne dönüşün mümkün olmamasından daha kötü. Kesinlikle böyle. Sorun, Filistinlilerin insan haklarının çiğnendiğini belirttiğinizde sanki kendinizi otomatikman antisemit, Yahudi kıyımını da basit bir olay olarak ilan ediyormuşsunuz gibi, bu karşılaştırmanın İsrail'in tutumunu savunmak söz konusu olduğunda her zaman örtük biçimde yapılması. İşte bu nedenden ötürü annemin hikâyesini ele aldım. Annemin tutumunun –çocukların götürülmesine seyirci kalamazsınız– temelde Filistinlileri destekleyenlerin tutumuyla örtüştüğünü göstermek istedim: bilekleri önceden kelepçelenmiş olan yeni yetme çocukların kemiklerinin kırıldığını, öldürüldüklerini gördüğünüzde sesinizi çıkarmadan ve hiçbir şey yapmadan seyirci kalamazsınız.

Aynı makaleden bir başka alıntı: "Sonra Labadi, evlerinde ve sokak ortasında tutuklanıp hapse atılanların klasik melodramatik hikâyesini epik bir uzaklıktan anlatacak kadar rahatladı. Hapishanelerde hep birlikte söylenen şarkılar üzerine, belli ki dinleyicileri duygulandırmayı amaçlayan, doğruluğunun sınanması

mümkün olmayan, romantik renkler katılmış hikâyeler. Intifada'da bir rol oynayabilmek için kadınların ne büyük bir mücadele vermek zorunda kaldıkları bu melodramın içinde, biraz geri plana düşüyor." Artık bu noktada yaklaşımdan rahatsız oldum. Bu alaycılık taşıyan itici tını: Melodram. Kadın çalışma komitesinin kurucularından kırk yaşlarında bir doçent olan Fadwa Labadi'yi ben de tanıyordum ve hikâyesi benim için çok etkileyici ve üzücüydü. Daha sonra onunla bir kez daha sohbet ettim. Kendi kişisel deneyimleri üzerinde konuşmak ona zor geldiği için toplantı sırasında pek çok şeyi konuşmasına katmamıştı. Sınanması mümkün değil, öyle mi? Bu arada konu hakkında hem Yahudi-İsrailliler, hem de Filistinliler açısından yazılmış daha fazla şey okuduktan sonra aslında anlatılanların ne kadar dizginlenmiş olduğunu biliyorum. Şunu biliyoruz ve bilmeliyiz ki, söz konusu olanlar, her gün sürüklenip götürülme, evini, küçük toprağını yitirme, keyfi olarak tutuklanma, topluca cezalandırılma tehlikesi altında yaşayan ve ikinci sınıf vatandaş muamelesi bile görmeyen insanlar: Sanki her zaman yaşamış oldukları topraklarında vatandaş değil de istenmeyen yabancılarmış gibi. Ve kadınlar bir de ayrıca kendi özgürlükleri için mücadele etmek zorundalar. Durum Hollanda'da farklı değil. Bu arada belirteyim İsrail'de de farklı değil.

O gün aklım karışıktı, gergindim. Daha sonra Leila'nın organize ettiği bir şenliğe gittim. Leila'dan daha fazla söz etmem gerekir.

Uzun zamandan beri ilk kez yeniden bir şeylerle ilgilenmem gerektiği duygusuna kapıldım. Dışarıdan içime güçlü bir şeylerin sızdığını hissediyor ve evde huzursuzluk içinde dolaşıyordum: Böyle bir şeyi niçin yapıyorum, neye güveniyorum, benim için değerli olan insanlara bunu nasıl aktaracağım, nasıl açıklayacağım? Çok az bilgim olduğu için, bütün gazete ve televizyon haberleri bilincime sızmış olduğu için de utanıyordum. Gösterilen gerekçelerden ne kadarını hiç eleştirmeden kabullendiğimi soruyorum kendi kendime: bunların hepsi terörist sonuçta, asıl amaçları Yahudileri denize dökmek, şimdi artık İsrail olan küçük toprak parçasını niçin ille de istiyorlar, gidebilecekleri yeterince Arap ülkesi var. "Önüne bak," diyor G., "yaptıklarına dikkat et.

Üzerinde bir şey yazmadan önce konuya kendi gözlerinle bak."

Saate baktığımda sandığımdan çok daha geç olmuştu. Ölü gibi yorgunum. Sadece beş sayfa. Her cümlede birisinin omzumun üstünden bakıp okuduğu duygusuna kapılıyorum. Sanki hesap vermek zorundaymışım gibi. İsrail karşıtı, Yahudi karşıtı olarak yorumlanabilecek her cümlede bazı yüzlerin belirdiğini görüyorum, sevmiş olduğum insanların, hâlâ sevdiğim insanların yüzleri, İsrail devleti daha önce kurulmuş olsaydı belki de daha fazla yaşayacak olan insanlar. Birdenbire bir arkadaşımın yüzü de gözümün önüne geliyor, benden biraz daha yaşlı, güldüğünde birçok kırışık beliren espri dolu bir yüz. Sıcak bir yaz günü trende ceketini çıkarttığında birdenbire çıplak kolunun alt kısmında mavi renkte döğmelenmiş numarayı görünce nasıl korktuğumu fark etmişti. Onun yanında Fadwa'nın yüzü beliriyor, ciddi, onu güldürmek çok zor; hücredeyken yan hücreden söylenen şarkıdan kız kardeşinin de orada olduğunu anlamış olduğunu anlatıyor. Hanan'ın çok daha genç yüzünü gürüyorum, Gazze Şeridi'ndeki kadınlar hakkında verdiği konferansta acı bir espri yapan, günümüzün Filistin entelektüelleri kuşağından bir öğrenci. Batılı bir feminist, Filistinli kadınların kendileri için talep ettikleri hakların Filistinli erkeklerin haklarının aynısı olup olmadığını sorduğunda Hanan bir karşı soru sordu: "Hangi erkekler? Hangi haklar? Filistinli erkeklerin hakları mı? Onlar herhangi bir hakka sahip değil, bu nedenle mücadele etmemiz gerekmiyor." Leila'nın yüzü, canlı, esprili, aktif, sürekli iki tarafla da temas içinde, kolumun üzerinde bir el, beni yine birisiyle tanıştırmak için çekiştiriyor: "İşte, birbirinizle tanışmalısınız," –ve sonra: "We must eat, Anja, and we must drink, no more talk about politics, only about passion."* Bana bir daha geri dönemeyeceğini anlatan ve sebebini ancak bir kongre sırasında yemekte yan yana düştüğümüzde sorabildiğim İbtisam. Bana işkence gören bir tanıdığından bahsediyor. Hayatını kurtarmak için birkaç isim vermesi gerektiğini bildiğinden yurt dışında oldukları için tutuklanamayacakların isimlerini veriyor. Bunların arasında Leila'nın adı da var. Bu nedenle şimdi geri dönemiyor, ana babası

* Yiyip içelim Anja, artık politika konuşmayalım, sadece tutkudan bahsedelim. (ç.n.)

torunlarını sadece fotoğraflardan tanıyacaklar, onların yaşamlarını buradan izleyebilmek giderek güçleştiği için mektup yazmak da zorlaşıyor. Ziyaret mümkün değil, o ülkeye giremiyor, ailesi ülkeyi terk edemiyor. Fadwa, on seneden beri ilk kez kendisine geri dönüşü garanti eden bir pasaportla yurt dışında nihayet. Böylece Doğu Kudüs'e geri dönmeden Amsterdam'da Leila ile buluşabiliyor. FKÖ temsilcisi olan Leila İsrail'e giremiyor.

Leila'nın insanları kendi meselelerine kazanma sorumluluğunu, görevini üstlendiğini biliyorum. "Hollanda zor bir bölge," diyor, "diğer Avrupa ülkelerinden daha zor, bunu nasıl açıklayacaksın?" Yahudilerle olan bağ ve onlara karşı suçluluk duyguları diye düşünüyorum. Bir daha asla geri dönmeyen Yahudilerin neredeyse başka hiçbir ülkede sürgüne gönderilmediğini unutmayı yeğliyoruz, Nasyonal Sosyalist Birlik Partisi'nin bir avuç üyesi dışında sanki herkes direnişin içinde yer almış gibi davranmayı seviyoruz. Bu Leila'nın işi, ama aynı zamanda tutkusu da. Bu sefil politikayla uğraşmaktansa başka şeylerle uğraşmayı çok isterdi, ama başka türlü yapamıyor, henüz yapamıyor. İbtisam burada sosyal alanda çalışıyor. Kendisinden hiç bahsetmiyor. İnsanın ailesinden kopartılmasının ne anlama geldiğinden söz ettiğinde de bunu çok temkinli yapıyor, fazla konuşmuyor, öyle ki kaygısının ve umutsuzluğunun beni kendi yanına çekme çabasından daha güçlü olduğunu hissediyorum.

Beni neyin ilgilendirdiğini anlatmaya çalışırken dikkatli davranıyorum. Inger, onunla prova yapmak için Leo'yu ödünç almak ister misin, diye soruyor. Leo'yu Sosyal Bilimler Akademisi'nden tanıyorum. İsrail ordusundaydı. Her ikisi de Yahudi olan anne ve babası toplama kamplarından sağ çıkamayanlardan. Onlara yemeğe gittiğimde "tescilli bir savaş kurbanıyla aynı masada oturuyorsun," diyor. Sosyal alanda bir meslek seçmesi nedensiz değil, yetim bir Yahudi çocuğu olarak sonuçta savaştan sonra oradan oraya sürüklenmiş. Ben niçin İsrail'e gitmek ve kendi imajımı oluşturmak istediğimi açıklayacak uygun sözcükler ararken, o, "evet, İsrail korkunç bir ülke," diyor. "Fakat elimizde başka ne var?" Sonra daha sert bir sesle: "Arapları hâlâ gayet iyi ha-

tırlıyorum," diyor, "Araplar, Filistinliler değil. Arabamın önüne çıksalardı zevkle gaza basardım." Ve yüzümdeki korkuyu görünce ilave ediyor: "Tamam pekâlâ, aralarında önlerinde frene bastığım birkaç tanesi de olurdu."

Hayfa doğumlu olan Bonnie'ye Batı kıyısına ve Doğu Kudüs'e gitmek istediğimi anlatıp kekeleyerek gerekçe ararken o şunları söyledi: "O yandakiler de öte yandakiler de, hepsi pespaye." Sonra alayla ekledi: "Gidecek başka bir ülke bulamadın mı? yeterince haksızlık var. Güney Afrika'ya ne dersin? Ya da Yugoslavya'ya git. Brezilya'ya hiç gittin mi? Beğendin mi Brezilya'yı?"

Yahudi tanıdıklarımdan ve dostlarımdan hiçbirisi İsrail'in politikasını yürekten savunmazdı. Kapalı kapılar ardındayken eleştirel sözler ediyorlar, benim yanımda bile. Olumsuz yorumlar, incinmişliği ifade eden yorumlar yapıyorlar: Orada ordunun hepimiz adına yaptıkları burada azınlık olarak yaşayan bizlere dokunuyor. Daniel'in 4 mayıstaki anma gününde katedral meydanında hep aynı yerde karşılaştığımız ve kendisi de İsrail ordusunda hizmet etmiş olan bir arkadaşı başını sallıyor.

"Boktan memleket," diyor, "oradan asla bir şey çıkmaz."

Fakat bu red ve eleştirilerin ardında gizli ve örtük olarak başka bir şey yatıyor: Korku. Her şeyi onların gözüyle görüyorum: Yüzyıllarca kendine ait toprağı olmayan, hiçbir yerde güvencede yaşamayan, zaten budanarak nüfusu üç beş milyona indirilmiş bu küçük halkın bir bölümü, bu dünyada Yahudi olmanın olağan olduğu tek bir bölgeciğe yerleşmişler, düşman komşularla çevrili küçük bir toprakta yaşıyorlar. Ve ciddi bir durumda kime güveneceklerinden asla ve asla emin olamıyorlar. ABD'ye mi? Gerard Durlacher, Amerikalıların, imha mekanizması tam kapasite işlerken Auschwitz'i havadan görüntülediklerini bildiriyor. Orada neler olduğunu biliyorlardı. Bombalayabilirlerdi. Yıllarca beklediler. Bu durumda kendileri de öfke duysalar dahi başkalarının eleştirisini kaldıramamalarında hayret edilecek bir yan var mı? Daniel oğullarına ateş etmeyi öğretti. İstem dışı götürülmek, bir daha asla –Masada* kompleksi.

* Geçmişte, bir gurup Yahudinin düşman karşısında yenilgiyi kabul etmektense topluca intihar ettiği kutsal yer. (ç.n.)

Getirilen gerekçelerin cila tabakası: Tanrı aşkına bırakın, daha fazla insan ölmeden temiz bir siyasi çözüm bulalım. Filistinlilere kendi bölgelerini verin. Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ni onlara verin, böylece onlardan kurtuluruz, İsrail sınırları içinde onlarla uğraşmak zorunda kalmayız. Daha duygusal ve derin tabaka: Filistinliler kendi içlerinde birbirlerine düştüklerinde rahatlama. Bizi denize sürmek yerine birbirlerinin kafasını kopartsınlar, birbirleriyle dövüşsünler. Çünkü her ne kadar kendilerine ait toprakla, kendi devletleriyle yetineceklerini söyleseler de bizden nefret ediyorlar ve bir fırsat çıktığında hepimizi katlederler.

Judith Herzberg *Amsterdam ve Tel Aviv* adlı kitabında duyguların ve gerekçelerin bu çetrefil karışımını çok etkileyici bir biçimde betimlemiş: İsrailliler ve Filistinliler arasındaki diyaloğun sürmesinden yana olan ve işgal altındaki topraklarda uygulanan yerleşim politikasına karşı olan *Shalom Achshav/Hemen Barış* hareketinin bir üyesi olarak oralarda yaşamanın ne anlama geldiğini de biliyor. Oğlu 1978'de İsrail'in Lübnan'da yaptığı operasyonlar sırasında ordudaydı. Kız kardeşinin oğlu Joshua çarpışmalarda öldü. Tanıdıkları arasında bir erkek kardeşi, bir oğlu, arkadaşları orduda olmayan kimse yok. Hayatta kalanlarda suçluluk duyguları. Ölenlerin boşuna öldüklerini söyleyebilirler mi, ya da –daha da kötüsü– yaşamlarını yanlış bir davaya kurban etmiş olduklarını? Bir kadının Arap-Yahudi ilişkileri üzerine bir tiyatro oyununu seyrettikten sonra şunları söylediğini duyunca şaşırıyorum: "Biliyor musunuz, Filistinlilerin de gerçek sorunları olduğunu aslında ancak şimdi anlayabildim." Herzberg, aynı zamanda kendisi de yabancı olma konumuyla, insanın burada atgözlüğü olmadan neredeyse yaşayamadığını kavrıyor. İsrailli bir kadın Begin"e öfkelenip Lübnan'da yapılan ağır hatalar yüzünden hiddetlenince rahatlıyor. Gözlerinin önünde daha yakın zamanda çarpışmalarda ölmüş Joshua varken böyle bir şeyi bu kadar net düşünmeye cesaret edemezdi. İsrail'de yaşayan Yahudi halk arasında dile getirildiği ölçüde eleştiri hiçbir yerde yok ve aynı eleştiri dışarıdakilerden geldiğinde gösterilen tahammülsüzlük de hiçbir yerde yok.

Leo dışarıdan eleştiri yapma hakkına sahip olmadığı kanısında. Askerliğini bitirdikten sonra İsrail'e sırtını dönmüş. Pis

işleri başkalarına bıraktığı duygusunu yaşıyor. Ya Yahudi olmayanların karışmaya ne hakkı var, benim ne hakkım var? Zaman zaman "Yahudi misin?" sorusuyla karşılaşıyorum. "Eğer bulaşıcı bir şeyse bu, evet," diye yanıtlıyorum ve sonra bir espriyle sıyrılmaya çalışıyorum. Ben burnumu nereye sokuyorum? Fakat neden söz ettiklerinden haberi olmayan insanların İsrail'e öfkelenmesine ve Yahudilerin savaştan hiçbir şey öğrenmemiş olduklarını söylemelerine ben de tahammül edemiyorum. Ne öğreneceklerdi yani? İmha kampları, öğretim tesisleri, yüksek eğitim kurumları mıydı?

Armin'e Leila ve diğer Filistinlilerle olan ilişkimden söz ediyorum. "Umarım sen de boynunda öyle bir mutfak beziyle ortalıkla dolaşmazsın," diyor oğlum. Hayır. Kefiye takanlar daha çok ev işgalcileri, eğer hâlâ varsa eskiden kendimi de dahil gördüğüm sol radikal çevrenin daha genç olan üyeleri. O çevreye, bir bakıma hâkim olan haksızlığı protesto etmek, ama ağırlıklı olarak da ailemin burjuvalığından kopmak için dahil olmuştum. Almanya'daki tartışmalarda benim ilerici tutumum yüzünden otomatik olarak Filistinlilerin yanında yer alacağımı düşünen pek çok insanla karşılaştım. Gerekçelerinin basitliği beni tiksindiriyor, Yahudilerin tutumu karşısındaki mutlak anlayışsızlık, şu art düşünce de bir o kadar tiksindirici: Görüyor musunuz Yahudiler de Filistinlilere karşı bir zamanlar Nazilerin kendilerine davranmış olduğu kadar kötü davranıyor –sanki bu yöntemle Almanlar suçlarının bir kısmından arınabilirmiş gibi. Bu gerekçeyi öne sürerken takınılan muzaffer ifade midemi bulandırıyor. Parmağını kaldırıp başkalarını "bunlar da biraz olsun daha iyi değil," diye suçlayarak, kendi ellerini masumiyette temizleme eğilimi. Alman bir kadın arkadaşım, eskiden bir ara Yahudilere çok hayran olduğunu, hatta anne babalarının onlara yaptıklarının bir kısmını olsun telafi etmek için gidip bir Yahudi kolhozunda çalışmayı düşündüğünü anlatmıştı. Ancak çölde İsrail tanklarının önünden yalınayak kaçan Arapların resimlerini gördüğünde hayranlığı bir anda bitmişti. Suçluluk yüklü bir semitizm sevgisinden antisemitizme –bu belki de sanıldığı gibi büyük bir adım değil. İsrail

askerlerine duyduğu nefret bir anda Yahudilerin tümüne yönelmişti.

Benim de öyle düşünüp düşünmediğimi sorduğunda sesimi çıkarmadım.

Ya şimdi? Artık Yahudilerin benim için yüzleri, isimleri ve bir tarihleri var. Buna karşın Filistinliler politik, soyut bir yapıdan başka bir şey değildiler. Bu değişmeye başladı. Leila, Fadwa, Hanan, İbtisam.

❄

Cuma, 4 Haziran

Elly'nin yeni şiirlerini okuyorum.

Benim için yazdığı şiirin üzerine, Meul için demiş, dostluğa kaside "...ve unutmamak/gülmeyi şarap/içmeyi ve yemeyi/ve/ sessizce yumuşak sözcüklerle sarhoş/olmak, heyecandan/yanı sıra." Daha önce bir arkadaşını hiç esin perisi yapmamıştı, normalde bu hep sevgilileri için saklı tuttuğu bir konumdu.

Yeni kitabında yayımlanacak olan diğer şiirleri okuyorum. Ağustosböceklerinin cırıltısı ve bütün diğer canlılar, üremenin ritüelsi uyumsuz müziği üzerine, "tek bir büyük çığlığı benin, ben, ben." Güzel. Dikkatini çekmek istediğim noktalar var mı? Yok. Çok başarılı bulmadığım bir eğretileme var. Normalde dişil eki kullanılmayan dostluk kelimesinde dişil ekini kullanması. Elly, sen kendini tanımlarken kadın şair değil de şair derken bu tutarsızlık olmuyor mu? Ama vurgulama o hecede. Ayrıca ölçü için de ona ihtiyacım var.

Fakat ya çağrışımlar Elly. Aynı dişil ekini kullanarak dostluk başlığı altında düzenlenen bir forum tartışmasını hâlâ hatırlayabiliyor musun? Bu sözcüğe en fazla önem verenler kendi ördükleri o şekilsiz kazakları giyen doğa düşkünü feministlerdi, sanki kadınların yaptığı her şey mutlak olarak daha iyi ve daha farklıymış gibi. Bir soru işareti de şuraya koydum: "aşkın güçlü teri"; güçlü olur mu Elly, ter?

"Aşkın teri normal terden farklıdır," diyor arkadaşım. Peki, peki öyle olsun.

Kiki. Motorun yeniden açılması için buna şiddetle ihtiyacım vardı, diyorum sonradan Elly'ye. Ben buna ucuz aşk demekten yanayım, diyor biraz kırgınlıkla. Fakat kısa süre sonra arabasından söz ederken yine gülüyor, moturunun yeniden açılması için acilen tamirden geçmesi zorunlu olan dişi bir araba. Aynen yukarıdaki gibi.

Yüreğimin katılmadığını unutabildiğim anlarda yatağımda bir kadın bedenini hissetmeyi bir lüks olarak algılıyorum; genç, derine dalmakta becerikli ve inci toplamada deneyimli; hiçbir uyku ihtiyacı belirtisi hissedilmiyor, yataktan çıkartmak mümkün değil, bana bir mola vermesi için yalvarana kadar tekrar, tekrar istiyor. Dur Kiki, ben yaşlıyım, soluklamak için bir araya ihtiyacım var. Beni bu noktaya getirdiği için nasıl da gülüyor. Ve sonra tekrar tereddüte düşüyor, ne hissettiğimi, şehvetin ötesinde, daha fazla bir şey olup olmadığını öğrenmek istiyor. Buza yatırdığım şehvetim yeniden çözülüyor, tüm bedenlerimiz boyunca ten tene; güzel kokuyor, bir yeri baharlı bir saman kokusu, bir yeri tuzlu. Onunki mi benimki mi, ayırması mümkün olmayan ter, bedenimden sıcak dalgaları geçiyor.

"Ateşler basıyor Kiki. Şimdiye kadar hiç ateş basması yaşayan sevgilin oldu mu?" Olmamış –sevgilileri hep kendisinden genç olmuş. "Eee," diyorum, "yaşlılarla seks hoşuna gidiyor mu?"

Aşkın teri farklı kokar, verdiği duygu farklıdır. Onu canınızın istediği gibi tanımlayabilirsiniz, hatta keskin diyebilirsiniz. Ama Elly, 'güçlü' olur mu?

"Sen de tam bir kadıncıkmışsın ama," diyor.

"Aptal tavuk," diye bağırıyorum alınganlıkla, "seni gidi aptal tavuk! Bu senden alıntı! Yayındasın, hem de canlı!"

Kahkahası çimenlerin üzerinde çınlıyor.

Kiki bana kur yapıyordu. Bedenim tepki verdi. Daniel'le ayrılmamızdan ve G. ile yaşadığım sefillikten sonra hasara uğramış

olan egom da aynı şekilde etkilenmiş görünüyordu. Fakat, hayır, dedim. Birden fazla defa hayır dedim. Hayır, yapmayacağız, dedim, hayır, hayır.

"Niçin olmasın?"

"Çünkü zaten bir arkadaşın var, hem de benim de tanıdığım biri."

"Ama o ilişki artık sonuna yaklaşıyor."

"Ayrıca ben aşkımla hâlâ fazla dolu olduğum için. Hâlâ yasını tuttuğum için. Sana kendimi açamam Kiki, bu hem de doğru olmaz."

Kiki kendisini etkilememe izin vermedi.

O gün G.'yi tekrar görecektim. Büyük bir uluslararası terapi kongresi çerçevesinde belediye binasında katılacağım davetle bir atölye çalışması arasına sıkışmış kısa bir randevu. Oradaydı – yeniden.

Beni arabayla belediye binasına bıraktı, topluluk, fonksiyonu değiştirilmiş eski bir kilisedeki yemeğe gitmek üzere yola çıkmadan önce ancak davetin sonuna yetişebilecektim. Belediye binası terk edilmiş ve karamsar bir etki bırakıyordu. G. beni orada indirdiğinde biraz tereddüt etti, davetin orada olmaması ihtimaline karşı hemen gitmeyip biraz beklese iyi olur mu diye sordu.

"Gerekli değil," dedim, "git sen."

"Sen kendi başına işini halletmeye alışkınsın," dedi G. Yanaktan bir öpücük.

Ve gitti. Ardından baktım. Küçük arka farlar. Camdan uzanan bir el.

İçeride, iyice aydınlatılmış fuayede kongreye katılanlardan tek bir kişi bile görünmüyordu. Mermer zeminde topuklarımın tıkırtısını duyuyordum. Üzerimde derin dekolteli uzun siyah bir elbise. En sefih küpelerim. G. bu halime gülmüştü, beni hiç böyle görmemişti. Viskinin kafamda uğuldadığını hissediyordum, yine birkaç tane içmiştim. Aksi suratlı bir kapı görevlisi nereye gitmek istediğimi sordu. Belediye başkanının davetine, dedim. Çoktan bitmiş. Ona söz konusu kiliseye nasıl gideceğimi sordum. Müphem bir işaretle belli bir yönü gösterdi. Yanımda nasılsa kent planı var diye düşündüm. Dışarıda sokak minimumda aydınlatılmıştı.

Kent planı da işime yaramadı, hangi bölgenin yukarıda, hangisinin aşağıda kaldığını bilmiyordum, okuma gözlüğüm olmadan sokak adlarını da çıkartamıyordum. Geri dönmek, tekrar o çiğ ışıklı fuayeye girmek, o aptal kapı görevlisinin eline düşmek istemiyordum, çünkü, lanet olsun, birdenbire gözlerimden yine yaşların boşandığını fark ettim. G. gitmişti ve ben bu ıslak, soğuk lanet olası boktan şehirde yapayalnızdım. Alkolün de yararı yoktu. Sadece duygularıma dayanarak kilisenin olduğunu tahmin ettiğim yöne doğru gittim. Boşver gitme, diye kendi kendime telkin ettim.

Ama bunun da pek yararı olmadı. Ne kadar ıssız, Tanrı'nın bile terk ettiği bir yer. Bir mim koymaya, bir işi tamamlamaya karar verdim. Saçma bir işi. G. ile ilişkimi bitiriyordum. Bir şey değişeceğinden değil, çünkü aramızda bir ilişki olmamasına çok önceden karar vermiştik, ama yine de bu umutsuz isteğe bir yerde son vermek gerekiyordu.

Sonunda benim gibi bölgede yolunu kaybetmiş diğer birkaç kongre davetlisiyle birlikte kiliseyi bulduğumda bir kadın arkadaşım "senin neyin var?" diye sordu.

"Az önce ilişkimi bitirdim," dedim, "içecek bir şeyler nerede var?"

"Hiç başlamış mıydı ki?" diye sordu.

"Hayır," dedim.

"Artık onu bir daha görmeyeceksin demek?"

"Bilmem, hayır, birbirimizi görmeye devam edeceğimiz bir başka sayfada yazılı."

Başını salladı. Şansıma, üzerinde bir yığın bardak duran sayısız tepsiler taşıyan servis önlüklü kızlar önümden geçip duruyordu. Kilise bir parça silikleşti, tepe ışığının etrafında tam bir yıldızlı gökyüzü parlıyordu, zemin yumuşak dalgalarla sallanıyordu. Ancak büyük bir dikkat göstererek ayaklarımı –hem de o topuklu ayakkabılarla– yere basabiliyordum.

Kiki de oradaydı.

"Senin için biraz iş var," dedi, "hazır mısın?"

"Az önce ilişkimi bitirdim," dedim.

"Oo, harika," oldu yanıtı, "nihayet karar verdin, ama çöküşe geçmeden önce kısa bir süre benimle gelmelisin."

Erkekler, bankacılar, potansiyel sponsorlarla dolu bir masa. Üstelik bir de dekolte elbisesi olan ünlü bir feminist yazarla aynı

masada oturmak onlar için mutlaka eğlenceli olacak. Kiki sınavdan geçirircesine bana baktı, oramı buramı çekiştirip biraz düzeltti ve beni eliyle sırtımdan iterek önüne kattı. İyi bir mesele için kendimi birazcık satışa çıkartmaya karşı değilim ve söz konusu olan bir kadın iletişim ağı için yardım. Ya da benzeri bir şey için.

Görünüşe bakılırsa işimi iyi yaptım. Anlaşılan Kiki ancak ben kendi masama döndükten sonra bende iplerin koptuğunu anladı. Zemin artık dalgalanmıyordu, zemin hiç yoktu, ben yüzüyordum.

"Galiba sana biraz dikkat etmem gerekecek," dedi Kiki.

Bu bana iyi bir fikir gibi geldi ve mesleğinde yeni ilerleyen bir doktor kadının omzuna yaslanırken kendi kendime biraz gözyaşı döktüm. Yaslandığım kadın hafif bir beceriksizlikle sırtıma pat pat vurdu. Onu sadece Wild Side'dan tanıyordum, Sado-mazoşist oyunlar hakkında bir şeyler anlattığı, lezbiyenlerin bir hafta sonu toplantısındaki kısa konuşmasından. Şimdi onda ceza yerine teselli mi buluyordum? Her şeyi gören Kiki sordu: "Bir saat daha dayanabilecek misin?" ve sonra biraz lobi yapıp halkla ilişkiler kurmaya gitti.

Trene ve kendi yatağıma artık ulaşamayacağım belliydi. Bu durumda vardığım yer Kiki'nin yatağı oldu. Daha sonra bu hikâyenin iki çeşitlemesi ortaya çıktı. Ben, düştüğüm en büyük zayıflık anında nihayet beni baştan çıkartma fırsatını yakaladığını söyledim. Onun yorumuna göreyse, sabırsızlıkla "niçin artık şu üzerimizdeki pılı pırtıyı çıkartmıyoruz," diyen ben olmuşum.

Başlangıcı kim yapmış olursa olsun sabah onun yatağında, onun yanında uyandım. Fazlasıyla Anna Blaman kokuyor, diye düşündüm, şu şiir: "Ürkek, talepkâr, ansızın yanıma geldi ve kollarıma yığıldı" ve "Tuhaf, kederli bir geceydi. Birlikte yatıyorduk –ah sevgilim, dedim yavaşça, ve öylesine yorgun ve mutluydum ki, ölebilirdim; sarhoş bir kadının göğsünde ve absürd bir aşk gecesinin kucağında ağlıyordum."

Akşamdan kalmalığım o kadar ağır değildi, olup biteni hatırlamak da kötü gelmedi. Biraz kıyıdan köşeden, biraz çetrefil, ama tekrarlamak için bir neden yok.

Daha sonra bana dikkatlice "bir kadınla yatmayalı ne kadar oldu," diye soruyor.

Hesaplıyorum: Yaklaşık 11 yıl.

"Niye sordun, hoşnut değil misin?"

"Hayır hoşnutum, ama çok aceleciydin."

Güldüm. Erkekler. Araba içinde seks. Böylece insan kötü huylar ediniyor. Onun gözlerinde, komple bir yeniden eğitim programı oluşturduğunu gördüm.

"Bir kere daha," dedi, "bir kere daha yapalım, tren henüz kalkmadı."

Castiricum'da bisikletimle demiryolu geçitinde beklerken 'Kırmızı ışık sönene kadar bekleyiniz, tren gelebilir' yazılı levhayı gördüğümde ara sıra bunları, onun bakışlarını düşünüyorum.

"Hayır olmaz," dedim.

"Evet, olur,"dedi.

O haklı çıktı.

Erkeklerde kalbe giden yolun mideden geçtiğini söylerler. Kiki'nin am ve kalp arasında direkt bağlantıdan yanaymış gibi bir hali vardı. Fakat benim kalbim işgal altında bir bölge olarak kaldı.

Elly, Saar ile birlikte bir iki haftalığına Goudorgues'e gitmeden önceki son yemeğimiz bu. Bazı işleri tamamlamak için birkaç hafta Amsterdam'da kalıyorum, randevu defterim dolu. G. ile bir buluşma. "Kadınlar ve AIDS" konulu bir kitabın yazı işleri toplantısı. De Balie'de bir söyleşi maratonu. Bir televizyon programı. Benim de katılacağım bir kültürel değiş tokuş programı için Güney Afrika temsilcisiyle bir randevu. Leila ile buluşma, benim Batı Sahili yolculuğumun hazırlıkları. Kadınlar için grup terapisi konulu bir kitap için Aukje ile bir randevu. Yeni konuşma grubumun üçüncü toplantısı. Kadınlar için sosyal çalışma alanındaki yeni küçük girişimimizin gerçekleşmesi için Gerda ve Helmi ile bir buluşma. Hollanda Festivali çerçevesinde birkaç toplantı, bu arada birlikte *De Keersmaker*'a gittiğim Margriet ile yeniden görüşme. Ve Armin; tamamiyle çökmüş olduğum dönemde elimi tutmak zorunda kaldığından beri, Armin'in, üzerinde sık sık konuştuğumuz aşk derdi bakalım ne oldu.

İki ayağım bir pabuca giriyor. Bu kitap üzerinde çalışmak için çok az zamanım var. Eğer bir kitap oluşacaksa tabii.

Elly ve Saar'ın ardından Goudorgues'e gitmeden önce 't Vogelwater'da iki hafta tamamen yalnızım. Daha sonra Ooy'da Margriet'i ziyaret edeceğim.

Elly Fransa'da yeniden doldurtmak için, şarap bidonunu boşaltmak istiyor. Hepimiz elimizden geleni yapıyoruz. Aşktan söz etmediğimiz zamanlarda hep yaptığımız gibi yazmaktan söz ediyoruz. Bu ikimizin de ilgi alanında. Şu kitapla, içindeki kişilerle olan sorunlarım. İnsanın mahremiyeti elden çıkarması. Hayır, bu tanım yanlış: elden çıkartması değil, ortaya çıkartması.

Elly pek çok konuda benden daha tavizsiz. Fakat o, düzyazıdan daha katı bir alan olan şiirle uğraşıyor. Pek çok şey sanattan sonra gelmeli, sanat hep önde olmalı, diye düşünüyor. Çoğu şiirini onun için ve onun üzerine yazdığı C. her zaman bunun değerini bilmiyor –şiir yazması güzel, ama yayımlamak ne demek oluyor. O sırada yazdıklarımın yayımlanıp yayımlanamayacağından hâlâ kuşku duyduğumu söyleyince Elly insafsızlaşıyor. Diğerleri yüzünden. Filistinlilerden söz ederken bile her yerde mevcut olan G. yüzünden. Yazarken kendi beninin dışında bir "ben" Elly için de var. Bunu ikinci dünyası olarak tanımlıyor. Geçen akşam bir televizyon programında Armando'nun kendisiyle söyleşi yapan kişiye şöyle söylediğini duyduk: "Aramızda kalsın, ama yaptığım her resimde Amersfoort'u düşünüyorum." Kamp. İkinci dünyası, içselleştirilmiş dünya. Londra'ya daha sık gittiğim sıralarda tanıştığım bir tarihçiyi, Raphael Samuel'i düşünüyorum. Anna'sının bir başka erkek için onu terk ettiği bir dönemde kitabının girişine koyduğu ithaf: "Biz bu ciltleri de birlikte yaşadık: Onlar ortak bir tarihsel angajmanı güncelleştiriyorlar. Elyazmaları hollerde yığılıyor, geceleri yukarıda uyumak için sürünerek merdivenleri çıkıyor, çocukların odasına giriyorlar. Çalışmaya katkısı olan diğer birçok kişi gibi onlar bizim için de aşkın acı ve zahmetle devşirilmiş ürünü. Labour of love." Aşk işçiliği. Yazdığım her şey aşk işçiliği. Sadece para için ya da çehresi olmayan bir kitle için bunu yapamazdım. G. bana bir ilişkiye girmek istemediğini söylediğinde ona başka bir şey önermiştim: sevgili değil esin perisi. Güzel bir meşguliyet, çünkü o kadar da fazla erkek esin perisi

yok. Ve bunun için fazla bir şey yapmana da gerek yok, diye yazmıştım ona, arada sırada kendini göstermen, bana bir an için hâlâ mevcut olduğun duygusunu vermen yeter. Benden mektuplar almak –hayır, onları cevaplamana bile gerek yok, sana, karşılığında bir şey beklediğim için yazmıyorum. Başkalarına yazarken karşılık bekliyorum, ama senden değil. Herkes esin perisi olmak için uygun değildir. Beni isteyen insanlar değil en azından.

"Çalışmak, kaygıyı dizginlemek ve isteği mesafeli tutmak için bir olanak," diye yazıyor Monika van Paemel. Çalışmak –bu onun için elbette yazmak anlamına geliyor. Yazmak benim için, doyurulmayan isteği mesafeli tutma denemesinden çok, kendimi içinde yitirmeden, göğüs kafesimde tahammül edilmez bir acı hissetmeden ona fırsat vermemi ve en azından yazdığım süre içinde isteğin istek olarak kalması için barış yapmamı sağlayan bir olanak.

Utanç Bitti benim için Anna'yı ruhumdan silme, onu yazarak silme girişimiydi. Ama o zamanlar böyle bir şeyi amaçlamadan bu kitapla, Anna'yı yazarak tekrar içime almıştım.

G.'yi bir örgü içine almaya, onu mektuplarımla cisimleştirmeye çalıştım. Ona Elly'den alıntı yaparak, biz bir çiftiz, birbirimize uyuyoruz, diye yazdım.

Christine D'hean, De Balie'de Maaike Meijer ile bir tartışma sırasında. Maaike aşk mektupları yazmaktan ve almaktan hoşlandığını söylüyor. Fakat aşk mektupları dehşetli saldırgan oluyor, diyor. İnsan bir diğerinin içine nüfuz ediyor, göğsüne bir silah dayıyor, bence buna hoşluktan başka her türlü sıfat yakıştırılabilir. Bu hiç de sevecen bir durum değil.

G.'nin yanıtı: Ah senin mektup bombardımanların. İşgal altındaki bölge neresi acaba? Çıkartmayı başlatan kim? Gerçekten de teslim olmamı mı istiyorsun?

Bu kitapla ne yapmak istiyorum?

Ben ne yapıyorum aslında?

Kal, en sevdiğim, bir an daha kal. Bu sayfanın üzerinde.

❄

Cumartesi, 5 Haziran

Tekrar evdeyim. Mektuplar, gazeteler yığılmış, fakstan uzun bir kâğıt şeridi sarkıyor, telesekreterin kırmızı kadranında gösterge 10'a dayanmış. Odada tuhaf küçük sinekler süzülüyor, her tarafta solmuş çiçekler, bozulmuş meyveler var. Ben burada hoş karşılanmadım, evi tekrar kendi evim haline getirmeliyim. Çiçekleri yolculuğa çıkmadan önce de atabilirdim, fakat çiçekler güzel olduğu sürece saplarını kırmak bana zor geliyor –küçük bir cinayet–, aynı şekilde bir parçanın ortasındayken müziği kesmek de benim için bir sorun –sanki bir yaylı sazlar dörtlüsünün gırtlağını sıkıvermiş gibi.

Mektupları gözden geçiriyorum. Benden bir şeyler isteyen, yaz gelmeden alelacele bazı organizasyonlar yapmak isteyen bir sürü insan. Konferanslar, sorular, bir toplantıyı yönetir miyim, *Nieuwe Revu* ile bir söyleşi yapar mıyım, kedimle birlikte Prive'e gitmek ister miyim, seçimlerde kırmızı-yeşil listeden milletvekili adayı olur muyum, *Lover* için bir köşe yazısı, *Lust und Gratie* için bir makale yazar mıyım, Alman televizyonunun kariyer sahibi kadınlar konulu bir programına katılır mıyım –çekim Berlin'de olacak. Avusturya Radyosu'ndan bir kadın bu yıl ağırlık noktası Hollanda Edebiyatı olan Frankfurt Kitap Fuarı çerçevesinde benimle bir söyleşi yapmak istiyor, zaten İsviçre'de olacaksam ilaveten Basel'da da, Krefeld'de verdiğim konferansın konusunda bir konuşma yapabilir miyim.

Kısa süren bir panik krizi. Yine bir yığın "Üzülerek bildiriyorum ki.... Hayır"lı mektup. Herkese istediğini verecek olsam bin parçaya bölünmem gerekir, ama reddetmek de zor geliyor. Bunların hepsini kabul etsem, artık kitap yazmam mümkün değil. Cevabımı bildirmek için telefon ettiğim kişilere her defasında, karşılığında hiçbir şey almadığım söyleşilerle, parası ödenmeyen yazılarla zamanımı doldurmanın mümkün olmadığını anlatmak zorunda kalıyorum. Hollanda'da sadece yazarak yaşayan hiç kimse yok neredeyse, verdiğim konferanslardan para almak zorundayım. Bir kadın merkezinin açılışına katılmamı sağlamaya

çalışan kadın "ama bu iyi bir amaç için," diyor. Karşılığında tek bir kuruş bile almadan bütün bir günü bir söyleşi için onunla geçiremeyeceğimi söyleyince bir gazeteci öfkeleniyor. "Senin için de benim için de hiçbir şey almadan geçecek bir işgününü feda edemem," diye kendimi savunuyorum. "İlke olarak söyleşilere para ödemiyoruz," diyor. "Doğru değil," diyorum, "sana bu iş gününün ücreti tamamiyle ödeniyor." Neredeyse bir kavga çıkacak. Konuşmadan sonra adrenalin düzeyimin tekrar normal değerlere ulaşabilmesi için hemen hemen bir saat geçmesi gerekiyor. Böyle şeylerle beni çileden çıkartmalarına izin vermemeliyim. Sonuçta kimse beni arayıp sormazsa bu da hoşuma gitmiyor –geçen yılın korkuları. Ama bazen gelen bir faksta kullanılan ifade beni ölçüsüz sinirlendirebiliyor: "Geçen hafta bizden henüz cevap vermediğiniz bir mektup aldınız. Bu akşam saat ona kadar bizi arayın." Ben, girmesi herkese serbest olan bir kamu kurumu muyum, üzerinde herkesin hak iddia edebileceği bir kamu malı mıyım?

Ama sevindirici mektuplar da var, Margriet'den bir mektup, konferanslarımı dinlemiş olan ve teşekkür eden bir kadından bir mektup. Düşünmüş olduğumdan çok daha kırılgandınız, diye yazıyor ve o kadar da narin. Ah, bunu duymak hoşuma gidiyor, narin, hele üzerimde fazladan birkaç kilo taşıdığım şu sırada. Ve dört saatlik bir söyleşi maratonuna gireceğim De Balie'den bir mektup. Ödenen para az, ama en azından Chris Keulemanns özür diliyor ve böylece pek çok şeyi tekrar yoluna koyuyor. Chris'i sempatik buluyorum ve söyleşiyi oğlumun kuşağından bir feminist olan Xandra Schutte yapacak. Bu daha da hararetli olabilir. Schutte benimle Burnier ve Faludi hakkında konuşmak istiyor. Gerçi kitapları yatağımın başucuna koydum, ama onları bir kez daha okumayı artık beceremeyeceğimi gayet iyi biliyorum. Bunun yerine Schutte'nin benim hakkımda yazdıklarına bakıyorum. Eleştirel. Feminizmin eskimiş bir biçimi, diye yazıyor. Hafif bir anne katli havası, ama yaraşanı da bu. Pekâlâ, nasıl olması gerektiğini bana kendisi anlatabilir. Zamanıdır.

Mektupları yarına bırakıyorum. Önce evi bir düzene sokmak istiyorum. Alışveriş, evde hiçbir şey kalmamış. Sadık ve uslu bir şekilde kedilere bakmış olan Ruben'den bir not var: Kedi mamaları bitti. Koos van Zomeren olsaydı böyle kedi maması gibi bayağı şeylerle uğraşmazdı. Ama Koos van Zomeren'in bir karısı var.

❄

Pazar, 6 Haziran

Daha çocukluğunda annesiyle beraber Dolle Mina'nın ilk toplantılarına gittiğini anlatan Xandra Schutte benimle kadın hareketinin geleceği, yeni kadın imajları üzerinde sohbet etmek istiyor. Eğer tercih bana kalsaydı kimi seçerdim Madonna'yı mı, Hillary Clinton'u mu?

İkisini de seçmezdim. Madonna kendi cinselliğini vurgulama, kendini dünyaya cinsel nesne olarak değil, cinsel özne olarak gösterme açısından yeni. Ve Madonna olağanüstü bir menejer, kendini başkalarına yolduracağına kendisinin yönettiği Madonna şirketi var. Fakat örnek olma özelliği taşıyor mu? Madonna bireysel bir kişilik değil, yapay bir figür, onun ürün Madonna olmasını sağlayan dev bir kadroya sahip bir sanayi işletmesi. Bu bir örnek mi –şimdi ve burada– bizim için? Ya Hillary Clinton? Onun tam postmodern anlayışa uygun olarak çeşitli kimlikler arasında cambazlık yapabilen –kâh ağzı var dili yok ev kadını, kâh kararlı ve kendine has düşünceleri olan bir kadın– akıllı ve hırslı bir kadın olduğu noktasında Xandra'ya hak veriyorum.

Xandra bir parça şeytanın avukatı rolüne bürünerek, "aslında bir takımın parçası," diyor.

"Ancak o takımın başında kocası var."

"Herkes onun daha iyi bir başkan olabileceğini söylüyor."

"Ama başkan o değil."

"Fakat hiç olmazsa bunlar ifade ediliyor, bu yeni bir şey değil mi?"

"Tahtın arkasındaki kadın, kadının orada olduğunun onaylanması, bu yeni mi? Eskiden de olduğu gibi tahtta oturan yine kadın değil. Hem bunun için ödediği bedeli biliyor muyuz?"

İmkânsızı mümkün kılmaya çalışan iki süper kadın. İki dış cephe, çünkü artlarında ne olduğu bizden saklı kalıyor. Warren Beatty, kendisine Madonna'nın sahne arkasında nasıl olduğu sorulduğunda alayla şu karşılığı veriyor: "O sahnenin dışında yoktur." Ve şimdi kendisinden yaptığı bir çocukla evde oturan bir başka kadın aldı. Madonna ise aşkını mesleği için feda etti. Ya Hil-

lary Clinton ABD Başkanı'nın karısı olabilmek için özgürlüğünden ne kadar ödün verdi, yeteneklerinin ne kadarını feda etti? Çünkü kadınlar eskiden de olduğu gibi aşk ve hırs arasında tercih yapma noktasında duruyor; eğer erkekler tam da hırsları yüzünden sevilirken, onlar tatsız bir uzlaşmaya girmezlerse.

Bu arada küçük salon doldu.

Dinleyicilerden birisi, model olacak kadınlara, mümkün olduğunu gösterecek kadınlara ihtiyacımız var, diyor.

"Mevcut koşullarda imkânın sınırlı olduğunu gösterecek modellere ihtiyacımız var," diyorum ve "ve her kararın bir bedeli olduğunu gösterecek modellere. Kendimizi kandırmayı bırakalım. Dışarıya karşı sürekli süper kadın olarak görünmek, yorgunluktan öldürüyor insanı, pestilini çıkarıyor."

Bunu kendi deneyimlerimden biliyorum. Bir ideal sergilemeye çalışan feminist kahramanların çoğu çuvalladı. Gloria Steinem de sonunda fark etti, acıyla fark ettiği kendi gücünü yıllar boyunca aşırı derecede zorladığı ve artık tükenmiş durumda olduğuydu. *Opzij*'le yaptığı bir söyleşide kadınlar için kötü bir örnek olduğunu gördüğünü söylüyor: "Bu denli güçlü gösterirsen kendini bu kez çevrendeki insanları zayıf konuma düşürüyorsun." Bir kere başı çeken konuma geldikten sonra, buna uygun davranma çabaları, –aynı zamanda egonu da okşadığı için değil sadece–, bunu iyi tanıyorum. Sorumluluğu başkalarından almak, her şey için bir yanıtın olduğuna, meseleyi her zaman anladığına inanmak, herkesin eteğine yapışabileceği, ama insani bir zayıflık gösterir göstermez de yakındıkları süper anne.

Xandra benim bir anıt olduğumu söylüyor. Buna sevinmeli miyim? Ölü feministler bunun için daha uygun –ve çok uzakta olan kadınlar. Eğer bir anıta tekme atarsan ancak ayağını yaralarsın. Ama ben mermerden farklı bir malzemeden yapıldım. Xandra yumuşamıyor. Ah biliyorum, eskiden ben de okul defterime Romy Schneider'in bir resmini yapıştırmıştım, diye düşünüyorum, ama ona söylemiyorum. Önemli olan artık benim kahramanlık mertebesine aday olmadığımın netleşmesi. İsterlerse oraya Madonna'yı oturtsunlar.

Dinleyicilerin arasından, benden ancak birkaç yaş küçük görünen bir kadın söze karışıyor. Eleştirisi: Kadın hareketi yaşlı ka-

dınlar için çok az çaba göstermiş. İşte eski güzel günlerdeki gibi öfkelendiğim o an.

"Niye kadın hareketi? Kadın hareketi kimlerden oluşuyor? Kadın hareketi ben miyim? Sen o zamanlar neredeydin? Kendin niye katılmadın? Nasıl oluyor da parmağını bile kıpırdatmamış olanlar, o zamanlar elini ateşe sokanların neleri ihmal ettiğini bu kadar iyi biliyor?"

"Ama sen yazabiliyorsun, ben bunu yapamam."

"Bu da bana gökten zembille inmedi. Öğrendim. Aynı şeyi sen de yapabilirdin. Eğer bir şeylerin değişmesi gerektiğine inanıyorsan, o zaman kadın hareketi sensin, o zaman yapılması gerekeni kendin halledersin ve senin için bizim bunu yapmamızı beklemezsin."

Artık salonda hararetli bir tartışma var. Bir an arkama yaslanıp şarap bardağımı doldurabilirim. Bu kadar heyecana kapılma-malıydım.

Biz.

Xandra bir de kadın hareketi içindeki şu "biz" üzerinde tartışmak istiyor. İnsanın bütün kadınlar adına konuşabileceğini sanmasının modası geçmiş bir anlayış olduğu kanısında. Ama ben bunu çoktandır yapmıyorum, diye kendimi savunuyorum. Bu yetmişli yıllardaydı, o büyük yargılayış yıllarında, şiarların ve sloganların yıllarındaydı: "Kadınlar talep ediyor..." Seksenli yıllardaki bütün iç çatlamalar ve bölünmelerle birlikte kadınlar arasında sadece benzerliklerin değil, farklılıkların, değişik sosyal, kültürel ve etnik temellerin, eşitsiz sosyal pozisyonların da olduğunun bilincine vardık. Bu konularda kendimi yeterince ifade edemedim mi?

"Ama eskisi gibi yine 'biz' kelimesini kullanıyorsun."

"Peki alternatifi ne olacak? İnsan her zaman sadece 'ben' diyemez ki. Sonuçta her şeyi tek başıma düşünmedim ve tek başıma gerçekleştirmedim. Önemli olan 'biz' dediğimizde aslında neyi kastettiğimizin her zaman farkında olmamızdır. 'Biz' sözcüğünden kurtulamayız." Bu cümleyi de *biz* ile kurduğum için herkes gülüyor. Toplantı bittikten sonra dışarıda fuayede birlikte duruyoruz. Christiane, Anneke, Martine, Karin Spaink. Rita. Kendimi rahat hissediyorum.

❄

Pazartesi, 7 Haziran

Trouw'dan bir mektup. Max Frisch'in hafta sonu ekinde yayımlanan "çetrefil soruları"nı yanıtlamak ister miymişim. Hah! Elly başardı demek ki. Ödeyecekleri para yine acınacak kadar az, ama kabul ediyorum, soruları yanıtlamak istiyorum. Anne olmak yerine baba olmak ister miydiniz sorusunu severek yanıtlıyorum. Evet, anne olmaktan on kat daha çok isterdim. Eğer çocuğunu yalnız büyüten bir baba olmuş olsaydım ve aynı şeyleri yapmış olsaydım, çocuğumu büyütmüş, evi çekip çevirmiş, yanı sıra bir de çalışmış ve okumuş olsaydım beni herkes olağanüstü bulurdu. Fakat kadın olarak her zaman kötü anne olmakla, çocuğumu ihmal etmekle suçlandım. Benim hiç de öyle felâket bir anne olmadığımı Armin anlatmalı. Kadınlarla yatmadan önce ve sonra dostluklar yaşadınız mı, gibi aptalca bir soru daha. Elbette yaşadım. Hatta yatarken bile. Dahası erkeklerle de yaşadım. Biseksüellik konusunda bir şeyler söylemek için iyi bir fırsat. Bu son derece tuhaf yanlış anlamalar konusunda. Kendisini biseksüel olarak tanımlayan bir erkek, bir televizyon programında, bunun tamamen mantıklı bir durum olduğunu, sonuçta her insanın hem dişil hem eril özellikleri olduğunu söylemişti. Yani şimdi, zaman zaman bir hanıma kapılan yanım dişil yanım mı yoksa tam tersi eril yanım mı ve bu son durumda gayet normal bir hetero sayılmaz mıyım? Eğer o da beni eril yanıyla beğeniyorsa o zaman prensipte gayet normal bir homoseksüel çift olmuyor muyuz? Ve bu arada lezbiyenler sözlüğünde çıkan şu enkazı da halledebilirim; "rahibe" maddesinin karşılığında yazan şu: "Erkeklerle yaşadığı hayal kırıklıklarından sonra kendini kadınların kucağına atan ve bunu, önce kendi kendisini inandırması gerektiği görülecek kadar büyük bir enerjiyle pratiğe geçiren lezbiyen. Bir rahibe, kadınlarla yaşadığı düş kırıklıklarından sonra çoğunlukla erkeklere geri döner. Anja Meulenbelt etkisi."

Derhal daktilonun başına koşmak istiyorum.

Bu ay listemdeki bütün o ufak tefek işlere bakınca, kitabımda ilerleme konusunu unutabilirim.

Pazar, 13 Haziran

Bu sabah uykudan, kırılan cam sesleriyle uyandım. Birisi bilmem kaçıncı kere karşıdaki dükkânı soymaya çalışıyor. Kısa bir süre sonra alarm sistemi çalışmaya başlıyor. Saate bakıyorum. Altı. Her şey aydınlık bir ışığın içinde. Kaçan birinin ayak sesleri, sokakta karmakarışık sesler, bir polis arabası. Tekrar uyuyorum.

Saat sekiz, çekiç sesleriyle uykumdan uyandım. Karşıdaki dükkânın vitrini çakılıyor. Kalkıyorum.

Pazar. Tekrar bir bekâr gibi yaşamayı öğreniyorum. Bunun bana zor gelmesi tuhaf. Çok sık yalnız kaldım. Çoğunlukla yalnız seyahat ederim, müzelere yalnız giderim. Françoise Sagan, "Yal-

nızlıktan kaçınmak çıkmamak onu organize etmekten daha kolaydır," der. Yirmi üç yaşındayken hayatımdaki ikinci erkeği terk ettikten sonra bir daha asla birisiyle birlikte aynı evde yaşamadım. Daniel'in dizinde bağ kopması olduğu altı ay hariç, ama o da daha çok uzatılmış bir misafirlik gibiydi. İnsanların arasında olmayı, sohbetleri, yatağımda sevdiğim bir bedeni isterim, ama zaman zaman da etrafımda boş alan kalsın istiyorum, konuşmak zorunda olmadığım, kahvaltıda sabah gazetelerini okuduğum ve *The Bold an the Beautiful*'u seyrettiğim için laf eden kimse olmadan uyuşuk uyuşuk televizyonun karşısında pineklediğim zamanlar; rahatsız edilmeden kendi kendime hayal kurmayı ve daktilonun üzerinden pencereden dışarısını seyretmeyi, üç gün üst üste aynı şeyi yemeyi, yedi kere art arda aynı müziği dinlemeyi, kimse beni seyretmeden dans etmeyi, akşam onda yatağa girmeyi seviyorum.

Ama şimdi bu duygu farklı. Kendi seçimim değil. Tek başıma Steve Reich'ın *The Cave*'ine gidiyorum, birisiyle birlikte organizasyon yapmak için çok geç. Rita, bunu görmelisin, demişti, Yahudiler ve Filistinlilerle mademki o kadar uğraşıyorsun. Sara'nın oğlu Isaak'ın çocukları, Hagar'ın oğlu Ismail'in çocukları, bir baba. Başarılı bir sahneleme. Politikayla müziği, biri diğerine tabi olmadan ya da birinden biri zedelenmeden kombine etmek neredeyse hiçbir zaman mümkün olmaz. Fakat bu oyunda bu başarılmış. Gittiğime memnunum. Fakat arada bedenimi ne yapacağımı bilemiyorum, elimde bir bardakla biraz beceriksizce ortalıkta dolanıyorum. Kayıtsız bir etki bırakmak için ne yapılır, sık sık yalnız gezen Rita bunu nasıl hallediyor? Rita sık sık tek başına tatile de çıkıyor. Rita altmışının üzerinde. Ben de o yaşa geldikten sonra herhalde daha kolay olur. Fakat şimdi sanki orada tek başına dikilmeyi yeğlemediğim anlaşılacakmış gibi utandırıcı bir duygu içindeyim. İnsanların ne düşündüğüne pekâlâ da aldırdığımı kabul etmek zorunda kalıyorum. Hem de bağımsızlığım için onca uğraştıktan sonra. Fakat şu ortada, kendimi eskisinden daha kırılgan hissediyorum. Bir dayanağım, beni kucaklayacak bir ilişkiler ağı olmadan yaşamak. Sanki bir çöküş içindeyim. Süper kadın bir yığın şirin kitap üretmiş olabilir, ama süper kadın şimdi yalnız.

Bu cümle, Jeanne Doomen'in *Emanzipation und Seitensprung* üzerine *Volkskrant*'da yazdığı, yaklaşımı dostane sayılabilecek bir değerlendirmeden alıntı: "Yine eski Meulenbelt'in meydan okuyan ve esprili tavrı. İşini ve erkeğini kaybetmek belki de hiç fena değildir." Halbuki makalelerin pek çoğunu işim de, sevgilim de varken yazmış olduğumu bilmesi gerekiyordu. Ben mi aşırı hassaslaşmış, yoksa burada gerçekten de bir başkasının açısından zevk alma tınısı mı var?

❄

Çarşamba, 16 Haziran

Babette Niemel'le birlikte kadınevine gidiyoruz. O da Schutte gibi oğlumun kuşağından. Fakat Babette'in çocuğu var ve genç kadınlar işleriyle, belki de bir de kocayla aynı anda yürütmek zorunda oldukları çocuklara sahip olur olmaz, feminizmin talepleri karşısında gösterdikleri anlayış hemen fazlalaşıyor. IKON radyosu için bir söyleşi: kadın hareketinin neler elde ettiği, nasıl bir yol izlemesi gerektiği. Eski sorular, ama pekâlâ, kendisi yaşamamış ve öncelikle medyanın yarattığı stereotip bir feminizmden etkilenen bir kuşakla gittikçe daha sık karşılaşıyorum, medyanın feminizmi ise klişeleşmiş fanatik erkek düşmanı, sütyenlerini yakan kadınlardan, kısacık saçlı, çekicilikten yoksun erkek-kadınlardan, eflatun tulumlardan ve ciyak ciyak bağıran şirret kadınlardan ibaret. Hikâyeyi orada burada yeniden yaymanın zararı olmaz. Kendi kendimi bilmem kaçıncı defa, o zamanlar Bloemenhove Kliniği'ni nasıl işgal ettiğimizi anlatırken duysam bile –of Tanrım, yine savaşı anlatan büyükanne.

Kadınevi. Audre Lorde için yapılan anma törenine katılmamın dışında yıllardan beri buraya uğramamıştım. Zamanında burayı işgal edenlerden biri de bendim. Mikrofon hemen bize kapıyı açan kadının ağzına dayandı. Beni tanıyor mu? Kadın bana ba-

kıyor. Hiçbir tanıma belirtisi yok. Anja Meulenbelt, diyor Babette. Hâlâ en küçük bir aşinalık yok. Kadınevinde yeni. Niçin gönüllü çalışıyor o zaman? Buradaki kadınları çok eğlenceli buluyor da ondan.

İnsan mütevazılığı böyle öğreniyor işte.

Buna karşın, kadınların bir bilgisayarın başında oturduğu ve küçük bir çocuğun yerde dolandığı üst kattaki odada ise tanınıyorum. Evet, evet, bizim için bir tür guruydun. Kitaplarım küçük kitaplıkta dizilmiş duruyor. Her zaman bozuldukları ve yönetmeliğimiz erkek bir tamirci getirmeyi yasakladığı, kadınlar da henüz tamiratı kendileri yapacak kadar ustalaşmadığı için eskiden sorun olan tuvaletler şimdi yeni, temiz ve çalışıyorlar.

Söyleşilerden pek hoşlanmam. Zamanımı alıyorlar, düşüncelerimi çalıyorlar ve hiçbir zaman benim görmek istediğim şekliyle yayımlamıyorlar. Her zaman aynı sorular ve genellikle fazla zamanlarını aldığı için kitaplarımı okumayan hazırlıksız muhabirler. Sonuçta ürettikleri bir yığın yüzeysel söyleşi, üstelik bir de bana bu kadar ilgi gösterdikleri için şükran duymam gerekiyormuş gibi bir ifadeyle karşıma çıkıyorlar. Medya olmasaydı biz yazarların hali ne olurdu? O zaman adımızın duyulmasını kim sağlayacaktı? Artık basında övülmeyen bir kitabı okuyan var mı? Ama bazen de söyleşilerden zevk aldığım oluyor –Schutte ile, Niemel ile.

❄

Salı, 22 Haziran

Aukje ile bir randevu. Benden, kadınlar için grup terapisi üzerine bir ortak çalışma olacak kitap için yazmamı rica etti. Gerçi birbirimizle sık sık karşılaşıyoruz, ama birbirimizi iyi tanımıyoruz. Amstelveld'in henüz baskına uğramamış şirin, hülyalı bir köşesindeki lokantada yemek yemek için sözleştik. Birbirimizi de-

niyoruz, sohbetimiz iyi. Ailesinin genişliğinden, kız kardeşlerinden, erkek kardeşlerinden söz ediyor; kız kardeşlerinden biriyle sosyal bilimler akademisinde birlikteydik. Ben kendi küçük ailemden söz ediyorum. Annem öldü, babamı çok uzun zamandan beri görmedim.

"Baban onu bırakıp gittiğinde annen kaç yaşındaydı?"

"Aşağı yukarı benim şimdiki yaşımda," diyorum, "hayatını toparlamak için birkaç kahramanca girişimde bulundu, ama sonuç alamadı; yalnız kaldı ve bunun acısını çekti."

Weteringschans'da vitrininde o korkunç tavşancığın durduğu av malzemeleri dükkânının çok yakınındaki tramvay durağına yürürken hesaplamaya çalışıyorum.

Tarihler ve sayılar konusunda hafızam iyi değil. Babam annemden ayrılacağını ne zaman söyledi? Armin beş yaşlarındayken olmalı, 1962'de doğdu, demek ki 1967'de falan olmalı. Annem 1920 doğumlu, o halde o sırada 47 yaşındaymış. Krizim başladığında, Daniel'le ayrılma kararı aldığımızda benim bulunduğum yaşta. Sanki onun hikâyesini seyreltilmiş bir şekilde ben de yaşıyorum hem de ona benzememek için her şeyi denediğim halde.

❄

Pazar, 27 Haziran

Yine bir pazar. Yeni yıkandım, orgazm, kahve, şimdi üst katta oturuyorum; G.'nin yazı masamın üzerinde duran, beş kere kaldırıp sonra tekrar ortaya çıkarttığım fotoğrafına, sevgilim, diyorum. Soruyorum, neredesin?

Aptalca bir soru. Evinde tabii, nerede olacak? İki haftadır sesi sedası çıkmadı, ama sık sık olan bir şey. Herhalde uzun yaz mevsimi başlayıp da birbirimiz için ulaşılmazlaşmadan önce son bir kez daha görüşeceğiz.

Karşı apartmanda oturan öğrenci hafta sonunda evde değil, belki de tatile çıkmıştır, perdeleri kapalı. Sokakta tesadüfen kar-

şılaştığımızda geçip gidiyoruz. Ama ben daktilomun başında oturur o da önündeki kâğıtları ve kalemleri çalışma masasının üzerinde ordan oraya iterken –herhalde bir sınav çalışması olan önündeki işten pek bir şey çıkmayacak gibi görünüyor– bazen başını kaldırıyor, bazen ben başımı kaldırıyorum, bakışlarımız saniyeden daha kısa bir süre karşılaşıyor. Sokak o kadar dar ki ne yediğini görebiliyorum. Nutella sürülmüş ekmeği seviyor. Kız arkadaşının ne zaman gece onda kaldığını biliyorum, perdeyi çekmeyi unuttukları için ertesi sabah boş şarap şişesinin ve bardakların hâlâ masanın üzerinde durduklarını görüyorum. Solumda bir kat daha aşağıdaki dairede yeni evli çift az önce pazar sabahı numaralarını tamamladı. Onların çapraz sağında pencerede kısa, sarı saçlı bir kadın beliriyor. Evsahibesinin kendisi değil, bir konuk. Üzerinde tişörtü ve karışık saçlarıyla hâlâ uykulu görünüyor. Arkasında bir kadın daha beliriyor, o da beyaz tişört giymiş, o da sarışın, saçları aynı biçimde karmakarışık. Kolunu birinci kadının beline doluyor, başını omzuna gömüyor. Demek böyle. Eğer birbirleriyle yatıyorlarsa herhalde aynaya bakıyor gibi oluyorlardır.

Pazar günü ve her yerde çiftler. Bugün bu benim için özel bir anlam taşımıyor. Bugün yazıyorum. Öğleden sonra bir İsrail-Filistin filmi var. Belki Leila da oradadır. Bu akşam *De Keersmaeker*'in bir balesine gideceğim. Yalnız. Öğrenmeye yatkınım.

Dün akşam konuşma grubum vardı. Van Eekeren'in orta yaş krizindeki erkekler üzerine yazdığı, *Yorgun Kahraman*'lar gibi güzel bir başlığı olan kitabından esinlenerek grubu alaycılıkla "yorgun kadın kahramanlar" olarak adlandıran Madelien'in bir fikri bu. İstisnasız hepsi de kadın hareketi içinde yararlılığını kanıtlamış, kırklarının sonunda ellilerinin başında beş kadın. İçlerinde terapist olmayan bir ben varım. Başlangıçta bunu biraz gülünç buluyorduk, tekrar yirmi yıl önceki gibi bir konuşma grubu kurmak, ama daha ilk bir araya gelişimizden sonra hemen ciddiye almaya başladık. Biz, diğer kadınlara kulak vermek, onları desteklemek, bilgi aktarmak için enerji harcayan beş kadınız. Konferanslar vermek ya da grup çalışmalarını yönetmek gibi işler söz konusu ol-

duğunda hepimiz de çok aranılan kadınlarız, zorlu bir iş hayatımız var. Ve her birimiz de zor zamanlar geçirmiş kadınlarız, hastalıklar, aşırı çalışma. Henüz bizim için örnek olacak kimsenin bulunmadığı bir yaşam evresine girerken hepimiz de kendimizi yalnız hissettik. Başka kadınlar için çalışmaya bu denli kendini verdikten sonra, şimdi bizim için kim kaygı duyuyor? Ardıllarımızı iyi organize etmedik mi? Bizi niçin hâlâ tahttan indirmediler? Bu bizden mi kaynaklanıyor, nedeni ikâme edilemez olduğumuza inanmamız ve bizden bir şey istendiğinde hayır diyememiz mi? Ya sonunda anne katli gerçekleşir de bir sonraki kuşak asayı ele alırsa kendimizi nasıl hissedeceğiz? Gereksiz mi? Beşimizden ikisinin sürekli bir ilişkisi var, birisi bir kadınla, diğeri bir erkekle yaşıyor. Ben de dahil üçümüz ise yalnız yaşıyoruz ve pek de kolay olmuyor. En yaşlımız en fazla huzur bulmuş olanımız gibi görünüyor –bu umut verici.

Germaine Greer'in bize vaat ettiği berrak neşe, bu iş için fazla yaşlandığımıza karar verip cinselliğimizi rafa kaldırdığımızda kendiliğinden gelecektir belki de. Bundan kuşkuluyum, ama sonuçta daha geçişin başlangıç aşamasındayım.

Yaşamımızda aldığımız kararlar hakkında konuşuyoruz. Dürtüler, daha derinlerdeki motifler, bilince çıkmadan devralınan miras. İçimizden çoğu, eşitlik uğruna ilişkiler düzeyindeki en ağır bedeli ödemiş. Çocuk yok. Bir eş yok. Bizim gibi kadınlar için erkekler arasından bir sevgili bulmak kolay değil, ama görülen o ki kadınlar da bizi çoğunlukla insanın sırtını yaslanabileceği güçlü kişilikler olarak algılıyor, kendisi de desteğe ihtiyaç duyan insanlar olarak değil. Kadın arkadaşlarımız var, hep yeni baştan örülmesi gereken bir sosyal iletişim ağı. Bildik cuma akşamı duygusu: Bir haftalık uzun, zorlu bir çalışmadan sonra hoş bir randevu ayarlamak unutulmuş. Ya da yorgunluktan yapılmamış. İnsanın beklenmedik bir şekilde düşebileceği o kara delik: eve geldiğinizde severek hazırlanmış bir masa yok, günün nasıl geçtiğini soran kimse yok. Fakat bunu önceden görmüş olsaydık vermiş olduğumuz kararları değiştirir miydik? Hayır.

Dünkü sohbetimiz yaşamımızdaki görünmez tuzaklar üzerineydi. Kadınlardan birisi uzun zaman, annesinden daha fazla

yaşlanmaması gerektiği duygusu içinde yaşadığını anlatıyor. Bastırılmış sadakat ve ihanet duyguları.

Elbette anneler ve babalar. Daniel'den ayrıldığım sırada, babam annemi terk ettiğinde annemin bulunduğu yaşta olduğumu nasıl daha yeni fark ettiğimi anlatıyorum. Bu laneti üzerimde hissettiğimi ve sanki yaşam çizgilerimiz örtüşebilirmiş gibi bir türlü silkeleyemediğimi söylüyorum. Ki ben ondan çok farklı yaşıyorum, çok farklı seçimler yaptım. Başka şeyler soruyorlar. Başlangıçta etrafımdaki bu dört terapist karşısında çekingenlik duymuştum, ama şimdi bunu bir lüks olarak algılıyorum. Acı veren ısrarlı sorular, ama anlattıklarımın hiç birini delice bulmuyorlar. Öyle bir insan olduğu için annemi küçümsedim ve ondan nefret ettim, onun gibi olmak istemiyordum, asla. Feministliğimin, adalet duygumdan da güçlü olan en derin dürtülerinden birisi burada yatıyor. Ben kendimi yaşam anlayışım içinde daha çok babamla özdeşleştirdim. Bunu bilinçli olarak yapmadım. Kariyer programlaması üzerine bir konferans vermem istendiğinde ilke olarak reddediyorum, ben hiçbir şey programlamadım diyorum sonra, her şeyin içine düştüm sadece. Fakat bu tam da doğru değil. Yaşamımı beni şu anda bulunduğum yere getirecek şekilde yönlendiren kararları aldığım durumları sonradan açıkça isimlendirebiliyorum. Benim ileriye atılışımın parıltısına kurban düşüp düşmediğini, bana ayak uydurup uyduramadığını görebilmek için daha sık arkama bakmak zorunda kaldığımda, yaşamımdaki ikinci erkek olan Jonas'ı bırakmıştım. Kendimdeki imkânları denemek istiyordum ve yaşamımın geri kalan kısmını bir erkeğe bağlı olarak geçirme düşüncesi bana boğuntular veriyordu. Ayrılığın nedeni değil, ama vesilesi, o zamanlar yeni aşk denilen, ama sonra bir yere varmayan şeydi. Daha sonra bir başkası benimle evlenmek istediğinde de hayır dedim. Çocuğumu rahatsız etmeyen tatlı bir adamdı ve bu şekilde düşünen erkek de fazla değildi. Benden kendisi de çocuk isteyen bir adamdı. Ona hayır dedim. Henüz kazanmış olduğum yeni bağımsızlığımı kaybetme korkusu çok büyüktü, annem gibi olma ve sonunda herhangi bir depoya silkelenme ve eli boş kalma korkusu çok büyüktü. Ama şimdi artık böyle bir şeyi yapabilecek durumdayım. Bağımsızlık duygum, özdeğer duygum, en azından işimi ilgilendiren alanda dokunulmazlaştı. Artık birisinin bunları benden alabileceği korkusu kal-

mayınca benimin ikinci yarısı hakkını istiyor. Sevmek ve sevilmek isteyen kadın. Ya da çok uzun zamanlar önce ihmale uğramış çocuk, benim görmezlikten gelmeye çalıştığım küçük kız, artık başımdan defedemediğim küçük sulugöz.

Bir sevgilide eskisinden farklı şeyler arıyorum. Ama acaba artık çok geç değil mi?

"Niçin geç olsun," diyor Ingrid ve annesinin ihtiyarlık günlerinde kendisine yeni bir sevgili bulduğunu anlatıyor.

"Ayrıca sen kendini babanla özdeşleştiriyorsun ve o mutlaka yalnız kalmamıştır."

"Hayır, o yeni bir kadın buldu." Ama o bir erkek. Bu bildiğimiz bir şey. *Senin sadece tek bir işin var: beni mutlu etmek*'de ele aldığım temayla ilgili olayları ve rakamları biliyoruz. Eğer erkekler belli bir yaştan sonra yeni bir eş arıyorlarsa çoğunlukla daha genç ya da yaşça olmasa da içsel olarak daha genç kadınları seçiyorlar. Bana bir zamanlar evlenme teklif etmiş olan adam benden yaşlıydı ve şimdi benim oğlumdan daha genç bir kadınla yaşıyor.

Ama bu aynı hikâye mi?

"Kendine mutlu olma izni veriyor musun?"

Annemin yüzü beliriyor, suçlayan, katı. Babam onu bıraktığında benden bir şey beklemedi. Anne babamın ayrılmasını tümüyle onaylıyordum. Ayrılmak annem için birlikte olmalarından daha kötü olamazdı. Babamın elbette daha genç olan bir kadınla yeni bir ilişkiye girmesini ona gönülden helal ettim. En azından o yaşamına bir şeyler katıyordu. Annemin sadece erkeksiz ve çocuksuz –hepsi evden ayrılmışlardı– değil, aynı zamanda işsiz ve bir yaşam perspektifinden yoksun olarak geride kalmasıysa kendi aptallığının sonucuydu. Benim başıma böyle bir şey gelemezdi. Asla.

İhanet, sanki ona bir ihanette bulunmuşum ve şimdi benim yaşamımın da onun o zamanki yaşamı kadar mutsuz geçmesiyle sanki sonradan cezalandırılıyormuşum gibi geliyor. Sanki mezarından benim yaşamımı yönetiyor, benim içimde yaşıyor.

Mezarın üzerine koydurttuğum o büyük, ağır taş, masif kırmızı granit. Sanki şunu söylemek istiyordum: Orada kal, orada aşağıda yat, beni rahat bırak. Şimdi benim yaşamımda bir hayalet gibi mi dolaşıyor, asla huzur bulamayan bir vampir gibi yaşarken benim

onu başbaşa bıraktığım aynı kaderi kendisiyle paylaşmamı mı istiyor?

"Sihirli değneğe sahip olsaydın," diye soruyor kadınlardan biri "ve düşlerini gerçekleştirebilecek olsaydın, ne isterdin?"

"Benim istediğim şey basit olduğu kadar da imkânsız. G.'yi sevebilmek isterdim."

"Aşkın seni mutlu edeceğini kim vaat etti sana?" diye soruyor en uzun süredir evli olan kadınlardan biri.

Hayır, hayır, hayır, bunu ben de biliyorum, çoktandır, birisinin bana sürekli ve pırıl pırıl bir mutluluğu garanti edeceğine inanacak kadar naif değilim, hayır, bu elbette yok. G. ile birbirimizi sadece kaygıdan uzak zamanlardan biliyoruz, neredeyse hiçbir şeyi paylaşmıyoruz, diğerleri gibi ne çocuklar, ne para kaygıları var ortak. Banyoda yere atılmış donlar yüzünden birbirimize girmiyoruz. Hayır, elbette zamanla her tutku aşınır. Fakat yine de onun için neler vermezdim, her türlü hayal kırıklığını göze alırdım –yeter ki arada sırada birkaç saat, sadece zaman zaman, aramızda hiçbir şey olmadan, ne bir insan, ne bir masa, ne giysiler olmadan, ten tene olabilseydik.

"Peki, bu olmuyor mu?"

"Hayır, olmuyor."

❄

Pazartesi, 28 Haziran

Pazar öğleden sonrası ve dört film, İsrail ve Filistin filmleri. *Ev Yeni Sabahı Selamlıyor* adlı kitabın ilk baskısının bana verildiği o öğle sonrasının ardından, her şey çok hızlı gelişti. Filistin Komitesi'nin dergisi *Soemoed*'in yazı kurulu benden konuşmamın metnini istedi. Kısa bir tereddüt geçirdim, içeriği savunamadığımdan ya da dergiyi fazla solda bulduğumdan değil, çünkü komitenin amaçlarını iyice incelemiş ve temsil etmekten kaçınacağım hiçbir şey bulamamıştım, düşündüğüm, aksine, kendi dost çevremi küçük eylemim ortaya dökülmeden önce hazırlamak

için zaman kazanmaktı. Yine de kabul ettim. O konuşmayı yapmış ve söylemek istediğimi söylemiştim. Orada ne yapmakta olduğumu herkese önceden haber veremezdim, ama *Yeni İsrail Haftalık Gazetesi* benden önce davrandı.

Bunun hemen ardından *Die Brücke* için bir makale yazma ve bir Arap kadın yazarla söyleşi yapma önerisi geldi. Sonra İsrail'in işgal altındaki topraklarda uyguladığı yerleşim politikasına karşı bir kampanya için imza verip vermeyeceğim soruldu.

Kimse fırsatı kaçırmıyordu. Konu hakkında amaçlı bir biçimde bilgi sahibi olmanın zamanı gelmişti. Filistin sorunu hakkında bildiklerim, adamakıllı bir sorgulamayla karşılaştığımda, gereken karşılığı vermeme elvermeyecek kadar az ve bölük pörçüktü.

Fadwa Labadi'nin geri dönmeden önce, küçük bir topluluk karşısında kadınlarla yaptığı çalışmalar hakkında bilgi vereceği, Filistin Komitesi tarafından düzenlenen bir gece. Karanlık merdivenlerden çıkıp toplantı salonuna girdiğimde bir an yanlışlıkla yirmi sene öncesine gittiğimi sandım. Plastik bardaklar, fakat sadece tek bir kaşık, duvarda afişler, doksanlı yıllarda olduğumuz sadece bilgisayar ve fakslardan anlaşılıyordu. Fadwa ile mülteci kamplarındaki kadınların ikilemi üzerine bir konuşma. Çeşitli politik fraksiyonların kadınları, onların, kendi talepleriyle bağlantı kurmaksızın "ortak mücadele" için seferber edilmeleri çok sık rastlanan bir durum. Fakat kadınlar onlara atfedilen kendilerine özgü çıkar alanları içinde seferber edildiklerinde fazla marjinal bir konumda kalıyorlar ve daha çok, yardımseverlik çerçevesi dışına çıkmadan onaylanan kadın işleriyle, yani evişi ve çocuk bakımıyla sınırlanıyorlar. Gazze Şeridi'nde köktendinci Hamas akımının güçlenmesi kadınlar için büyük bir tehlike oluşturuyor. Fadwa orada bir süre, sokağa başını örtmeden çıkamamış. Aslında İsrail askerlerini hedef alması gereken taşlar, artık başörtüsüz gezen kadınlara da isabet edebilir. Fadwa şimdi başörtüsünü çıkarmış ve riske girmeyi göze almış, böylesine tutucu bir tarihsel geri adım karşısında boyun eğmemek gerekir. Köktenciliğin öncelikle erkeklerin kendilerini aşağılanmış ve küçültülmüş hissettiği durumlarda gelişme şansı bulduğunu ve erkeklerin, alternatif bir özdeğer duygusunu kadınlar karşısındaki geleneksel üstünlüklerinde arayarak, toplumda insan onuruna uygun bir po-

zisyona sahip olamadıklarında tekrar ailenin başı olarak kabul görmek istediklerini söylüyorum ve Fadwa'ya fikrini soruyorum. Başını sallıyor. Birbirimizi anlıyoruz. Politika, –çok örtülü de olsa– politikanın bir parçası olan cinsleri de etkiliyor. Ulusal kurtuluş mücadelesinin sonuçta kendi yararlarına da olacağından kadınların ne ölçüde emin olabileceğini kendi kendime sorduğumda sanki eski teorik kavga konumuz, temel çelişki-tali çelişki noktasına varacakmışım gibi geliyor. Kadınların iş bittikten sonra yine evlerine gönderilmesi tehlikesi ne kadar büyük acaba?

Çeşitli toplantılar için gönderilen davetiyeler yığılıyor, bunlardan biri de, barış eylemcisi Veronice Cohen'le İsrailliler ve Filistinliler arasındaki tartışmalar üzerine bir gece için. Leila her seferinde ortaya çıkıyor, enerji dolu ve neşeli. "Nerelerdeydin Anja, telefonla sana ulaşamadım, seni küçük bir şenliğe davet etmek, birkaç kişiyle tanıştırmak istiyordum." Feminizm anlayışımdan söz ederken bu kez beni dikkatle dinliyor. Batı feminizminin Arap ülkelerinde –pek de haksız olmayarak– iyi karşılanmadığını biliyorum, yine de Filistinli kadınların Nairobi'deki Dünya Kadın Konferansı sırasında "siyonizm ırkçılık demektir" başlıklı pankartları ve raporlarıyla pek de yerinde davranmadığı söylenebilir. Yarım saat içinde Leila'yla bir yakınlaşma sağlıyoruz. Hayır, benim feminizmim yalnızca kadın ve erkek arasındaki ayrım çizgisiyle sınırlı değil, sosyalist feminist olarak başlamam bir rastlantı değil, kadın hareketi kapımıza dayanmadan önce ırkçılık karşıtı gruplarla çalışıyordum.

Yazar Hanan Al-Shaykh'ın bir okuma toplantısı. Kitabı Hollandacaya çevrildiğinde onunla Londra'da bir söyleşi yapmamı kararlaştırıyoruz. Daha sonra kafede yuvarlak bir masanın etrafında büyük bir grup olarak oturuyoruz. Hanan ve Yahudi yazar Marga Minco da aramızda. İkisi birbirleriyle arkadaş. Ve Leila. *Acı Tütün*'ün yazarı, FKÖ'nün resmi temsilcisiyle beraber oturuyor ve sanki yıllardır dostmuşuz gibi sohbet ediyoruz.

Ceintuurbaan'da küçük, eski bir tiyatro. Eski toplantılardan tanıdığım epeyce çehre var, bazılarını selamlıyorum. Diyaloğa hazır ya da İsrail'in işgal altında tuttuğu topraklarda uyguladığı

yerleşim politikasına eleştirel bakan örgütlerden Hollandalı Yahudiler, Hollanda'da yaşayan Filistinliler, konuyla ilgilenen başka insanlar. Hepsi de iyi niyetli olan sempatik insanlar, ama yine de işler bu bir avuç idealiste kalacaksa fazla bir şey yapılamayacağı duygusuna kapılıyorum.

Filmler etkileyici. Film, eskiden aslında Filistinlilere ait olan bir evin hikâyesi çerçevesinde Filistin-İsrail çatışkısını canlandırıyor. Filistinliler kaçmak zorunda kalmışlardı, vatanlarına dönemiyorlardı, şimdi ev İsrail mülkiyetindeydi ve tamir ediliyordu –Filistinli işçiler tarafından. Bir şekilde yaşamak zorunda olduklarından kendi evlerini İsrailliler için tamir ediyorlardı, kendilerinin artık oturma hakkına sahip olmadıkları evlerini. Filmi daha önce televizyonda görmüştüm, ama şimdi bakışım o zamankinden daha net.

Bir diğer film de aynı şekilde güçlü bir etki bırakıyor: *Izkor*. Yahudi bayramları ve anma günleri vesilesiyle Yahudi çocuklara nasıl İsrail nasyonalizminin fikirlerinin aşılandığını gösteriyor. Yelpaze Mısır'dan ayrılıştan Yahudi devletinin kurulması için Shoah* üzerinden Passah'a** kadar uzanıyor ve sonunda o zamandan beri savaşlarda bütün yaşamını yitirenler için bir anma sahnesi var. Bu savaşların en sonuncusu gösterilirken öldürülen arkadaşları için gözyaşları döken İsrailli kız öğrencileri gördüğümüzde Yahudi çocukların zihnine işlenen düşman imajı da belirginleşiyor: her Yahudi'yi avlamaya çalışan İsrail'i kuşatan Arap halklarının üstün gücünün bir parçası olarak gösterilen Filistinlilerin terör komandoları ve buraya varıncaya kadar Mısırlılar, Nazilerin imha kampları, böylece halkalar eksiksiz bir şekilde tamamlanıyor. On dört yaşındaki bir kız, daha sonra kadınları kabul eden en büyük askeri birliğe girmek istiyor, devleti için ölmeye hazır. Kime karşı savaşacağı önemsiz gibi görünüyor. İsrail'in bütün düşmanlarına karşı. Bir oğlan çocuğu, büyümenin vurmak ya da vurulmak anlamına gelmesine hazırlanıyor. Vurmaya hazır. Büyüyünce asker olmak isteyeceğinden emin olmayan sadece dokuz yaşında bir oğlan çocuğu var. " 'Bölge'lere gönderilmek istemiyorum. Ben yaşamak istiyorum," diyor. "Araplar da aynı bizim gibi özgürlükleri için savaşıyor, sadece bize karşı."

* 2. Dünya Savaşı sırasındaki Yahudi kıyımı. (ç.n.)
** Yahudilerin paskalyası. (ç.n.)

Doksan yaşının üzerindeki biyokimyacı ve felsefeci Yezhayahu Leibovitz, başına gelen onca şeyden sonra kendisini bir gruba ait hissetmenin ve böylece başkalarına verdiği her türlü acının sorumluluğundan kurtulmanın birey için ne kadar çekici olduğunu ifade ediyor. Leibovitz, İsrail'in çocuklarının, kendi kendinin amacına dönüşmüş olan nasyonalizm yoluyla yozlaştırıldığı kanısında, Shoah'ın anısının iyi insanlar yetiştirmek değil, sıkı *askerler* yetiştirmek için canlı tutulduğunu düşünüyor. "Nasyonalizm yoluyla insanlıktan canavarlığa geçiş yaptık. Genç insanları asker olmaya, ülkeleri için ölmeye zorlayan bir duygu seli ve işgal altındaki topraklarda savaşması gerektiğinden kuşku duyan herkes kendisini bütün Yahudilere ihanet etmiş gibi, Treblinka ve Sobisor'dakilere de ihanet etmiş gibi hissediyor," diyor Leibovitz, "eğer bu şekilde devam edersek İsrail'in yıkımını kendimiz getireceğiz." Doksanında bir adam, dokuzunda bir çocuk.

Televizyon haberleri. Hollanda Başbakanı Lubbers İsrailli meslekdaşı Rabin'e gülümseyerek Hollandalı işletmecilerin işgal altındaki bölgede yatırıma teşvik edilip edilemeyeceğini gözden geçireceklerine dair teminat veriyor.

Bu konuda öfkeli ya da sadece eleştirel bir yorum duydum mu hiç?

Bir radyo yayını. Amnesty International'in bir raporuna göre, Filistinlilerin insan hakları sürekli çiğneniyor. Philip Mok'un yorumu: Amnesty'nin orada işi yok, bölgede savaş var.

Nisanda *Volkskrant*'ta çıkan bir karikatürü saklamışım. Adam: "Merhaba sevgilim, ben geldim." Karısı: "İşler iyi miydi?" Kana bulanmış bir hançeri temizlerken, "Eh, fena değil," diyor adam, "bugün iki kez barışı kurtardım."

Ardından bunu eleştiren hiçbir okuyucu mektubuna rastlamadım.

Bir yıl öncesinde bu dikkatimi çekmezdi.

❄

G.'nin uzaktan bana yaklaştığı her seferinde, çünkü ilk gelen çoğunlukla ben oluyorum, yabancı ama aynı zamanda bildik olanın yarattığı bu şoku yaşıyorum. Hâlâ bildiğim gibi mi? Evet, hâlâ öyle. Ve her seferinde yine utangaçlaşıyorum, ne söyleyeceğimi bilemiyorum, önemsiz laflar ediyorum ve ipin ucunu yeniden yakalayana kadar onu konuşturuyorum. Hemen hemen her defasında bir yerlerde adıma rastlamış oluyor. Beni unutmak istemesi halinde bunu yapmasının mümkün olmaması hoşuma gidiyor (çaresiz ben'ime mümkün olduğunca yatıştırıcı sözcükler fısıldıyorum, ama bütün öfke, bütün acı eğilip bükülerek acizleşiyor: Beni unutmayacaksın. Elly).

Eve dönerken her seferinde kendimi nasıl hissedeceğim, sevincin mi kaygının mı ağır basacağı sorusuyla karşılaşıyorum. Onu görmüş olmanın verdiği sevinç ve ikimiz de istemediğimiz sürece birbirimizi kaybetmenin söz konusu olmadığının kesinliği. Mümkün olmayan her şey için duyduğum kaygı.

"Benden istediğin ne aslında," diye öylesine soruyorum. "Yaptığın işten hiç anlamam, sana yemek pişirmiyorum, birbirimizle yatmıyoruz. Ve yaşamda her şey bunun etrafında dönüyor, öyle değil mi?" diyorum, bir duyan oldu mu diye çevresine bakınıyor. Fazla yüksek sesle konuşuyorum. Her şeyin olup bitmesi, mesafenin aşılması, her seferinde yeniden gelişen utangaçlığın atılması gereken bu kısa süre içinde yaşanan gerginlikle sık sık olduğu gibi fazladan birkaç viski içtik, acelemiz var. Yemek ve düzüşmek, bunlar yaşamdaki en önemli şeyler değil mi?

"Her seferinde yine yanında oluyorum ya," diyor, sesi benimkinden daha hafif. "Senden hoşlanıyorum."

İnsanın hâlâ acıyıp acımadığını anlamak için yarı iyileşmiş bir yarayı yoklaması gibi, eve giderken trende kendimi dikkatle sınıyorum.

Bazen dönüş yolunda hâlâ bütün o görüntüler, sözcükler, küçük yaşanmışlıklarla dolu oluyorum –ikimizin de kendimizi tutamayıp güldüğümüz, gürültücü turistlerle dolu kanal gezinti teknesi, yanıtını ancak şimdi bulduğum sorular, esprili takılmalarından biri, ciddiyeti, özel bir jest, sigarasını pakete vuruş biçimi, yü-

zünün bana bir anda dokunaklı gelen çizgileri, ah evet, o da yaşlanıyor, benden farklı değil; birbirlerini geç bulmuş ve alışverişleri olsun isteyen orta yaşlarda iki insan.

Seni niye daha kum havuzunun başında oynadığın zamanlardan tanımıyorum G., o zaman seni benden yıllar öncesinden tanıyan insanlara duyduğum şu kıskançlıkla boğuşmak zorunda kalmazdım.

Trende olduğumu ancak anagarda durduğunda fark ediyorum, düşünceler ve görüntülerle öylesine doluyum.

Bazen bütün bu insanların arasında gözyaşlarına boğulmak için en küçük ve en hafif bir hareket yetecekmiş gibi büyük bir dikkatle ayakta kalarak kendimi sınıyorum. Bu yitirme acısı. Bu güçsüzlük. Öfkelenmek için nedenim olsaydı her şey ne kadar basit olurdu. Hadi oğlum, uzaklaşmaya bak, seni bir daha görmek istemiyorum. Kaybol. Benim için nesin ki sen? Git. Ama ondan kurtulmayı uzun bir süre için başaramıyorum.

Bu kez kaygı galip geliyor. Eve varana kadar gözyaşlarımı tutuyorum. Kısaca bir düşünce geçiyor: Onu geçici olarak bir süre için görmek istemediğimi söyleyeceğim. Fakat sonra bunun ne kadar saçma olduğu aklıma geliyor, çünkü bu zatén yazdan önceki son buluşmamız, ondan hiç haber alamayacağım ve ona yazamayacağım uzun bir yaz. Ve bu arada bu yitirme duygusunun zamanla isteme duygusuna dönüştüğünü artık biliyorum, öğrendim. Onu geçici bir süre için nasılsa göremeyeceğim. Ya tekrar telefon açıp da, yarın görüşebilir miyiz, diye sorarsa? Bir kez daha "evet" diyeceğim.

Kapı çalıyor. Çalışma odamın penceresinden aşağıya bakıyorum. Çocuğum yukarı doğru bana bakıyor. İyi olmadığımı hemen görüyor.

"Gelişim çok mu uygunsuz oldu?"

"Gelişin olağanüstü uygun oldu."

Armin'in karşısında güçlü kadın rolü yapmak zorunda değilim.

Ağlamış suratımı görünce, "Hay Allah," diyor, "ben de sana yeni birisini bulduğumu anlatmak için gelmiştim. Uzun zamandan beri onun da benden hoşlandığı duygusundaydım, şimdi de buluşmak için sözleştik –ama bu kadar mutsuz olduğun bir anda sana bunları anlatamam."

"Hadi, lütfen," diyorum, "bırak da iki kişilik minik ailemizde hiç olmazsa bir kişi mutlu olsun. Zaten sıra senindi. Anlat."

Armin'le olan ilişkim son zamanlarda değişti. Uzun bir zaman yakın bir yan yanalıkta yaşadık. Ellerimiz dışında dış görüntümüz birbirine benzemez, ama bizi birlikte gören insanların dikkatini aynı jesti ne kadar sık yaptığımız, mimiklerimizin aynı oluşu, birbirimizin başladığı cümleleri tamamlayabilmemiz çeker. Mastermind diye bir oyun var, diğer oyuncunun bir siperin ardında sakladığı küçük şapkaların rengini tahmin etmeniz gerekiyor. Armin'le birkaç kez bu oyunu oynadık. Bu pek eğlenceli olmadı, çünkü ikimiz de diğerinin seçtiklerini çok çabuk, hatta bazen bir kerede tahmin ediyorduk.

Armin uzun bir süre, yirmi altı yaşına kadar benimle birlikte oturdu. Çocukken yeterli ilgiyi görmediğini düşündüğüm için hâlâ bir ilgi ve yakınlık içinde kalmasını olumlu buluyordum. Üst katta, şimdi benim çalışma odamın bulunduğu yerde kendi küçük evi vardı, bazen birbirimizi bir hafta görmezdik.

O taşındıktan sonra ilişkimiz daha mesafeli oldu. Sonradan baktığımda belki de bunun arkasında bir yanlış anlamanın yattığını düşündüm. Kendi annem gibi, sık sık telefonla aranmayınca kendisini ihmal edilmiş hisseden bir anne olmak istemiyordum ve Armin'den çok şey talep etmek istemiyordum. Çocuğum zaten benim için yeterince kaygı duydu, pek çok şeyi kabullenmek zorunda kaldı. Kendi sorunlarımı ona yüklemek istemiyordum. Hem o da bana yük olmak istemiyordu, yapacağım çok şey olduğunu biliyordu, benim için önemli olan şeylerin olduğunu düşünüyordu. Ve kendisini benim yerime koyarak, tek başıma bir anne olarak yaşam mücadelesi verirken zaten yeterince zorluk çektiğim sonucuna varmıştı. Beni kendi sorunlarıyla yormak istemiyordu ve o da aynı benim gibi başkalarından yardım istemeye alışkın değildi, kendi sorununu kendi çözüyordu. Bu özelliği benden almıştı. Fakat ona ihtiyacım olduğunda, biraz olsun tutunabilmek için herkese ve her şeye ihtiyaç duyduğum sırada, biraz bana bakmaktan, elimden tutmaktan, benimle sinemaya gitmekten hoşlandığı ortaya çıktı. Sanki birbirimizi yeniden keşfeder gibiydik. Otuz ya-

şında bir adamın annesi de olsa kırkının çok üzerinde bir kadınla ne işi var, diye düşünüyordum, fakat bir araya gelince sadece akrabaymış gibi değil, eski ve yeni dostlar gibi onun hakkında, benim hakkımda konuşuyorduk. Ve ağır bir aşk acısı krizine kapıldığında bende de olan o çekingenliği yenerek bana geldi. Şimdi de ben onun elinden tutabilirdim.

Çok mutsuz olduğunu bildiğim sıralarda bir akşam nasıl olduğunu öğrenmek için ona telefon açtım. Telefonu meşguldü ve hep meşgul kaldı. Huzursuz oldum. Bir taksi çağırdım ve daha önce hiç yapmadığım bir şeyi yaparak evine gittim. Evde ışık vardı. Bana kapıyı açtı, şaşırmamıştı bile ve ilk sözleri şunlar oldu: "Eminim ki kendimi asıp asmadığımı anlamak için geldin."

On ikiden isabet, çünkü geçirdiğim o kısa panik nöbeti sırasında düşündüğüm tam da bu olmuştu.

"Böyle bir şey yapmazdım, biliyor musun," dedi sevgiyle. Gelişim uygun oldu mu, diye sorduğumda: "Elbette, her zaman, bir bardak şarap ister misin?"

Kalıtımın yükü. Benim melankolik yanım da ona yabancı değil. Yaşamının ilk yıllarında fazla maddi güvencemiz yoktu ve onu babasının kötü davranışlarından da koruyamadım. Sadece benimle yetinmesi onun için en iyisi değildi, ona sevimli bir baba ve biraz daha fazla destek sağlayamadım. Kalıtımla geçenlerin nasıl elden ele geçtiğini görmek beni hüzünlendiriyor. Annesiz olan annem yeterli ilgi görmedi, ben görmedim, benim çocuğum görmedi. Şu farkla ki, ben durumun bilincindeydim ve ona zaman zaman ortaya çıkan melankolisinin tamamen belli bir temele dayanmasından duyduğum üzüntüyü ifade edebildim. Belki de kendisine sadece dış değil, bir de iç güvenlik sağlayabilmek için benden daha az zamana ihtiyacı olacak.

Ebru'nun Rietveld Akademisi'ndeki sınav sergisindeyim –Ebru'yu aslında haftada bir kez Leo'yla birlikte bana temizliğe geldikleri için tanıyorum. Esas olarak ne yaptığından haberim yoktu. Şaşırıyorum: güzel grafikler, olağanüstü büyük boyutlarda resimler. Şık elbisesi içinde Ebru ışıl ışıl, takım elbise giymiş olan Leo da öyle, Ebru'yla gurur duyuyor. Onlara yemeğe gitmem ve çalışmalarını görmem için sözleşiyoruz.

La Hey'e giden treni kaçırmamak için acele ediyorum. Leila ile bir randevu. Leila'yı Paris'te görevlendiriyorlar ve benim Batı Şeria'ya yapacağım gezinin planını onunla daha somut olarak konuşmam, orada kiminle ve ne zaman ilişki kurabileceğimi öğrenmem gerekiyor. Bana trenden inince telefon edersem beni istasyondan alabileceğini söylemişti. Bunun lüzumsuz olduğunu düşünerek otobüse biniyorum. Kapıyı çaldığımda kimse açmıyor. Merdivenlere oturup geç öğle sonrası güneşinin ışıkları içinde bekliyorum. Leila yok. Araya mutlaka daha acil bir şey girdi. Haberleri daha dikkatli izlediğimden bu yana artık İsrail-Filistin sorununun sürekli bir huzursuzluk kaynağı olduğunu biliyorum. Onu Paris'te ziyaret edeceğim, ona yazarım, diye düşünerek posta kutusuna bir not bırakıyorum. Durum bana çok da kötü gelmiyor. Yorgunum, G. ile son karşılaşmamızı hâlâ kemiklerimde hissediyorum, yatağa girmek istiyorum. Yarın eşyalarımı toplamalıyım ve sonra 't Vogelwater'in sessizliği ve ıssızlığı içinde iki uzun haftanın muhteşem manzarası.

Otobüs ve trenle tekrar geri dönüyorum. Elimde, açıp televizyonun karşısına geçmeyi hayal ettiğim, içinde iki Big Mac olan bir kesekâğıdıyla sokağıma saptığımda daha uzaktan eflatun ve siklamen renkli bir figürün bir aşağı bir yukarı yürüdüğünü görüyorum: Leila.

"Niye telefon etmedin, telesekretere daha geç döneceğimi not etmiştim; halletmem gereken daha acil bir iş vardı ve senin için yemek pişirmiştim. Haydi gel!" diyor kararlılıkla. "Elindekileri buzdolabına koy, haydi gidip yiyip içelim, çok yemek ve çok içki, öylesine çöküntü içindeyim ki, politika, Anja, politika, rüşvetçilik, öylesine cesaretim kırılıyor ki, seninle sohbet edeceğim

için o kadar sevinmiştim. I need friends."*

Hâlâ dışarıda oturulabilecek kadar sıcak. Joordan'da, bir keresinde G. ile de yemek yediğim küçük bir restoran. O zaman yediğimin aynısını ısmarlıyorum (hâlâ keder ve sadakat ritüelleri) ve hemen bir litre şarabı önceden göndermelerini istiyorum. Sonra yarım litre daha. Leila'ya bakılırsa o da birkaç yudumu daha kaldıracak gibi görünüyordu. Şimdi burada FKÖ'nün temsilcisi ile oturuyor, tutku ve aşk kaygılarından söz ediyoruz. "The same passion that goes into politics" diyor Leila, "I don't trust people, who are not passionate."**

Fakat sonunda pratik şeyler de konuşuyoruz, benim yolculuk planımı, finansmanını. Bütün masrafları kendim karşılayacağım, tarafsız olmayan kurumlardan para kabul etmek ve sonradan satın alınmış olduğum söylentilerinin çıkmasına yol açmak istemiyorum. Bana İsrail'de kalmış olan Filistinli bir arkadaşının adını veriyor. "Onunla mutlaka görüşmelisin," diyor, "ona önceden haber vereceğim, oradaki Filistinliler artık kimseyle görüşmek istemiyorlar, gazeteciler, film çekmek, söyleşi almak isteyenler nefes aldırmıyor –ve yorulduk Anja. Fakat senden hoşlanacak, sen de ondan –he will fall in love with you, I'm sure, he will."***– "Fakat mutlaka evlidir," diyorum. "Elbette," diyor Leila, "bütün sempatik adamlar ya evlidir ya da eşcinsel." gülüyoruz.

Öylesine farklı hikâyeleri, öylesine farklı geri planları olan iki kadın, birisi Lübnanlı, birisi Amsterdam'dan. Ve metin aynı. O küçük ukala gördüğü postmodern düşte 'biz' kavramına karşı çıkabilir, ama bazen de işin özünü bu sözcük yakalıyor.

Leila daha sonra politikadan söz ederken de bunu aynı sevgiden söz ettiği tutkuyla yapıyor. "Tartışmak dünyanın başka hiçbir yerinde Hollanda'daki kadar zor değil," diyor Leila. "Şu suçluluk duyguları. Bizi bile çekingenliğe düşürüyor." Arkadaşı Leila Jaffar bir tartışmanın başlangıcında okullarda Filistinli çocuklara da ideolojik eğitim verildiği için özür bulmaya çalışmıştı. "Sanki bu bir devletin, düzenli bir ordu, aşağılayıcı yasalar ve polis gü-

* (İng.) Dostlara ihtiyacım var. (ç.n.)
** (İng.) Politikada da yaşanan türden bir tutku bu, tutkusuz insanlara güvenmiyorum. (ç.n.)
*** (İng.) Sana aşık olacak, eminim olacak. (ç.n.)

cüyle dayattığı ideolojiyle karşılaştırılabilirmiş gibi," diyor Leila, "ya da işgal altında, sürekli sürgün korkusu içinde yaşayan, ailelerinden zorla kopartılan, bir halkın, geri dönme hakkı olmayan, köyleri buldozerlerle yerle bir edilen sürgün bir halkın direnişiyle. Bütün bunlar iki taraf arasındaki çelişkiye indirgenemez, çıkış noktaları bunu yapamayacak kadar eşitlikten uzak. Azınlık olarak yaşamak Yahudiler için yüzlerce yıllık bir deneyim. Biz henüz 1948'den itibaren savruluyoruz, yüreğimizi kendi işlediğimiz bir parça toprağa, büyükannelerimizin diktiği zeytin ve badem ağaçlarına bağlamamayı hâlâ öğrenmemiz gerekiyor. Toprağa değil, eğitime, insanın giderken yanına götürebileceği şeylere yatırım yapmasını öğrenmek zorunda kaldık. Kendi toprağımızı kaybetmiş olsak da kendimizi ulus olarak tanımlamayı öğrenmek zorunda kaldık. Kendimizi şu ya da bu köyün sakini gibi hissetmek yerine biz de Yahudiler gibi, kendimizi bir halk olarak kavramayı öğrenmek zorunda kaldık. Biz Filistinliler eski bir halkız, ama dünyanın neresinde olursak olalım kendimizi ortak bir bayrağı olan bir ulus olarak tanımlamayı ancak siyonizmin zorlamasıyla öğrendik."

Hava soğudu. Tam o sırada kitaplarımı yeniden tasnif etmeye kalktığım için büyük bir karmaşanın hüküm sürdüğü evimde Leila kedi gibi bir kanapenin köşesine sokuluyor. Kahve pişiriyorum. Leila, duvarlarda asılı fotoğraflardaki insanların kim olduğunu soruyor. Şuradaki bir Yahudi, bu değil, öteki evet. Niçin Filistin sorunuyla ilgilenmeye başladığımı öğrenmek istiyor, tam da şu sıralarda hem de. Bunu gerçekten de öğrenmek istiyordu, onun için sorun, görmek isteyen herkes için durum açıkça ortada olmasına rağmen sorunun sürekli bir aldırışsızlık, güvensizlik ve bilerek görmezlikten gelme duvarına çarpmasıydı. "Böyle şeyler benim için hep insanlarla temas sonucu oluşuyor," diyorum. "Bir isim, bir yüz, bir hikâye kazandıklarında. Gazetede bir yerlerde şu kadar insanın öldürüldüğünü ya da zorla götürüldüğünü okuduğumda bunlar çıplak rakamlar, felâket soyut. Fakat bu rakamlar insanlara dönüşünce artık geçip gidemiyorsun."

Eskiden yarım saat bile hafızamda kalmayan kısa gazete haberleri: Rio'da yine sokak çocukları vuruldu. Ailesinin geçimini

bir numarayla sağlayan Bahialı küçük siyah oğlan Washington'u hatırlıyorum. İnsanların bileğine rüzgâr hızı ve tüy hafifliğiyle bir şans bileziği bağlayıp sonra da avucunu açıyordu. Onu her gün görüyor, yiyecek bir şeyler alıyordum, bazen bir kola, bazen bir dondurma, bunları diğerleriyle paylaşıyordu. Birdenbire kollarını belime dolayıp tişörtümün üzerinde pembe bir dondurma lekesi bırakan bir çocuk oluveriyordu yine. Artık çocuksu sempatikliğiyle para kazanamayacak kadar büyümüş olduğunu ve hâlâ yaşayıp yaşamadığını düşünmeden bu tür haberleri okuyamıyordum.

"İsrail'in tüm temasları kesmek için elinden geleni yapmasının nedeni bu," diyor Leila, "bizi tanırlarsa aynı muameleyi yapamazlar, bıçak çeken, taş atan teröristler, gayrimedeni göçmen işçiler, isimsiz Araplar olarak göremezler, bizi tanırlarsa aynen onlar gibi yaşayan insanlardan oluşan bir halk olduğumuzu kabul etmek zorunda kalırlar."

Esniyor. Geriniyor. Leila yorgun. Eve gidiyor.

❄

Cumartesi, 3 Temmuz

Leila telefon ediyor, sesi coşkulu, neşeli, uzun zamandan beri ilk kez bütün gece uyumuş ve artık kendisini çöküntü içinde hissetmiyor, teşekkür ediyor. Ben de ona teşekkür ediyorum ve onu Paris'te ziyaret etmeye söz veriyorum.

Eşyalarımı topluyorum. Henüz bir kez daha okumakdığım ve bir kitap olup olmayacağını bilemediğim daktilo edilmiş sayfalar da kitap çantasına giriyor ve düzeltme şeritleri:

❄

Yine 't Vogelwater, tam iki hafta. Yalnız. Canım ne isterse yapabilirim ya da vazgeçebilirim. Birkaç bahçe mobilyasını oradan oraya sürüklüyorum. Elektrikli daktiloyu kış bahçesine yerleştiriyorum ve içine düşen bir böceği çıkartmak için bir bez arıyorum.

G. ile bir yemek. Dışarıda oturuyorduk ve tabağımdaki balığı göstererek, "Bunu yememelisin," dedi. Sosun içinden bir sinek avladım. Ne yaparsam yapayım, nerede olursam olayım hep G. ile ilgili bu anılar. "Kapının iniltisinde bile senin gelişini duyuyorum," diye yazıyor Elly.

Artık fotoğraflarını geçen sene yaptığım gibi ortaya çıkarmadığımı fark ediyorum. Çok fotoğrafı var. Arka arkaya iki makara bitirdim, altmış kez onun yüzü, bütün yüzleri, hemen hemen bütün yüzleri. Geçen sene bu zamanlar burada oturup mektuplardan başka bir şey yazmaya çalışırken beni çevreliyorlardı. Yazdığım her sözcük, yüzlerinden biri tarafından yorumlanıyordu; sevecen, alaycı, kuşkulu.

Paspasın üzerinde bulduğum zarfları Elly'nin çalışma odasına yığıyorum. Üzerine Jodie Foster ve Richard Gere'nin romantik bir pozunun yapıştırılmış olduğu zarfta Barbara'nın ifadesi güçlü, iri el yazısı var. Ancak zarf bir süre orada kaldıktan sonra bu mektubun Elly için olamayacağı aklıma geliyor. Jodie belki düşünebilir, belli ki hanımlara da eğilimi olan Jodie, ama ya Richard Gere? Zarfı çeviriyorum. Mektup bana. Ne hoş. Burada olduğumu neredeyse hiç kimse bilmiyor. Ona herhalde Marrietje anlatmış olmalı.

Bugünü, uykumu alabilmek, eşyalarımı sonraki günlerde görmek istediğim yerlere yerleşinceye kadar sağa sola çekiştirmek, bisikletle Castricum'a gidip alışverişi halletmek için boş bıraktım. Fakat güçlü bir biçimde kış bahçesine, daktilonun başına çekiliyorum. G. ile buluşmaya giderken kapıldığım aynı heyecan. Neredeyse aynı enerji. Neredeyse aynı kimya.

İki hafta yalnızım. Inger bir ara uğramak istiyor, belki de Bonnie ve Mineke, daha fazla kişiyi davet etmedim. Elly'nin annesi ara sıra çiçekleri sulamak için görünüyor ve Lida perşembe öğleden sonraları temizliğe geliyor. Bunun dışında kimse yok. Mutsuz bir çocukluk bir yazar için altın madenidir derler. Mutlu ya da mutsuz, çocukluk anılarının kâğıda dökülmesini pek fazla benimsemiyorum. Fakat şimdi, kendimi çocukluğumda, aksi anne babamın yanında –neredeyse hiç evde olmayan babam ve çoğunlukla depresif olduğu için gerçekte bulunduğu yerde olmayan annem– hiçbir zaman evimde hissetmeyişimin yararını görüyorum. Bana kendi dünyama çekilmeyi öğrettiler. Şimdi bu çok işime yarıyor.

Geçen yıl bunu henüz başaramıyordum –ya da artık başaramıyordum. O zamanlar iç dünyam boşluk ve yitimin etkisinde yaşanmaz haldeydi. Dün burada çantalarımla kapıdan içeriye, küf kokusunun ve kimsenin oturmadığı on yedi boş odanın dilsizliğinin içine girdiğimde bir an için bir terk edilmişlik duygusuna kapıldım. Gözyaşları. Yine mi, yine mi, bunlar ne zaman tükenecek? G. hiçbir zaman 't Vogelwater'a gelmedi, fakat ben burada onun dönüşünün umudu içinde bir süreyi yanıp tutuşarak geçirdim ve daha sonra sahici ve derin bir acının ilk dalgalarının üzerime kapanışını yaşadım. Bu yitirme duygusu odalarda asılı kalmış hâlâ duruyor, çimenlerin üzerinde hâlâ uzanıyor. Sanki kendimi o zamanki halimle, karanlık basarken ayaklarım çıplak, elimde bir bardak genever yosunların üzerinde yürürken görüyorum.

Bunu başaramayacağıma inanmak bir hataydı belki de, diye düşünüyorum bir an için, belki de tekrar Amsterdam'a, insanların, dostların yakınına dönmeliyim. Ama bir saat sonra bir şeyim kalmıyor, dışarıda güneşin son ışıklarının düştüğü bir köşecik buldum; kitaplarım, gazeteler, bir şişe şarap, kuş sesleri, rüzgârın ıhlamur ve kestane ağacının içindeki yumuşak hışırtısı güzel. Hoşnut bir çocuk gibi küçük odamda uyuyorum. Hatta, o derin keder döneminde onun yerini tutsunlar diye duvarlara asmış olduğum kolajlara ve fotoğraflara bakmayı bile unuttum.

Yaşamımdaki en kötü şey aşk acısı. Anna'yı unutabilmem için

üç yıl geçmesi gerekti. Şu andaki ise daha da dayanılmaz. Üç yıl zamanım yok, diye düşünüyorum isyanla. O zamanlar otuzlu yaşlarımın başındayım. Armin'in şimdi olduğu yaşta. Armin kız arkadaşından ayrılmanın üzüntüsünü yaşarken onu anlayabiliyordum gerçi, ama aynı zamanda da şöyle düşünüyordum: ah, daha çok gençsin, daha pek çok başkası olacak. Ben kırk sekiz yaşındayım, düpedüz orta yaş.

Yalnız kalırsam beni neler bekliyor? Yalnız yaşayan ya da benim istemediğim türde bir ilişkiye saplanıp kalmış sürüyle insan var.

Sanırım Drenthe yakınlarındaki bir toplantıdan sonra trenle dönerken, "katıksız şehvet sadece," diyor Yvonne. Daniel'i tanıyor. Niçin bittiğini öğrenmek istiyor. Bir başkası yüzünden mi?

"Hiçbir zaman bu kadar basit değildir," diyorum. Ama evet. Bir başkası, yeni bir aşk, umutsuz, imkânsız bir aşk.

"Katıksız şehvet," diyor.

Off, sus Kroonenberg, bu senin sinikliğin. Eğer sadece hormonlara ve cinsel dürtüye bağlıyorsan aşktan ne anlarsın ki sen? Eğer sadece kan basıncının bölgesel olarak yükselmesiyle açıklıyorsan. Eğer hepsi bu kadar olsaydı çok çabuk hallederdim.

Yüreğimde biri var. Ama bedenim için kimse yok. Bunları ayırmakta bu kadar zorlanmam hiç de pratik değil.

Üst katta Robje'de oturuyorum. Ben onun ev sahibesiyim. Bazen de o benim yayıncım. İkide birde birbirimizin kapısını çalmıyoruz, ama o benim çamaşır makinemi kullanıyor, bu yüzden bazen pazar sabahları pijamalarıyla yatak odamda beliriyor, kedisi Nietzo benimkiyle oynamak için geliyor, bunun dışında aşk hayatının nasıl gittiği kendiliğinden belli oluyor. Bazı günler merdivenlerinde ayak sesleri duyuyorum. Yukarıda müzik çalışından neşeli mi melankolik mi olduğunu anlıyorum. Ve o merdivenlerden inerken benim koymuş olduğum müzikten yüreğimin halini anlıyor. Böylesine tutkun olduğum adam hakkında espriler yapıyor. "Niçin yine bir herif, Anja, biliyorsun ki bir erkeğin fazladan sahip olduğu her şey bugün artık dükkânlarda satılıyor."

Yaa evet, onun da hanımlarla işi daha kolay değil. Bir şişe şarabı paylaşıyoruz ve durumu gözden geçiriyoruz.

"Ne yapmam gerekiyor Rob?"

"İki üç yıl görmezsin, biter gider."

"Bunu aklımızdan çıkartmak için aklımızı kaybedene dek düzüşmeliydik."

"Bu şekilde hallolacağından emin misin? Bence evlenmeliydiniz, garanti işe yarardı."

"Anlaşmamıza dahil değil. Aklımızı kaybedene kadar düzüşmek de yok. Evlenmek de. Ve yine de onu hâlâ görmek istiyorum."

"Mmmm," diyor kalpsizce, "o halde şimdilik bu sorunu da kendinle birlikte sürükleyeceksin."

Diğer kadınların tutku üzerine yazdıklarını okuyorum: Duras, Ernaux, Winterson, Tsvetajeva'dan mektuplar ve şiirler. Kadınlar. Tutkunun ne olduğunu bilen erkekler de var elbette. Ya da tutkuyu betimleyen erkekler. Fakat sonuçta tutkularının nesnesi bundan başka bir şey değil: Sadece nesne. Projeksiyonlar. Kadınlar istendiği gibi birbirinin yerine geçirilebilir. Brecht bu konuda şaşırtıcı bir istisna, onun aşk şiirlerinde kadınlar çiçekler, hayvanlar, melekler ya da orospularla karşılaştırılmıyor, aksine spesifik özellikleri ve kusurları, hatta bazen zıtlıkları olan insanlar olarak algılanıyor. Brecht'in en güzel aşk şiirlerinden birinde adam bir aşk gecesinden sonra kadını terk ediyor ve birdenbire, daha kapının eşiğindeyken kadının saçlarının ağardığını görüyor ve bu ona itici gelmek yerine içini yeniden istekle dolduruyor: "Sadece tek bir gece daha kalmak istiyorum," diyor, çünkü kadın yaşlanmakta, çünkü yitirilecek zaman yok, "haydi sohbetimizi hızlandıralım, çünkü senin geçip gittiğini tamamen unuttuk."

Tutkuya asıl boyutunu veren de işte bu ikâme edilmez olan. Niçin o tene, o kokuya sahip olan tek bir kişi de, ona benzeyen bir başkası değil –sonuçta hepimiz aynı malzemeden yapılmayız, hepimizin vücut ısısı aynı. Bu bedenle bir başka bedenin içine, dışına kaymanın, üzerinde kaymanın o kadar da değişik olasılıkları

yok. Bir tek kişiye duyulan bu anlamsız sıcaklık niye? Hepsi de aynı şeyi isteyen sınırsız dost beden varken ve benim zamanım sınırsız değilken bütün yabancılar karşısındaki bu ürkekliğim niye?

Üzerime çöken melankoliden kurtulmak için daktilonun başından kaçtım. Kış bahçesinin kapısını açıyorum, dışarıya çıkıp evin etrafını dolaşıyorum.

Bu Jan Hanlo'nun oturmuş olduğu ve Elly'nin yine Chris'ten başka bir erkekle yakalandığı bahçe evi miydi? Geçerken leylak dallarını okşuyorum. Sonradan orada yeniden kök salmak üzere tozlanan beyaz kelebeklerin sessiz infilakı.

Geri döndüğümde hâlâ pürüzleri olan bütün konuların bir listesini çıkardım: yaşlanma, biseksüellik, bir erkeğe duyulan aşk. Burada okumak istediğim bütün kitapları büyük bir yığın halinde ortaya çıkarttım. Said, Grossman, Menopoz üzerine bir kitap, *A Certain Age,* Monika van Paemel, *De eerste steen,* sevdiğim daha eski kitaplardan birkaçı, bunları bulamadığım için yenilerini satın aldım: Edna O'Brien, *The Love Object* ve Rosamund Lehman, *The Weather in the Street.* Teselli verici metinler.

Yarın yeni bir gün.

❄

Pazartesi, 5 Temmuz

Televizyonun yanında gazeteler. Kış bahçesi, kâğıtlar ve kitaplarla kaplandı bile. Tsvetajeva'nın mektupları yatağımın yanında; yayıldım.

Postadan gelenler arasında üzerinde tanıdık bir el yazısı bulunan bir kart buluyorum. Daniel. Bana değil. Elly için. 't Vogelwater'ın yokluğunu hissedeceği kesin.

Bir keresinde Elly ve o zamanki sevgilisini beklemek için Daniel'le bir terasta oturuyorduk, sanırım Moulins-Engilbert'teydi. Tsvetajeva'nın biyografisini okuyordum, tutkulu bir şiire, muazzam aşk ilişkilerine ve güçlü duygulara sahip bir insandı. Tut-

kusunun şiddetinden korkup kendisinden kaçan bir sevgili için şunları yazmıştı: "Bir dağın doruğundan düşer gibi düştüm senden." Kendisini aldatan –başka kadınlarla değil, politikayla– kocasına karşı çok sadık davranıyor. Aşırı izole olmuş bir durumda ve büyük bir yoksulluk içinde sürgünde öldü. Kocası vuruldu, oğlu kendisine sırt çevirdi, dostları Pasternak ve diğerleri onun için bir şey yapamıyorlardı, yapmak da istemiyorlardı. Kırk dokuz yaşındayken kendisini astı. "Kendimi vazgeçilmezliğime inandırıyorum, bir lüks olmaktan bıktım." Kitabın sonuna geldiğimde neredeyse ağlamak üzere sessizce oturuyorum. Daniel bunu fark etti ve neyim olduğunu sordu. Ona Tsvetajeva'yı, sonunu, katlanılmaz yalnızlığını anlattım. "Evet," dedi, "bu kadın çevresi için bir felâketmiş ama."

Donup kaldım, üşüdüm, bütün kapılar kapandı. Daniel daha sonra, "ama seni kastetmemiştim," dedi.

Şu andan daha güçlü bir geçmişi uyandıran ev bu. Amsterdam'dayken gündelik yaşama gömülüyüm, fakat 't Vogelwater'dayken dışarıdaki yenilikler bana ulaşamıyor. Burada geçerli olan hava, haftanın günleri değil. Eve gazete gelmiyor, alınacak diğer şeylerle birlikte gazeteyi de benim almam gerekiyor. Televizyonda sadece üç kanal var. Günlük haberleri izlesem bile sanki bunlar çok uzaklardan geliyor gibi.

Erzak almak için bisikletle Castricum'a gidiyorum. Bakkum ve Egmond daha yakın, ama oralarda ben öğleden sonra gittiğimde okumak istediğim gazete bitmiş oluyor. Başlangıçta Castricum'u çok yavan buluyordum, ama birkaç günlük duyumsal bir düşüşten sonra –yeşillikten ve tavşanlardan başka bir şey yok– bu küçük gezintim neredeyse bir maceraya dönüştü. Bitişiği kırtasiye olan kitapçıda saatler geçiriyorum ve kitaplarımın hâlâ orada olduğunu, hâlâ var olduğumu görmek beni sakinleştiriyor. Kendime İtalyan'da bir kapuçino ısmarlıyorum, yıllardır aynı tabelanın üzerinde 'tereyağı gibi yumuşak' övgüsüyle tanıtılan at bifteklerinden bir tane alıyorum. Sebze. Maden suyu. Bu iki hafta içinde sağlıklı yaşamayı ve kilo vermeyi tasarladım.

Gerçek yarış bisikletleri üzerinde, parlak turkuaz ve eflatun renklerin altında adaleli baldırları görünen sahici boş zaman sporcuları tarafından geçilinceye kadar kendimi bisikletimin üzerinde zinde hissediyorum. Dönüş yolunda Hotel Borst'un ve müzik mağazasının önünden geçiyorum. Kavşakta bir aile duruyor. Ana, baba, kız, oğul ya da kızın nişanlısı, hepsi de aynı güçlü, esmerleşmiş bacaklara sahip, yarış bisikletlerinin üzerinde kumulların ardındaki bisiklet yollarına doğru gidiyorlar. Kız, annesinin bisiklet kullanırken titreyen çıplak kollarındaki gevşek deriyi çimdikliyor. "Buna karşı bir önlem almalısın anne," diyor. "Daha fazla antrenman yapmalısın." Anne, yarı gülümser, yarı alınmış bir şekilde, şimdi "Anneni kızdırma, yaşına göre harika görünüyor," demesi gereken kocasına yardım aranarak bakıyor. Fakat kocası bir şey söylemiyor, bakışları benimkilerle karşılaşınca, "Ah, biliyor musunuz," diyorum, "aynısından bende de var."

Şehirde dışa kapalı bir yüz ifadesiyle dolaşıyorum, tanınmak istemiyorum, ilişki kurmak istemiyorum. Fakat kimsenin beni tanımadığı ve her türlü sosyal yapının dışında olduğum bu yerde sohbet etme eğilimine giriyorum, kasadaki kadınla, videocudaki delikanlıyla çene çalmak istiyorum.

"Kendimizi hep aynı dirilikte koruyamayız," diyorum sarkık kollu anneye. Göbeğinden çok baldırları ve kolları için çalışmış olan adam şimdi, "evet," diye ofluyor, "günün birinde insanın kabullenmek zorunda kaldığı an geliyor."

Kızları ve damat artık bir şey söylemiyorlar. Fakat düşüncelerini okumak mümkün: Asla bu kadar yaşlanmayacağız – yaşlansak bile çok farklı olacağız. Kollarımız sarkmadan, göbek büyütmeden. Bunlar bizim başımıza gelmeyecek.

Dün gece ve bu sabah yatakta *The Certain Age*'i okudum, on dokuz İngiliz kadın yazarın yaşlanma ve menopoz üzerine düşüncelerini aktardıkları bir kitap. Bana Germaine Greer'in kitabından daha fazlasını vereceğini, daha açık olduğunu ummuştum. Hayal kırıklığına uğradım. "Merkez konumuz utanç," diyen Madelien'i hatırlıyorum. Bu bana tanıdık geliyor. İnsanın sandığından daha azını başarabilmesinden duyulan utanç, insanın çoğu şeyi başaramamış olduğunu ve bir daha da başaramayacağını kabul etmesi, tepeden tırnağa şehvet ve romantik düşlerle dolu gençliğe aitmiş gibi görünen gerçekleşmemiş arzuların utancı, kendi yarattığımız, kendi kendisine yeten modern kadın imajına uymayan yeni beliren bir kırılganlığın utancı. Daha girişte şu özür diler tanı: "Eğer dürüst olmam gerekiyorsa şunu itiraf etmeliyim ki, kapanan kapıların sesi hâlâ içimde çınlıyor, fırsatları kaçırdığım duygusunu hâlâ içimde hissediyorum." Dürüst olup da bundan acı duyduğumuzu itiraf etmek niçin bize bu kadar zor geliyor? Çöküşe geçmekten acı duyduğumuzu.

Bu kitapta söz alan kadınların çoğu olumlu bir bakış açısıyla yaklaşmayı deniyorlar, yeni ufuklar, yeni özgürlükler vaat ediyorlar, nihayet kendilerini bulduklarını iddia ediyorlar, kadın olarak çekici olmak için artık mücadele etmek zorunda olmadıkları için rahat bir nefes aldıklarını söylüyorlar. Bunlar bana niçin inandırıcı gelmiyor? Fazla soyut, fazla rasyonel geliyor, bunların ardında bir teselli ödülü kokusu alıyorum. Eğer tek karşı gerekçe "Bu bahanelere artık lüzum kalmadı," şeklinde olmasa, neredeyse hepsinin boş bahaneler olduğunu söyleyeceğim.

Yeni ideoloji –kırışıklarını sev, kendini sev (hele bunun için pek başkasını bulamayacağın şu yaşta)– oldukça zayıf görünüyor. Elbette insan menopozdan sonra da âşık olabilir, diye yazıyor Eva Figes, ama bu duyguların niteliği değişik olacaktır, parlayan bir alevden çok yumuşak bir köze benzeyecektir. Ben bunun henüz hiç farkına varmadım. Gerçi erkek bedeninin otomatik olarak genç ve doğurgan kadın etine eğilimli olduğunun yazar da farkında, ama bu bağımsız ve başarılı bir kadın için önem taşımamalı.

Bu benim için önemsiz değil bayan Figes, hem de hiç değil. Yalnızca alkışlar, iyi bir banka hesabı ve yanı sıra şan, şöhret için yaşamıyorum ki. Sadece beynimle yaşıyorum, kırışıklarıma duyduğum sevgiyi kimseyle paylaşmamak benim için umarsız bir şey –ve bunu kendime itiraf etmek zorunda kalmayı da hoş bulmuyorum.

Alman televizyonunda bir tartışma. Davetlilerden biri de benim. Sık sık seçilen bir konu: Kadın eşitliğinde hangi noktadayız? Benim karşıtım olarak davet edilen kadın bunu başaramayanların tembel ve yetersiz olduklarını iddia ediyor. Yine öfkelenmem için bir neden. Onca kadının başarının bedelini aşkı yitirerek ödediği hiç dikkatinizi çekmedi mi?

"Eee öyle de olsa, bu kimin umrunda?"

Benim. Bu durum karşısında hiçbir şekilde aldırışsız kalamıyorum.

Yaşlanmaktan acı çektiğimi hesaba katmamıştım. Bu bana daha çok, güzel bulunmaya alışmış kadınlara ait bir sorunmuş gibi geliyordu. Erkeklere gösterdiği dış cila eninde sonunda döküldüğünde bir kadının dış görünümünden başka bir şey geliştirmemiş olduğunun anlaşılması ne trajik; en azından benim başıma bu gelmeyecek. Kendimi hiçbir zaman gerçek anlamda güzel hissetmedim, gözlerimin altında beliren ilk ince çizgiler beni rahatsız etmedi, bunun başka kadınlarda da çekiciliği azalttığını düşünmüyorum. Sarkık çene bölgemi ve ancak uzaktan belli belirsiz bir beli andıran bölgemi korumak için gösterdiğim çabalar yeterince can sıkıcı olsa da paniğe kapılmak için bir neden değil. Daha çok bir disiplin ve zararsız bir perhiz sorunu. Hem biz kendimize erkek gözüyle bakmaktan, güzellik mitinin imkânsız normlarına uymak isteğinden vazgeçmemiş miydik? Bunun örneklerini çok yakınımızda görmemiş miydik?

Han Mes bisikletle yanımdan geçiyor. Benden birkaç yaş daha büyük. Gri sarı saçları kısa kesilmiş, başında bir kasket var, yün taytı, çizmeleri ve şortuyla bir hanımdan çok yaramaz bir oğlana, çekici bir yaramaz oğlana benziyor. Yürek acısını atlattığını söy-

lüyor ve şu an bir başkasına ihtiyaç duymadığını. Andrea Burnier yaşlılığında daha güzelleşti, inceleşti –narin hatlarla çizgili bir yüz, dikkatli gözler, saçları çok kısa kesilmiş güzel biçimli bir baş. "En yaşlı olduğum zaman kırk ile elli yedi arasıydı," diyor, "sonra yeniden gençleştim." Ve altmış beşinde hayatının en iyi dönemine gelen Rita, artık çalışmak zorunda değil, istemiyor da. Şimdi herhalde yine İspanya sahillerinde bir yelkenliyle geziyordur, sonra da kalkar bir turla Antarktika'ya gider. "Önceleri bir şeyler ters gidince bedenime tepki duyuyordum," diyor, "ama insanın bedenine kötü davranmaması, tam tersine çok hoş tutması gerektiğini öğrendim." Sanki bir konferanstaymışçasına onu dinliyorum. Gelecekteki kaderim onda cisim buluyor. Bir zamanlar Kadınlar ve Sosyal Alan bölümünü onunla birlikte kurmuştuk. O zamanlar ben otuzların başındaydım. O da kırklarında. O zamanlar onu çok yaşlı bulurdum. Şimdiyse ben ondan yaşlıyım.

Üniversiteyi birlikte bıraktık, o emeklilik yaşına geldiği için, ben tasarruf önlemleri nedeniyle kadrom kaldırıldığı için. Vedaları sevmem. İşi büyütmemeye, kapıyı arkamdan yavaşça ve fark ettirmeden çekmeye karar vermiştim. Sonuçta uğraşacağım daha birçok başka şey vardı. Daniel'le ayrılışımız. G.'nin yaşamını altüst eden varlığı. Fakat yönetici Jos veda konuşmasını yaparken dinleyicilere benim yirmi yıldır kadın çalışmasının odak noktası olduğumu anlattığında yine de kendime hâkim olamadım ve yanımda oturan Rita'yı çimdikledim, bana sarıldı. Yirmi yıl. İşe başvurduğumda neredeyse bu kadro için çok genç bulunduğumdan reddediliyordum. Şimdi ise başka bir yerde sürekli bir iş bulamayacak kadar yaşlıyım. Bu kadar kısa sürede bunca veda.

"Bunu nasıl yapıyorsun Rita?" diye soruyorum, "yalnız yolculuk ediyorsun, yalnız tatile çıkıyorsun." İnsan eğer benim şu anda olduğum gibi, ortalıkta hormonlardan oluşan bir bulut içinde dolaşmıyorsa bunun daha kolay olduğu sonucuna varıyoruz.

"Ya artık yatağında kimsenin olmamasından eksiklik duymuyor musun?", diyorum.

"Hayır," diyor Rita, "geçti artık. Birileri için hâlâ bir şeyler hissedebilirim, ama yeniden en baştan başlamayı düşünemem."

"Ya o, çok özel biri olmadan?" Zamanını arkadaşları arasında paylaştıran Rita, "Olmadan da oluyor," diyor. Kimisiyle seyahatlere çıkıyor, kimisiyle konserlere gidiyor. Benim sevgili büyükannem de Bergen'deki küçük evinde benzer bir şekilde yaşıyordu, kuşlarla, kitaplarıyla, radyodaki konserlerle tek başına; bu bana idilsi geliyordu ve kendi yaşlılık günlerimi de böyle hayal ediyordum. Fakat Tanrım o zamana kadar olan zamanı nasıl atlatacağım?

Yaşlı değilim, sadece biraz daha yaşlandım. Ve öylesine birdenbire. Sanki yıllar boyunca değil de, bugünden yarına yaşlandım. Daniel'le birlikte olduğum sürece bu konuda düşünme zorunluluğu hissetmiyordum; siluetimizi korumak için ikimiz de biraz çaba gösteriyorduk ve uykuda ona sarıldığımda, tarafsız bakıldığında ikimizin de artık genç olmayışımız benim için pek fark etmiyordu. Çalışma hayatında da pek bir şey hissetmiyordum. Benden sonra gelen bir iki doçent daha vardı ve bütün meslektaşlarım yavaş yavaş yaşını başını alıyordu. Ve hâlâ bir öncü gruba dahil olma duygusu da yaşlanma düşüncesini benim için yabancı kılıyordu. Ama sonra. İşim gitti, sevgilim gitti, ateş basmaları başladı. Sanki ilk kez yeniden aynaya bakıyordum. Güzel bir görüntü değildi.

Bijenkorf'daki o kötü niyetli ayna! Peki en pahalı otel odalarındaki banyoları aynalar ve neon ışıklarla bezemek acaba kimin fikriydi? Konferanslarımdan sonra ancak gözlerim kapalı yıkanırsam ve çabucak yatağa girersem, alkışlarla cilalanan egomu kurtarıp uykuya atabiliyorum.

Elli yaşındayken, artık yeni bir sevgilinin karşısında soyunmak, kendini onun değerlendirmesine sunmak istemediğini söyleyen Germaine Greer'i anlıyorum. Ama Greer için söz konusu olan hep seksti, hayatında hiç büyük bir aşk olmadı. Geçerli olan güzellik ideallerinden ve gençlik takıntısından etkilenmenin feministçe olmadığını ne kadar söylesek de, sonuçta dış görünümüm içinde varım, bir de bedene sahibim. Bir keresinde kendi bedenini bir gözetleme kulesi gibi gördüğünü ve asıl beninin bunun içinden dünyaya baktığını söyleyen adam gibi söylemiyorum. Onun için tek sorun bedeninin ölümüyle gözetleme kulesini de yitireceğiydi.

Ölümümden sonra ne olacağı beni ilgilendirmiyor. Ben şimdiyi istiyorum, şimdiyi.

Yaşlılık. Utrecht'ten kadın araştırmaları profesörü Rosi Braidotti'nin öğrencileri her yıl ilgilenmek istedikleri feminist klasiklerden ilk on listesini kendileri hazırlayabiliyorlar. Bu yıl ilk sırayı Virginia Woolf ile paylaşıyorum. Sanki neredeyse ölmüşüm gibi. Bradiotti konferansı sırasında tarihin uzun zamanlı belleğinin iyi olmadığından söz ederek böylece kendi tarihimizin sanki kuşaklarca geride kalmış gibi geldiğinden bahsederken bu çerçevede bana değindi: bakın hâlâ yaşıyor, gayet normal sokaklarda dolaşıyor, she's still sexually active.*

Forumda tekrar yanıma oturduğunda kulağına fısıldıyorum: "Bunu nereden biliyorsun? Şu sıralarda hiç de bir şey olduğu yok." "You' ve got sexualy active shoes,"** diyor, "Feministler arasında cinselliğin önemli bir rol oynadığı kadınlar vardır ve cinselliği tümüyle ikincil bulan kadınlar vardır –ve onları ayakkabılarından anlarsınız."

Bonnie ve Mineke ile sinemaya gittiğimde ve salonda epey farkla en yaşlıların biz olduğumuzu gördüğümde yaşlandığımı fark ediyorum. Ve filmden sonra da Cafe Cox'da otururken diğer herkes bizden daha genç gibi sanki. Birisinin çocuğunun çocuk beklediğini öğreniyorum. O kadar oldu mu? Anne adayı otuzlarının başında ve onun benim Armin'i doğurduğum yaştan neredeyse iki kat büyük olduğunun bilincine varıyorum.

Ölüm ilanlarında Cafe Cox'da rastladığımdan daha fazla tanıdığa rastlıyorum.

Ingeborg'la bir yemek. O da aynı benim yaşımda, ama hâlâ eflatun kadifeleri tercih ediyor, renkli etekleri, boynunda boncukları seviyor. Yemeğe pek düşkün değil, on beşindekiler gibi incecik. Ama onun da durumu kolay değil. Yeni bir meslek öğrenmek için

* (İng.) Hâlâ aktif bir cinsel hayatı var. (ç.n.)
** (İng.) Ayakkabılarının aktif bir cinsel hayatı var. (ç.n.)

yeterince zamanı olduğu duygusuna sahip olsa hemen yarın bırakacağı bir işten parasını kazanıyor. Yani sonuçta uzlaşarak bulunduğu yerde kalıyor.

"Bence en kötüsü ne, biliyor musun?" diyor, "Eskiden büyük çocuklarım olduğunu anlattığımda herkes şaşardı. Şimdi bunu herkes gayet normal karşılıyor. Bunun beni nasıl incittiğini tahmin edemezsin." Ah evet, bu duyguyu ben de biliyorum. Yıllarca büyükanne olduğumu anlatabileceğimi düşünerek sevinmiştim, insanların tepkisi şöyle olacaktı: "Sen mi büyükannesin? Olacak şey değil." Şimdi bu gereksizleşti, çünkü kimse şaşırmaz artık.

"Sabahları zaman zaman aynaya bakıyor musun?" diye soruyor.

"Bakmamayı tercih ediyorum," diyorum. "Bak, ya ellerim, ellerimden her zaman çok hoşnuttum."

"Baksana," diyor, "gözlerimin altına, boynuma..."

Utançtan kurtulmak için gülüyoruz.

Hayır, bütün bunları hesaba katmamıştık. Biz katmamıştık.

Bir kadının diğerine şunları söylediğini duyuyorum: "Sonunda, her zaman misyoner pozisyonunda düzüşmeyecek kadar kendimizi tanıyoruz, ama bu sefer de üste geçmeye hevesimiz yok."

"Niye peki?"

"Hiç tesadüfen öne doğru eğildiğinde yüzünün halini gördün mü? Ben söyleyeyim, görsen korkudan ölürsün. Kırışıklar iki katına çıkıyor, yanaklar sarkıyor, göğüsler ve göbekten hiç söz etmeyelim daha iyi. İnan bana, benim yaşıma geldiğinde sırt üstü yatınca daha güzel oluyorsun."

Hollanda'da yayınlanan *ELLE*'in son sayılarından birinde kadınsı güzellik ideallerinin değişimi üzerine bir makale vardı. Şu fotoğraflar için metinler: Lauren Hutton –olgun bir kadının güzelliği. Cathérine Deneuve –bir kadının genç görünmek zorunda olmadığının canlı kanıtı. Günümüzde artık kendine güvenli ve ilginç olmak daha revaçta. Isabella Rosselini kırkında bile Lancome gibi bir kozmetik firması için hâlâ reklamlarının başını çeken figürü olarak kabul görüyor. Kırkında bile. Bunu kırk-

larında yeni bir cinselliğe sahip, ama sevgilisi olmayan, kendine güvenli ve ilginç kadın arkadaşlarıma anlatmalıyım. Ama sonra *ELLE*'i hemen bir yana bırakmaları gerekiyor; çünkü otuzlarında bağımsız, kendine güvenen kadınlar için bile hoş, bağımsız erkekler yok artık. Eğer önceden tedarikli değillerse. Benim çocuğum otuzun üzerinde.Burcum bana bu ay romantik bir ilişki vaat ediyor. Burçlar yirmisiyle otuzu arasındaki kadınlar için olmalı.

Burada etrafımda tavşanlardan başka bir şey göremiyorum.

Bu geriye bakışlar, bu bilançolar menopoz döneminin bir parçası olmalı, daha ne istiyorum, daha ne var, öncelikle de geçip giden ne? Bazı insanlar sızlanarak yeniden genç olmayı, ama yaşlılığın bilgi ve deneyimine de sahip olmayı istediklerini söylerler. Bu benim için yabancı bir duyguydu, öyle de kaldı. Çocukluğumu bir kez daha yaşamak istemem, gençliğim bir karabasandı, büyümek için acele ediyorum. Peki bugün bildiklerimi bilseydim başka kararlar mı verecektim? Yüreğimin derinliklerinden inanıyorum ki vermeyecektim. Bir kadın yaşamının sunabileceği aşağı yukarı her şeyi denedim: Evlilik ve çocuk, kadın ve erkek sevgililer, meslek. Hemen hemen hiçbir şeyi ihmal etmedim, yararlanmadığım fırsatlar çok az oldu. Acının bu kadar büyük olacağını hiç düşünmemiştim.

Daha Daniel'le beraberken ve sadakate önem verirken bir keresinde kısa bir süre bir adama âşık olmuştum, ama onun bundan asla haberi olmadı, günün birinde onu kızıyla birlikte gördüm. Göğüsleri yeni beliren, uzun boylu ve beceriksizce bir kızdı, uzun bacaklarının üzerinde biraz hantalca hareket ediyordu. Babasının ona hayranlık ve gurur dolu bir bakışla baktığını gördüm, bu bakışta neredeyse âşık olmuşluk gibi bir şeyler vardı. O zaman hissettiğim şeyin normal bir kıskançlıkla ilgisi yoktu. Sevgililerimin çocuklarıyla hiçbir zaman ilgi için rekabete girme eğilimi hissetmedim ve bu nedenle sevgililerim benimle çocuğum arasına

girmeye çalıştıklarında bunu da kabul etmedim. Çocuklar için başka bir değerlendirme sistemi geçerli, onlar ilke olarak önde geliyorlar. Fakat o adamın kızına bakışını gördüğümde hissettiğim ikili bir yoksunluk duygusuydu: Babam bana hiçbir zaman böyle bakmadı ve hiçbir erkek beni oğlumla bu durumda görmedi. Ve bu kayıp bir daha dengelenemez, bir daha telâfi edilemez.

Hayır, bir an için olabilir. G.'nin bana baktığı ve kendimi sarmalanmış, seviliyor hissettiğim o bakışla. Ve sonra tekrar yitirdiğim. Buna nasıl katlanacağım?

Bir daha sevilmemek, dünyanın en sevgili bedenini bir daha yatağımda hissedememek, bir süre ayrılıktan sonra sevgilimin köşeyi döndüğü ve birbirimizi tekrar gördüğümüz anı bir daha soluğum kesilerek bekleyememek korku verici bir düş.

Yaşamımdaki *practical jokes*. Bir babam vardı benimle çok az ilgilendi –sonra babama çok benzeyen ve bana âşık olan Daniel vardı. Şimdi her şey düzeldi, diye düşünmüştüm –ama aşk bitti ve o hâlâ babama benziyordu.

Yaşamımın büyük aşkına rastlasam da bundan bir şey çıkmıyor.

Bağlanma korkusundan kurtulmayı nihayet başardığımda artık çok geç olmuştu.

Ne kadar dehşetli kötü bir şaka.

Onurlu bir şekilde yaşlanamayacağım. Greer'in aksine ben onurumu oyuna sürüyorum. Yaşamın üçüncü döneminde lanetler okuyup öfkeyle çevreme tekmeler atarak boyumun ölçüsünü alacağım. Daha istemiyorum, daha istemiyorum, hakkım olanı almadım ben daha. İtiraz dilekçemi verebileceğim merci nerede? Oyunu uzatacak, yaralanmadan dolayı zamanı uzatacak hakem nerede? Şimdi ne olacak?

İlke olarak hiçbir zaman yaşgünümü kutlamam. Daha, bir yıl yaşlanmanın benim için hiçbir önemi kalmadığı yıllarda bu alışkanlığı bırakmıştım. Kırk yedinci yaşgünümde benim için çiçekler geldi. G.'den. Kartın üzerinde şunlar yazıyor: Ben kırk yedi olmanın nasıl olduğunu uzun zamandan beri biliyorum. Güzeldir. Sevgili G.

❄

Çarşamba, 7 Temmuz

Marguerite Duras, bir erkeği sevebilmek için erkekleri çok fazla seviyor olmak gerekir, diyor.

Erkekler hakkında, bir erkek hakkında bu yakınmalar. Niçin gayet basit bir şekilde her şeyle uzlaşmıyorum? Kadınlar arasında yaş büyük bir rol oynamıyor. Yaşlandıkları belli olan kadınları, henüz ambalajından çıkmamış gibi duran o genç şeylerden çok daha çekici buluyorum. Ve hanımlar dünyasından yeterince ilgi görmemekten yakınamam. Benden on yaş daha genç olan Kiki, risk faktörü taşıyan bir kadın olduğumu söyleyerek onu uyarmama rağmen üzerime atladı.

Ama aşkta özgür değiliz, ben birisine bir kez âşık oldum mu bağlanıyorum, kendimi ona bırakıyorum, işgal altında oluyorum ve kendimi herhangi birine veremiyorum. İstesem bile. *Trouw* için yazdığım bir makalede kadın ya da erkek olmasının hiç farkı yokmuş gibi davranmıştım. Ama bu gerçekten böyle mi?

Göğüsleri güzel buluyorum. O çok özel ağırlıklarını elimde tutmayı seviyorum, esnekler, ağırlıkları var, ama ağır değiller. Kendi göğüslerim de hoşuma gidiyor. Belki biraz daha küçük olmalarını ve böylece göze daha hoş görünmelerini isterdim. Yoksa bütün gününü göğüsleriyle oynayarak geçireceğinden kadın olarak dünyaya gelmediğine memnun olduğunu söyleyen erkeği –kimdi bu, Kousbroek mi, Brandt Cortius mu– anlıyorum.

Ama erkeklerin göğüs uçlarından da hoşlanıyorum –pembe, işe yaramaz ve masum– öncelikle de sanki başka hormonlarla gerçek göğüsler olabileceklerini hatırlayıp bunu telâfi etmek istermiş gibi dikilmeye çalıştıklarında. İpek bir gömleğin altında bu iki sert noktayı neredeyse dokunaklı buluyorum. Bunlar benim için mi? Senin için. Hikmetini anlamayacak kadar sevimli, hiçbir işe yaramayan bir ilave. Öylece duruyorlar işte. Nokta. Bu kadar. Bir pantolonun içindeki insanın elini üzerine koyabileceği kabarıklık kadar, o bazen işleyen bazen devre dışı kalan tuhaf hidrolik sistem –bu konuda hiçbir zaman her şeyi öğrenemeyeceğim– kadar, bir direksiyonu tutan elin üzerindeki ince kıllar da hoşuma gidiyor. Televizyonda dans eden çıplak erkekler gördüm. Onlar hoplayıp dururlarken, önlerindeki şımarık şeyler de kendi ters ritimli, duyarlı danslarını yapıyorlardı. Daha çok küçükken, cinsiyet farkını kavramakla birlikte amacını bilemediğim yaşlarda bir keresinde tramvayda giderken böyle bir şeyin bütün babalarda olması gerektiği aklıma geldi. Tramvaydaki tutunacak yerler çocuklar için çok yüksekteydi. Ama çıplak bir babaya tutunmak iyi olur diye düşündüm ve bir tramvay dolusu çıplak babayı gözümün önüne getirdim. Ve çocuklarının hepsinin de bir virajda yüzüstü düşmemek için tutunabilecekleri bir şeyleri vardı.

Buna karşılık bir kadının tutma havzası. Nemli, yosunsu, tuzlu. Sayısız ve farklı küçük kıvrımlar ve perdeler. Bir kadının ensesi, bir erkeğin ensesi. Ve ayaklar. Ve kulaklar. Ve ağızlar, ah, ağızlar. İlk öpüşme. Diğer hiçbir öpüşme ilkine benzemez.

Ara sıra güzel erotik düşler görürüm. Bunları sipariş üzerine görebilmeyi isterdim. Bazen bir erkek düşlerim, bazen bir kadın ve bunlar hep hiç tanımadığım kadın ve erkeklerdir. Sadece yitirmenin egemen olduğu, boş evler ve boş sokaklar gördüğüm o umutsuz rüyalarda çaresizlik içinde aradığım hep bir erkek oluyor.

Sevmiş olduğum erkekler ve kadınların hepsi de çok güven veren insanlardı, gerçi birbirlerinden farklıydılar, ama bu zıt oldukları anlamına gelmiyor. Tipik kadınsı kadınlardan hoşlanmıyorum, sözümona sahici erkekler de bana pek hitap etmiyor. Kadınsı ve erkeksi olmaktan anladıklarımızın birbirini dışlamak zorunda olması yanlış. Maçoları sevmiyorum, ama yumuşakcalardan

da hoşlanmıyorum, çünkü prensipte bunlar, aynı erkekler, sadece içlerindeki dışa vurmuş durumda. Maçoluk örtüsü aslında bastırılmış ve gizlenmiş olan yaralanabilirliği kapatmak için bir maske. Ve katı rollerden hoşlanmıyorum, bunlar bana can sıkıcı geliyor.

Bir keresinde bir kadın sevgilim oldu, bazen o bir çocuk oluyordu, bazen ben. Bazen onun kocası, karısı oluyordum, bazen kendisini veren o oluyordu, bazen ben kendimi sınırsızca veriyordum. Bazen küçük bir oğlan oluyordu, futbol delisi beş yaşında bir oğlan, bazen güçlü, yetişkin bir kadın, bazen yatağa sokup masallar anlatan bir anne oluyordu.

Bir keresinde bir erkek sevgilim oldu. Bazen karşımda güçlü erkeği oynamasına, beni havaalanına götürdüğünde çantalarımı taşımasına izin veriyordum. Ah asansörde kulağıma fısıldaması: "Aptal kadın, mutlaka gitmen şart mıydı?" Bu arada ayrı kalacağımız süre sadece bir haftaydı. Beni duvara dayayıp öptüğünde insanlar biraz rahatsız, ama duygulanarak başlarını çevirmişlerdi. Sonra şunları söylemişti: "Gidiyor. İki yıllığına Güney Afrika'ya gidiyor, bu aptal kadını öpmekten başka bir şey yapamam." İnsanlar eskisi kadar yumuşak bakmadılar. Dizlerim zevkten çözüldü, on beşlikler gibi kikirdeyerek boynunda asılı kaldım. Bir keresinde birlikte hayvanat bahçesine gitmiştik, kolunun altına tam sığıyordum. O vaşağın yuvasını biliyordu, ben tapirinkini. Küçük, beyaz bir ayı mavi bir topla oynuyordu ve neredeyse ona, bana dondurma alır mı diye soracaktım.

Bazen o çocuk oluyor, bana Armin'in on-on bir yaşlarındaki halini hatırlatıyordu. Bazen sahip olmayı istediğim babaya benziyordu.

Sevdiğim insanlar hiçbir zaman sadece erkek ya da kadın, sadece çocuksu, anaç ya da babacan olmadılar, hiçbir zaman sadece yetişkin olmadılar.

Onlarla ciddi olabiliyordum, konuşmadan durabiliyordum. Onlarla oynayabiliyordum. Kırkının çok üzerinde ve arabada sevişmek. O eve gitmek zorundaydı, ben eve gitmek zorundaydım, sadece o an ve orada mümkündü. Bir kış gecesi. Bir park yeri. Nefeslerimiz camlara vuruyordu. Ve sonra ben ya dizimi ya da popomu iç lambanın düğmesine çarptım bir anda sanki iyice ay-

dınlatılmış bir vitrindeymiş gibi olduk. Elly bunu aşağıdaki gibi betimledi ve benim için bir kez daha, bir konferansında söyledi: "On sekizimden yukarı hiç çıkamadım mı acaba, kırkımda bile en özel şeyi hâlâ sokak ortasında yapıyorum?"

"Mutlaka sık sık âşık olmuşsundur, daha pek çok insanı sevmişsindir," diyor G.

Tabaklarımız boş ve kenara itilmiş. Ellerimiz masanın üzerinde. O çakmağıyla oynuyor. Aramızda temas yok. Bazen mantomu giymeme yardım ederken ya da üzerime doğru edildiğinde onu kokluyorum. Onu binlerce insan arasında gözüm kapalı bulurum.

"Evet, elbette pek çok insan sevdim, bazıları beni derinden etkiledi, yüreğimi, amımı, diyaframımı. Anna. Daniel."

"O halde," diyor beni teselli etmek isteyen G., "Senin için mutlaka bir erkek daha olacaktır. Ya da bir kadın."

"Artık senden başka kimseyi istemiyorum," diyorum.

"Yaa," diyor ve utangaçca bakıyor. Çocuk.

Sevgilim olan o kadın ara sıra göğüslerime, "hey sizler," derdi. Özellikle sağ göğsüm ona çok duyarlıydı, sevgi dolu konuşmalara tepki gösteriyordu. Sol göğsüm biraz daha hantaldı. Sol göğsümün tereddütlü olmak için yeterince sebebi olduğunu o zamanlar ona henüz anlatmamıştım. Sevgilim olan erkek beni terk ettiğinde bana dokunmuştu. Diğer insanların ayrılırken el sıkışmaları ya da öpüşmeleri gibi o da sağ elini bir çanak gibi sol göğsümün üzerine koyup, "Sadece bir kez daha," demişti. Bedenin bu gülünç, faydasız sadakati.

Ona bu hikâyeyi anlattığımda, "İki tane göğsümüz var," dedi Elly, "demek ki bu aynı anda iki insanı sevebileceğimiz anlamına geliyor."

Elly bunu yapabiliyor. Ben yapamıyorum. Yapabilmeyi isterdim. Biseksüel ve monogam, ne bileşim. Kimse bunu benden talep etmese bile yabancılık çekiyorum. Benim sadakatim G.'nin ne işine yarayacak, benden böyle bir şey istemedi ki.

Ona Kiki'yi anlattım.
Benim için sevindiğini söyledi.

Bazen kısa bir süre için şehvet galip geliyor. Aylar süren perhiz ve kederden sonra kendime yatağımda sıcak bir beden ve dünyanın tüm zamanına sahip olma duygusunun lüksünü bağışlıyorum. Fakat sonra beklenmeden ve davet edilmeden, o tatsız, bir şeylerin yolunda olmadığı duygusuna kapılıveriyorum. Orada Kiki'yle birlikte yatarken G.'yi aklımdan çıkartmayı başaramadığım için Kiki'ye karşı sadakatsizlik, benim sadakatimi istemeyen G.'ye karşı sadakatsizlik.

Bir sonraki buluşmamızda G.'ye Kiki ile ilişkimin bittiğini söyledim. Senin için üzüldüm, dedi, ve sesinden samimi olduğu anlaşılıyordu.

Bir an için olsun kıskançlık duymadın mı, diye sordum ona. Ara sıra hiç olmazsa kıskanıyormuş gibi yapamaz mısın? Bu öylesine kırıcı ki.

Gülüyor.

Aptal herif.

Biseksüel mükemmel insan mı, yoksa bir ucube mi? diye soruyor yazar Komrij. Böyle biri bir çift-yaratık mı, kendisini bir kadınlayken erkek, bir erkekleyken kadın gibi hissedebildiği için-hermafroditler ve androjenler familyasından mı sayılır? Ya bir kadının yanındayken kendisini kadın gibi hissetmek ya da davranmak isteyen biseksüelin durumu nedir? Böyle biri tersine dönmüş bir biseksüel midir? Bir biseksüeli nasıl kavrayacağız? Bölünmüş biri midir? Yoksa aksine eksiksiz ve kusursuz mudur? Karmaşık durumda mıdır, kendi tercihlerini yapamaz mı, yoksa yanlış bir etiketin, doğa ve dil arasındaki eksik kalan uyumun bir kurbanı mıdır? Acaba biseksüel sadece sinsi, hesabı iki kez ödetmeye çalışan biri mi?

Komrij çok seçenekli sorularının yanıtını vermiyor, ama kuşkusuz kendisi de *öyle biri* değil.

Evet, biseksüeller nasıl tanımlanmalı? Şimdi kendimi nasıl ad-

landırmalıyım, bir riyakâr mı, bir canavar mı, doğaya aykırı bölünmüş bir çift-yaratık mı? En fazla iştahımı açan şey nedir bugün? Öğle yemeğinde bir erkek, akşam yemeğinde bir kadın mı? Aslında ne olduğumu hangi ölçüyle ölçmeliyim? Her bir "tür"le geçirdiğim zamanları mı hesaplamalıyım, sevgilerin şiddetini ve yoğunluğunu mu karşılaştırmalıyım, yoksa Dr. Kinsey'in ölçütünü kullanıp orgazmların sayısını mı tutmalıyım?

Ayrım çizgileri zamanla biraz olsun silikleşse de hâlâ farklı kamplardan oluşan bir dünyada yaşıyor olmasaydık bu tamamen önemini yitirirdi. Ben hâlâ aynı insanım, ama Anna'yla sokakta el ele yürürken kimse bize selam vermiyordu. Daniel'le beraber oluşumun üzerinden daha bir hafta geçmeden komşular nazik bir baş selamı vermeye başladılar. Anna'yla ayrıldığımızda heteroseksüel arkadaş çevremden kimse onu sormadı, sanki artık mevcut değilmiş gibi, sanki hiç mevcut olmamış gibi. Ve bunlar herhangi bir önyargı yüklemek istemediğim arkadaşlar. Fakat bir önceki sevgilimin bir kadın olduğunu ara sıra ben hatırlatmayacak olsam, beş yıldan fazla süren bu ilişki sanki acı bir hata, hayali bir karşılaşmaymış gibi yok farz edilecek. Oysa şimdi son zamanlarda Daniel'i görüp görmediğimi sormaktan kimse çekinmiyor. Sanki tuhaf bir komplo gibi: Bazı heterolar ve birkaç lezbiyen kadın Anna'ya olan aşkımı bir "dönem" olarak niteleyip bir kenara bırakmak istiyorlar. Sanki böylece dünyanın düzeni, insanların görülür iki cinse bölünmüş olması durumu kurtaracak.

Eğer normalin iki katını istediğiniz kuşkusunu uyandırmak, güvenilmez biri olarak kabul edilmek istemiyorsanız taraflardan birinde karar kılıp orada da kalmalısınız. Daniel'le ilişkimiz bittiğinde beni tekrar doğru yola getirecek, beni geri kazanacak ilk kadına, lezbiyen çevrede bir şişe şampanya vaat edildiği söylentileri dolaşıyordu.

Şişe Kiki'nin, hanımlar.

Bir kadın ya da erkek olmasının tamamen önemsiz olduğunda ısrar edebilirdim, ama bundan emin değilim. Bunu sözcüklere dö-

kemesem ve bu yüzden bu biseksüellik konusundaki lanet makaleyi yazamasam da durum böyle. Bir şeyin giderek bağımsızlaştığı ve istemeden yalan söylediğim duygusuna kapılıyorum. Kendi içime dalıp orada hangi motiflerin yattığını gerçekten şekillendirmekten niçin korktuğumu biliyorum. Omzumun üzerinden beni seyreden insanlar yüzünden. Bağlılıklar. İki ayrı kamp. Ama bu eşit güçteki iki takım arasında yapılan bir futbol maçı değil. En büyük bağlılığım en fazla dışlanan, marjinalliğe itilen tarafa, eşcinsellere ve lezbiyenlere yönelik. Fakat hiçbir zaman bu iki dünyadan sadece bir tanesinde yaşamak istemiyorum. Sonuçta bu bana çok kasaba mantığına ait bir şey gibi geliyor, çok fazla kural var, oraya ait olabilmek için kendimden çok şeyi saklamam gerekir. Birisinin biseksüellerin yarı hetero yarı lezbiyen olduğunu söylediğini duymuştum. Ama bende yarım olan bir şey yok, sevgimde yarım olan bir şey yok. Kiki'yi yeterince sevememem sonuçta onun kadın olmasından kaynaklanmıyor. G.'yi öylesine vazgeçilmez ve çaresiz bir biçimde sevmemin de onun bir erkek olmasıyla ilgisi yok. Yoksa var mı? Yoksa var mı?

Bir saat boyunca kış bahçesinin penceresinden dışarıya baktım. Söylemek istediğim ne aslında?

Şu.

Birkaç gönülsüz deneyimi bir kenara bırakırsak hayatımdaki ilk kadın olan Anna'ya âşık olmam bir rastlantı değil. Öyle görünse bile. Beni hayrete düşürdü, benim için baskına uğramak gibi bir şey oldu, fevri ve neredeyse iptila sınırında salınan heteroseksüel yaşamımda bunu hiç hesaba katmamıştım. *Mor Eylül*'deki kadınlar lezbiyen olmanın politik bir karar olduğunu savunuyorlar. Bence bu saçmalık. Bu, yaşamı kolaylaştıracak olmasına rağmen hormonlarım, kendilerine herhangi bir politik ya da ideolojik hedef dayatılmasına izin vermiyor.

Anna bir kadın olduğu için benim için öylesine önemliydi. Bir şeyleri daha bulup çıkartmam gerekiyordu. Görünüşe bakılırsa annemi ve buna ilaveten kendimi özdeşleştirdiğim babamın kadınları küçümser tavrını miras almıştım. Fakat kadın olarak diğer

kadınları küçük görürken sağlam bir özdeğer duygusu geliştirmek mümkün değil. Şu korkunç sözlerden başkasıyla ifade edemiyorum: Anna'da kendimi buldum, ilk kez onda kendimi sevmeyi biraz olsun öğrendim. Ama elbette her şeyde tamamen denk değildik, farklı insanlardık. Birisi şöyle söylemişti bir keresinde: Homoseksüellik ve heteroseksüellik arasındaki fark insanın aynı şeyi farklı olanda araması ya da farklı olanı aynı olanda aramasıdır. Erkeklere olan ilgimi yitirdiğim uzun bir dönem oldu; antenlerim tamamen kapalıydı. Anna'yla beraber yaşamak istemeyecek kadar farklı olduğumuz anlaşıldığında, kadınları sevme, tek birini değil, kendim de dahil olmak üzere genel anlamda kadınları sevme yetisini her halükârda kazanmıştım. Sonra yarım bıraktığım diğer işi tamamlama zamanı geldi. Dünyanın diğer yarısı. Bunu Daniel'le denedim. Yarı başarılı oldu. Bana âşık olması oldukça önemliydi, ama yeterli değildi. Ancak G. ile kendimi kapsamlı olarak algılanmış, kabul görmüş, anlaşılmış hissettim. Belki de bir yanılsama. Ortak bir gündelik hayat yaşamış olsaydık kim bilir ortaya neler çıkacaktı. Benim sarıldığım bir yanılsama. Bir düş, insanlar arasındaki ayrım çizgilerinin kalktığı ve her şeyin iyiye döndüğü ütopik bir dünya tasarımı üzerinde peşin tasarruf. Sinik ben'im, gülünç, diyor; aklı başında ben'im, hiç de gerçekçi değil, diyor. Çevremi fazlasıyla gözlemledim, erkeklerle kadınlar arasındaki ilişkinin en iyisi olmadığını bilecek kadar çok inceleme okudum. Bu konuda kendim kitaplar yazdım. Unut bunu, diyor kötümser ben'im, bir daha asla yaşayamayacaksın. Fakat inatçı çocuk tepinmekten vazgeçmiyor. İstiyorum. Ama ben istiyorum. Ve –evet– tek bir erkekle. Herhangi bir erkekle değil. Bu erkekle. Her şeye rağmen.

Beylik bir laf. Elbette. Bir erkekten ne istediğimiz ya da artık ne istemediğimiz babalarımızda bulduğumuzla dolaysız bir ilişki içinde. Çok uzaklardan babamın bize karşı sevecen olduğu, küçük birer çocukken bizimle oynadığı zamanlardan görüntüler beliriyor. Ara sıra bizi o yatırırdı. Sonradan onu Armin'le birlikteyken gözlemledim. Armin daha küçükken babam da gençleşmiş gibiydi. Armin'le küvette suları sıçrattığını görüyordum,

onu kurulayışını, şakalaşmasını, kendi pahalı pudrasıyla onu ovmasını, aynada onunla birlikte yüzünü buruşturmasını izliyordum. Armin artık o kadar sevimli olmaktan çıkıp, konuşmaya başladığında ve kendi isteklerine sahip çıkmaya başladığında hepsi bitti. Bana karşı da böyle davranmış olmalı. Onun büyük iradesi karşısında benim küçük iradem. Çoğunlukla onun haksız olduğu duygusuna kapılırdım. Benden sık sık bir şeyi kabul etmiş olsam da olmasam da kendisinden özür dilememi isterdi. Buna karşılık hayatta hiçbir zaman bir çocuktan özür dilemeyi aklına getirmedi. Bir konuşmanın bittiğini ilan eden ve bana tipik bir baba sözü gibi gelen şu laf: nokement. Onun bana sık sık söylediği lafın ne olduğunu ancak sonraları anladım: no comment.

Nelleke Nicolai bir konferansında, bize acı veren annelerimizin fazlası değil, babalarımızın eksiği, demişti.

Sevdiğim erkeklerin çocukları için iyi birer baba olmaları bir rastlantı değil.

Şunu ne kadar sık dinlemek zorunda kaldım: Feminizminle bir erkeği sevişin bir çelişki içinde değil mi?

Renato Dorrenstein bir erkekle yatan kadınları satılmış orospular olarak tanımlıyor, ancak bu katı yargı onu, bir erkeği nişanlısı olarak tanıtmaktan alıkoymuyor. *Gündelik Mutluluğa Alışma*'yı, Daniel üzerine bu küçük aşk hikâyesini Daniel için yazdığımda kadın kitapçılarında bu kitabı türe dahil edip etmeme konusunda tartışmalar patlak vermişti. Fakat her halükârda *Utanç Bitti*, lezbiyen edebiyatı rafından kaldırıldı. Sanki sadece ben değil, otomatik olarak kitap da karşı tarafa, düşman tarafına geçmişti. Feminist eleştirmenler birdenbire o zamana kadar basitliği nedeniyle isteyerek görmezlikten geldiklerinin ne olduğunu keşfettiler: "Meulenbelt heteroseksüel aşk karşısında kapıyı her zaman bir parmak açık bırakmıştı," çünkü *Utanç Bitti*'de son aşk hikâyesi bir erkeğin çevresinde gelişiyor. Fakat bu, kitap bir 'lezbiyen' yapıt olarak kabul edildiğinde de böyleydi. Kaçınılmaz dedikoduların önünü kesmek için Daniel'le nişanlandığımı mümkün olduğunca çabuk bir şekilde gazeteci Bibeb'le yaptığım bir söyleşide ilan edişimden sonra bir başka söyleşide bana umutla, artık erkeklere daha mı barışçıl yaklaştığımı sordular. Barışçıl mı, ama niçin? Erkekler hakkındaki kanım, belli bir ideolojiye ya da bir

merkez komitesi –zaten böyle bir şey olsa da benden başka kimden oluşabilir ki– kararına değil, sadece kendi algılayışıma bağlıdır. Ve çoğu erkeklerin hâlâ işin kolayına kaçtıklarını görüyorum. Bu konuda sık sık yazdım: Erkeklerin çocuklarına ayırdıkları zamanı hâlâ dakikalarla ölçmek mümkün, saatlerle değil. Kadınlar hâlâ eskisi gibi yıllık ortalama olarak erkeklerden bir ay daha fazla çalışıyor ve eskisi gibi daha az kazanıyorlar. Kamuoyunda tartışmalar artsa ve kadınlara daha fazla yardım verilse de, cinsel taciz hâlâ ortadan kalkmış değil. Erkeklerin çoğu bugün hâlâ, kendilerinden daha fazla kazanan, daha başarılı ya da belirgin bir biçimde daha zeki kadınlarla birlikte yaşamayı hazmedemiyorlar. Ve karılarını değiştirdiklerinde her zaman daha genç biri olmasını tercih ediyorlar. İnsanların sürekli kendi kendisini tekrarlaması çok yorucu, ama durum böyle. İstisnalar mutlaka vardır. Leo ve Ebru haftada bir kez evimi temizlemeye geliyorlar. Ebru aslında bir sanatçı, ama eğitimi süresince paraya ihtiyacı var; hep biraz solgun olan Leo doktorasını tamamlamak üzere olan bir kimyager, üniversitede asistan. Bu işi, sadece kadın olduğu için tek başına Ebru'ya bırakmayı kabul etmediğinden, temizliğe o da birlikte geliyor. Bu davranışını alışılmamış bulduğumu söylediğimde şaşkınlıkla yüzüme bakıyor. Onun için bu gayet normal bir şey. Pek çok erkek lafa geldiğinde bunu normal görüyor. Ama kendileri böyle bir şeyle karşılaştıklarında böyle davranmazlar –ve bahane bulmaktan da utanmazlar.

Ben de *Opsij*'de şunları yazan Cinca Dresselhuys gibi düşünüyorum: "Karısının çifte yük altında ezilmesine seyirci kalan bir erkeğin onu sevdiğini iddia etmesini anlayamıyorum. Yine de umudumu yitirmememin ve günün birinde daha iyi olacağına inanmamın tek nedeni istisnalar. Ben başka türlü de olabileceğine inandığım için feministim. Ve bir erkeği sevdiğimde, sadece başka türlü de olabileceğine inandığım için onu seviyorumdur."

Benim için burada bir çelişki yok.

Bahçeden bir tilki geçiyor, kış bahçesinin etrafında ağır adımlarla süzülüyor, hareketleri yavaş ve dikkatli, ara sıra biraz duruyor. Kedi büyüklüğünde, kulakları dikili, onu bir çizgi gibi takip eden

kabarık bir kuyruğu var. Biraz Koos van Zomeren gibi davranmaya başlıyorum, bulaşıcı galiba. Tilkiyi birisi gönderdi. Rengi Max'ın rengi. Onu da birisi göndermişti. Kadın kitapçısı Xanthippe'de, feministler ve kedilerini konu edinen bir kitap görmüştüm, sanırım adı *Cats and Their Women*'di. Kızıl tüylü bir kediyle bir kadın. Hayvanın adı Max. Birkaç sayfa sonra yine kızıl bir kediyle bir kadın; kedinin adı: Max. Uzaylıların bir komplosu. Batı feminizmini yönlendiren, Dolle Mina'nın programını yazdığı söylentileri dolaşan eski komünist Friedl Baruch değil, kendisi bunu istemiş olsa bile kesinlikle Michael Korzec de değil, aksine küçük vericilerini, hepsinin de ismi Max olan ve mırıldayarak yatakta yanımızda yatarken düşüncelerimizi okuyan hantal, tembel, marmelat renkli kedilere yerleştirmiş olan bir yabancı güç yönetiyor.

Paskalya'da yazmış olduğum elli, altmış sayfayı ikinci bir kez okumayı hâlâ başaramadım ve Amsterdam'da tuttuğum notlara da henüz göz atamadım. Bir işe yarıyorlar mı, öyle bırakabilir miyim, yoksa üstünü çizip yeniden yazmam gereken çok yer var mı, bakmam gerekiyor. Bu aşama, yazmanın, potansiyel okuyucuyu henüz düşünmediğim, kendimi sansür etmediğim en keyifli aşaması. Her şeyi böylece göndermeyi ve bir daha asla göz atmamayı isterdim, ama bunu hiçbir zaman başaramadım. *Utanç Bitti*'yi yeniden okumak. Birkaç sayfayı geçemiyorum ve tekrar elimden bırakıyorum.

Ortaya bir kitap çıkacağını düşünüyorum ve olursa bu sefer sadece dostane, içten eleştiriler gelecek.

Dışarıya çıkmak istiyorum, şimdi L biçimi evin köşesine ulaşmış olan güneş ışınlarını takip ederek dolaşmak istiyorum, sonra yumuşacık bifteğimi alarak ıhlamur ağacının altında oturmayı ve her şeyden sıyrılmayı istiyorum.

Yürüyüşe çıkmış ailelerin ve çocuk gruplarının sesleri şimdi uzaklaştı. Orman bekçilerini bisikletleri ya da arabalarıyla dönerken gördüm. Sadece birkaç kuş kaldı. Gerisin geriye eve. Te-

levizyon haberleri. Belki bir film. Kapıların kilitlerini kontrol ediyorum, dördüncü kapı, evin ana kapısı artık açılmıyor; kapıya varan yolu bitkiler kapatmış, terasın olduğu yer sadece bir taş dizisinden anlaşılıyor.

Ve sonra kendimi geceye karşı emniyete alıyorum.

❄

Perşembe, 8 Temmuz

Terapistim, Freud'dan bir alıntı yaptı: Bir insan çalıştığı ve sevdiği sürece sağlıklıdır.

Hem işte hem aşkta raydan çıkmış durumdaydım. Bedenim arazlar gösteriyordu. Neredeyse hiçbir şey yemiyordum. Neredeyse hiç uyumuyordum. Ter basıyordu. Bir gün ayak parmaklarım, ertesi gün el parmaklarım ağrıyordu. Gün boyu bu belirtileri görmezlikten geliyordum, bir de onlarla uğraşacak halim yoktu, fakat geceleri romatizma olduğuma kesin inanıyordum, ya halim ne olacaktı, kimsenin ilgilenmediği yaşlı, aciz bir kadın – üstüne üstlük evdeki bir yığın merdiven. Romatizma gerekçesiyle ötenazi isteğinde bulunmak mümkün mü, yoksa bunu kendiniz mi halletmeniz gerekiyor?

Menopoz döneminde küçük eklemlerde ağrılar normal, bir önemleri yok, geçici bir belirti, bunları daha sonra okudum. Ve kelimenin gerçek anlamında dizlerim titrediğinde bunun nedeni kesintisiz bir biçimde G.'yi düşünmem mi, yoksa altüst olmuş hormonlarım mı bana bir şaka yapıyor? Ve her vesileyle bu nedensiz gözyaşları. Sonra sanki bütün bunlar yetmezmiş gibi bir de evle ilgili patırtı çıktı.

Filistinlilerin temelde daha soyut olan ulus kavramından çok, ev ve yurt kavramına bağlı olduklarını öğreniyorum. Filistinliler bir iki kuşaktan beri azınlık gibi yaşarken Yahudiler yüzyıllardan beri bir başka yere gitmeye, göç etmeye alışkın. Bir Filistinli çocuğa

nereli olduğunu soracak olsanız, içinde doğmuş olmadığı ve artık mevcut olmayan bir köyün adını söyler.

Çok fazla yolculuk yapsam da, yerleşik olmayan biri değilim. Yolculuktayken evde olma isteği, evdeyken yolculukta olma isteğinden daha kuvvetli. Hem şimdi kendime ait bir köşem olması eskisinden çok daha önemli. Daniël'le ayrıldığımızda kendime ait dört duvarım olduğu için hoşnuttum. Ondayken, mutfağın yolunu bilsem ve gerçek bir banyonun lüksünü şükranla yaşasam da misafirdim. Ondan taşındığımda tek bir rafı boşaltmak, bana ait birkaç CD'yi onunkilerin içinden ayırmak, orada bıraktığım bir kitabı ve parfümümü çantaya sokmak yetti. Ona hediye ettiğim resim onda kaldı, onun bana verdikleri bende. Bu kadar basitti.

Zaman zaman birlikte oturmak daha pratik olmaz mı diye konuşuyorduk, daha ucuza geleceği kesindi. Belki yaşlandığımızda. Bu düşünceden pek hoşlanmadım. Sadece bu durumda ortak bir ev düzenimiz olacağından, kimin neden sorumlu ve yetkili olacağı tartışmalarından ve derecesini tahmin edebildiğim düzensizlikten korktuğum için değildi, söylemediğim başka bir nedeni vardı: O yakınımda olduğu sürece yazmama imkân olmadığını düşünüyordum. Ve diğer kadınların bıraktığı izler de kendimi gerçekten evimde hissetmeme izin vermiyordu. Buzdolabında bir hafta önce orada olmayan bir şişe Calvados; eminim Daniel onu kendisi almamıştı ve kız arkadaşlarından hangisinin aldığını da tahmin edebiliyordum. Çarşafta bir leke.

Bir cumartesi öğle sonrasında kararlaştırdığımızdan bir saat erken gittim ve Daniel'i çıplak buldum, yatak karmakarışıktı, masanın üzerinde açılmış bir şişe şarap duruyordu. Asla kendisi için ve günün ortasında bir şişe şarap açmazdı. Telaşlı ve gergin konuştu: "Terasta otursana, bir bardak şarap ister misin, gazeteyi de yukarıya yanına al, ben hemen geliyorum." Terasta bir olay çıkartıp çıkartmamayı düşündüm. Ve böyle bir şey yapmadım. Daniel daha sonra bu yüzden bana çok müteşekkir kaldığını anlattı. Bu diğer kadın arkadaşların rolünün ne olduğunu asla bilememe duygusunun beni rahatsız ettiğini ona sık sık söylemiştim. Bir başkasından onu Dorian'la De Ijsbreker tiyatrosunda gördüklerini duyduğumda ne düşünmeliyim? Bana bunları niye açıkça anlatmadığını sordum, bunun bir zararı olmazdı. Eski bir kadın ar-

kadaşıyla konsere gittiğinde ya da bir hafta sonunu Paris'te geçirdiğinde hiç zorluk çıkartmış mıydım? Hatta onlara arkalarından el sallamamış mıydım? "Kendini üzmeni gerektirecek bir şey yok," diye kaçamak yanıtlamıştı. Eski klişe: Bunun bir anlamı yok. Bir diğer klişe: Anlamı yoksa o zaman niye yapıyorsun? Bir keresinde onu suçüstü yakaladığımda suçlamalarda bulunmadığım için Daniel hoşnuttu. Böyle iyi gidiyor, diye düşünüyordu. Hata. Bunlardan artık etkilenmiyorsam sevginin neredeyse bitmiş olduğunu bilmeliydi.

Kendi yatağımda kendimi daha güvenli hissediyordum. En azından içinde kimin uyumuş olduğunu biliyorum. Son on sene içinde benden başka sadece Daniel.

Evimle ilgili patırtı, yaşadığım krizden önce başlamıştı. Benim oturduğum mahalle kent ıslah planı dahilindeydi. Eğrilme derecesini ölçmek için eve adamlar geldi. Evet, bunu ben de biliyordum, daha eğik olması neredeyse mümkün değildi. Temelin durumuna gelince –muhtemelen o da çok iyi bir durumda değildi. Evi baskı altında, aceleyle satın aldığım sırada bütün bunları kontrol etmeye zamanım olmamıştı. Adamlar düşünceli bir ifade takındılar. Kulağa pek de hayırlı gelmeyen uzmanlık terimleriyle fısıldaştılar. Nasıl bir önlem alınacağını bana söyleyemiyorlardı ya da söylemek istemiyorlardı, fakat evin zorunlu olarak yıkılması, düşünülebilir olasılıklar arasındaydı. Ya karşılığında ne alacaktım? Aşağı yukarı hurda değerini. Aylarca bir haber çıkmadı. Üçüncü kişiler üzerinden, tasarlanan planın uygulanmayacağını ve evimin sağlam bir tamiratla yirmi beş sene daha ayakta kalabileceğini öğrendim. Bir inşaat firması çağırdım. Annemden kalan küçük mirasın yarısı böylece gitti.

Bunu ikinci bir felâket izledi. Bu kez belediyenin konut dairesiydi. Çalışma odası olarak kullandığım minicik katı kiraya vermem gerektiği görüşündeydiler. Onların kavramlarına göre boş bir konut söz konusuydu. "Kendi ihtiyacım var," dedim. "Ben burada yaşıyor ve çalışıyorum." "Belli bir bey burada...", oğlumun yabancı dildeki isminde takıldı. "O benim oğlumdu," dedim, "ama taşındı." "Yukarıda çalıştığınız için mevcut konut alanını

kapatmış oluyorsunuz. Ve aşağıda da oturuyorsunuz. İş yeri olabilecek bir alanda." – "Bununla aşağıda çalışır, yukarıda otursam her şeyin yoluna gireceğini mi söylemek istiyorsunuz? Televizyonumla daktilomun yerini değiştirdiğimde bu sizin için yeterince inandırıcı olacak mı?" – "Hanımefendi elimizden geleni yapıyoruz, ama buradaki durum siyahla beyaz gibi ortada, bunun resmi ifadesi: aşağıda oturuyorsunuz ve yukarıda çalışıyorsunuz." Yine iki ay hiçbir haber çıkmadı.

Bunlar normal olarak gündelik, çözülebilir sorunlardı, ama ben normal durumumda değildim ve güvencelerimin aldığı her yeni darbe beni günlerce darmadağın ediyordu.

Sonra para sorunu. Doçent olarak sahip olduğum yarım kadro nedeniyle yokluk çektiğim zamanlarda bana para ödenmesi gerekirdi. Fakat sosyal yardım dairesi yazarlığı sabit bir meslek olarak kabul etmiyor ve bu yolla kazandığım her şeyden sosyal kesintiler yapılıyordu. Bu gelirimin bir anda yarıya inmesi anlamına geliyordu. Bir avukat tuttum.

Sonra Bay Tax geldi. Maliye'den Bay Tax 1988'den itibaren bütün muhasebemi kontrol etmek istiyordu. Hiç hatam yok gibi görünüyordu, ama yine de: orada bir ilave ödeme, burada bir küçük düzeltme. Evime her hafta o resmi mavi zarflardan bir yenisi ulaşıyordu ve tam da hiç kitap yazamadığım için yazarlıktan para gelmeyen bir yılda. Böylece annemin mirasının diğer yarısı, zor günler için ayırdığım son para da gitti. İsterik bir şekilde varlık güvencemin aldığı bu son darbeyi kadın arkadaşlarıma anlattım, frenlerimi boşalttım, kaderin bu darbelerini kendim de kavramadığım, bunlara nasıl yol açtığımı anlamadığım için onlara kopuk kopuk, karmaşık bir hikâye anlattım. Komplolara ve yıldızların etkisine inanmam, ama herhangi bir yerde –yumruğumu gökyüzüne doğru sallıyordum– beni çökertmeye karar vermiş daha yüksek bir merci eğer varsa, bunu başarmıştı. Anlıyor musunuz beni? Bu çoktan oldu. Sevgilimi kaybettim, işimi kaybettim, artık yazamıyorum, aşk acısı çekiyorum, bedenim protesto halinde, evimi başımın üzerine yıkmak istiyorlar ve bütün bu yıllar boyunca boşu boşuna sosyal yardım kesintisi ödemişim. Yakında yoksul, yaşlı, sevgiden yoksun, unutulmuş bir şekilde birinin yanında bir odada kiracı olarak tek başıma kalacağım. İstedikleri bu mu?

Ah, aslında G.'den başka, G. yüzünden duyduğum acıdan başka hiçbir şeye gerçekten aldırdığım yoktu. Paranın, evin ve işin, bir kitap daha az ya da daha çok yazmanın, birkaç ateş basmasının ne önemi vardı. Bana sarılacak kollardan başka hiçbir şeye o denli ihtiyacım yoktu, herhangi birinin kolları değil, onun kolları.

Herhalde altı kere gördüğüm bir film olan *Tehlikeli Alakalar*'daki madam Tourvel gibi aşk acısından neden ölmüyordum? Niçin Valmont gibi bir düelloda hançerlenmiyordum? Niçin Marquise de Merteuil gibi yaşamı sürdürmeye mahkûm edilmiştim?

Evim inşaat iskelesinin ve alt katı her zamankinden daha da karanlık yapan bir çitin arkasında kayboldu. Her şey plastik folyolarla paketlendi. Şubat. Mart. İnşaat ekibi her sabah evime el koymak için saat altı buçukta geliyordu. Zımpara makinelerinin, çekiçlerin, darbelerin gürültüsü. Bazen adamlardan birisi bir pencere camını küçük bir köpeğin neşesiyle çerçevesinden indiriyordu, sokağa düşüp dağılan camın şıngırtısı. Radyo sonuna kadar açık kalıyordu. Adamlar ıslıkla eşlik ediyorlardı. Onlarla iyi anlaşıyordum, adamlarımla, gerçekten bir şey ortaya çıkartan ve yaptığı işi iyi yapmaktan zevk alan el işçilerini seyretmekten hoşlanıyorum.

Ama rahatça evden çıkabileceğimi düşünmekle yanılmışım. Her şey hazır olsa da, kahve filtrenin içinde, su haznede, küp şeker ve çikolata uzanabilecekleri bir yerde, bir düğmeye basmaları yetse bile bu onları memnun etmiyor. Evde bir kadın var. Çalışmak erkek işi. Kahve yapmak kadın işi. Ve verilmesi gereken kararlar var, yenilenmesi gereken eşikler, sürgülü pencerelerin yivleri, kullanılacak renkler. Ayrıca yara bantı yapıştırmak zorundayım, çünkü adamlardan birinin eli ara sıra bir cama çarpıyor ve yara bantı yapıştırmak kadın işi.

Benim evim artık benim değil, gün boyunca çalışabileceğim tek bir köşe yok. Ama zaten bir şey yapamıyorum, konsantre olamıyorum, her şey plastik folyolara sarılı olarak yapışkan bir toz tabakasının altında yatıyor. Ya evin her penceresinde ıslık çalan bir adam var, ya da içeride çalışıyorlar. Bazen pencereler o buz gibi soğukta aralık tutuluyor ve ben ikinci bir kazak ve kalın yün çoraplar giymek zorunda kalıyorum. Evim, yatağım ve yazı ma-

samın boyutlarına indirgendi. Akşamları adamlar gittikten sonra yatağı ve çalışma masasını plastik örtülerden, üzerlerindeki boya kutularından ve aletlerden temizliyorum, sonra G.'ye mektuplar yazmak üzere daktiloyu çıkartıyorum.

Hafta sonu. İşçiler yok. Kimseyle randevum yok, kim olursa olsun görmek istemeyecek kadar sefil hissediyorum kendimi. Kızgın, ateşli dalgalar halindeki uyuyuşlarım bir saatten fazla sürmüyor. Ter içinde uyanıyorum. Menopoz sırasında libidonun azaldığını kim söylemiş? Hiçbir çaresi olmayan ateşli bir şehvet. Arka arkaya iki üç kez orgazma varıyorum ve hemen yeniden başlayabilirim. Ama yapmasam da olur. Artık güzel gelmiyor. Zaman duygum tuhaf boyutlarda hareket ediyor, şekilsiz bir bulamaç halinde birbirinin içinde eriyen günleri hatırlayamazken, dakikalar sürüne sürüne geçiyor. Âdet kanamalarım yeniden başladı ve her zamankinden daha uzun sürüyor, bir haftadan fazla, iki hafta, bu arada beş haftaya çıkıyor ve durdurulur gibi değil. Bunca kan nereden geliyor, bu kadar kanım var mı benim? Bir gece yine uyanık yatarken kanser olduğumu düşündüm. Beni bir biçimde rahatlatan bir düşünce. Sanki yabancı bir iradeye boyun eğer gibi doktora gitmiyorum.

Posta birikiyor. Başka bir dünyadan anlamsız haberler. Nasıl yanıtlamam gerektiğini sadece düşünmek bile bana çok fazla enerjiye mal oluyor. Konferanslar ve okuma toplantıları için davetler, pekâlâ bensiz de yapabilirler. Yayınevi broşürü için kısa bir metin saatlerimi alıyor. Ara sıra selameti kadın arkadaşlarımda arıyorum ve o zaman birkaç saat için neredeyse tekrar normale dönmüşüm duygusuna kapılıyorum. Bana cesaret veriyorlar. Her biri daha önce bir kriz atlatmış. Bir iki saatlik insani sosyal ilişkiden sonra, beni saran örtünün arkasından kontak kurma çabası tüm gücümü tüketiyor.

Ve çok fazla içiyorum. Hemen öğleden sonra şişeye el atmaktan beni alıkoyan tek şey evdeki işçiler. Sadece G.'yi gördüğümde, G. telefon ettiğinde tekrar var oluyorum, neredeyse tekrar normale dönüyorum.

Bu şekilsiz aylar hafızamda bir yumak olarak bir görüntü oluşturuyor. Bir pazar günü. Kasvetli mart havası. İnşaat çiti nedeniyle görmekten çok işittiğim yağmur. Ve o gün tuvalet akarı ruhunu teslim etti. Keskin pis bir koku burnumu tıkadı. Ne olduğunu hemen anladım, çünkü daha önce de bir kere olmuştu. Kapıyı açtım ve bütün bokun döşeme tahtalarının arasından sızdığını gördüm. Bir şekilde acil hizmeti arayacak enerjiyi toplamalıydım. Tek umudum aynı gün hemen gelmeleriydi, daha fazla para ve yıkım işi gerektirmeden tamir edilecek gibi olmasıydı. Kanepenin üzerinde açtığım bir köşede oturuyordum. Dışarıda yağmur damlıyordu. İçeride lağım. Benden kan ve gözyaşı damlıyordu.

Acil hizmeti aradım. Elinde bir pompa ve çok fazla gürültü çıkaran bir aletle bir adam geldi. Alet guruldayarak tıkanmış klozette kendine yol açtı, suyun tekrar normal aktığını işitmem uzun sürmedi. Ve adam bunun metafizik güçlerin işi olduğunu düşünmemem için, sakinleştirici ve aynı zamanda suçlayıcı bir ses tonuyla tıkanmaya tamponların neden olduğunu açıkladı. Elbette. Nuh nebiden kalma tuvalet tesisatı ara sıra atılan birkaç tamponu belki kaldırabilirdi, ama bu son beş hafta boyunca düşünmeden sifonu üzerine çektiğim kütleyi değil. "Bunu asla bir daha yapmayın," dedi adam. "Bir daha asla," diye tekrarladım. Ve okkalı bir para ödedim. Pazartesi günü de doktora gittim. Haplar. Önemli bir şey değil. "Kaç yaşındasınız? Kırk yedi mi? Bu yaşta gayet normal." Birkaç gün sonra kanama durdu. G. benimle buluşmak için telefon etti, birbirimizi tekrar göreceğiz.

Yağmur dindi. İnşaat çitleri söküldü ve gün ışığına yeniden kavuştum. Daha başka inişler yaşayacaktım, ama o en büyük dipsiz çaresizlik krizini atlatmıştım.

❄

Cumartesi, 10 Temmuz

Bugün yumurta sarısı renginde bir sabah ışığı odamda parlıyor. Sanki şef karşısına çıkacağım da çalarsaat kurmuşum gibi her

sabah erkenden saat sekize doğru uyanıyorum. Tanıdık bir duyguyla uyanıyorum, gözlerimin akıtılmamış bütün gözyaşlarıyla şiştiği duygusuyla, ayrıca epey zamandır hissetmemiş olduğum göğüs kafesimin altındaki o sancı. Kızıyorum. Her şeyin geçip gittiği konusunda anlaşmamış mıydık? Aşk acıları için hazır duran gözyaşı hazneleri çoktan ağzına kadar doldu, artık nihayet bir sonu olmalı. Ya bu geriye düşüşü nasıl açıklamalı? Yeniden neredeyse normal sayılabilecek bir mutluluk düzeyine gelmiştim. Yoksa dün olanlarla mı ilgili?

Dar satır aralıklarıyla yazılmış sayfalardan oluşan yığını okumaya nihayet cesaret ettim. Hemen çöpe atılacak ya da acilen değişiklik yapılacak sayfaları sınırlı tuttum, ilk bakışta yazdıklarımın dörtte biri kadar. Ama kendi hikâyemdeki ölümcül keder, bu içki ve gözyaşı denizi, fazla ağırdı, biraz ışık ve hava katmam gerekmez miydi? Metin okunduğunda sanki ne kadar tatlı ve ağır şey varsa hepsi birlikte pişirilmiş top top olmuş bir bulamaç gibi geliyordu. Üç lokma doymaya yetiyor. Bunu okuduktan sonra çalışacak halim kalmadı, peşpeşe sigara içerek bütün odaları dolandım ve sonunda kendi kendime getirdiğim saat sınırına daha çok zaman olmasına rağmen buzdolabını açarak kendime bir bardak içki doldurdum. Bugün artık yazarak bir şey çıkartamayacağım ve kadınlar ve AIDS'le ilgili makalem hakkında konuşmak için Amsterdam'a gidip dönmem gerekiyor. Biraz insan arasına karışma, yönelimleri benimkilerden farklı olan sorunlar. Daha neşeli bir konu seçmiş olmak benim için prensip olarak tümüyle yerinde olurdu.

Başkalarının felâketleri insanın kendi sorunlarını göreceleştiriyor. Marjo Meijer ve Robertine Romery makalemi benimle birlikte okuyorlar. Şimdi bu rolde benim bulunmam oldukça heyecan verici, çünkü çoğunlukla bunun tersine yazarlarla birlikte yazılarını okuyan ben olurdum. Yaklaşımlarını gayet iyi tanıyorum, önce komplimanlar sonra ölçülü bir eleştiri. Makalemin cinsellik ve HIV sorununu ele alması gerekiyordu, enfeksiyon ve bulaştırma gibi sözcüklerden kaçınmam, daha olumlu bir ton kullanmam istenmişti. Kolay bir görev sayılmaz, kendi yaşadığım bir şey olmadığından değil, pekâlâ benim de başıma gelebilirdi –ve bunu kavramak bu işi kabul etmeme zemin hazırladı. Rastlantısal

olarak cinsel deneyimler alanında en vahşi zamanlarımı, olabilecek en değişik ilişki modellerini denediğim dönemleri, doğum kontrol hapının bulunmasından sonra ve AIDS'in ortaya çıkışından önceki görece lüks sayılabilecek bir zaman diliminde yaşadım. Şansım varmış. Uyuşturucu kullanan çevrelerin sınırında yaşayan Amerikalı yatak arkadaşlarımla, aslında eşcinsel olup ara sıra bir kadınla bir kaçamağı deneyen erkeklerle ya da sürekli bir kız arkadaşları olmakla birlikte zaman zaman bir erkekle birlikte olmaktan kaçınmayan erkeklerle, yatağımdan geçmiş olan bütün bu insanlarla birlikte ben de tehlikeli bölgede hareket etmiştim. Tek eşliliğe daha yatkın oluşumu tam zamanında keşfetmem ise tamamen bir şans meselesi.

Marje ve Robertine'den birçok yerinde eleştiri geliyor. Daha pek çok şey üzerinde düşünmemiştim ve yazımın, sanki kadınlar arasında seks üzerine pazarlık olmuyormuş gibi fazlasıyla heteroseksüel kadınlara ağırlık verdiği doğruydu. Bu çoğu erkek için tümüyle tatsız bir durumken, kadınlara sevişirken ne istediğini söylemenin hiç sorun çıkarmadığı deneyimini ben de yaşamıştım.

Sonra diğer yazarlar ve kendisi HIV virüsü taşıyan bir kadınla konuşmalar. Önyargılarımız, kör noktalarımız, yazarkenki kuşkularımız üzerine konuşuyoruz. HIV virüsü taşıyan bir kadına, eşini bundan haberdar etmesini önermenin her zaman doğru olmadığını ilk kez öğreniyorum. Pek çok Afrikalı kadın, bu arada Hollanda'da yaşayanlardan birçoğu da hamilelik kontrolleri sırasında AIDS oldukları tesadüfen teşhis edildiğinde derhal kocaları tarafından terk edilmişler. Kadınlar maddi destek olmaksızın tek başlarına kalırken, erkekler, HIV virüsü taşımadıklarından yola çıkarak şanslarını genç kızlarda denemişler.

Bu hikâyelerden sonra hepimiz son derece sessizleştik. Kendi bunalımım bana birdenbire bir lüks gibi görünmeye başladı. Bu dönemi zaten yaşamayacağı için menopozu dert etmesi gerekmeyen, çocuklarının başına ne geleceğini bilmeyen, hayatta kalmayı başarırlarsa, babaları terk ettikten, anneleri öldükten sonra çocuklarının tek başlarına büyüyeceğini bilen bu kadınların durumu yanında biraz aşk acısı, biraz yarın korkusunun ne önemi var.

Benden kadınlar için bir HIV cafesinin açılışını yapmamı istediklerinde önyargılı olduğumu nasıl fark ettiğimi anlatıyorum. Onlarla ilk tanıştığımda şunu düşünmüştüm: Ama bunlar gayet

normal, sevimli, taze kızlar, bunlar olamaz. Hastalığı almalarının geri planını öğrendim: Kızlardan biri erkek arkadaşının daha önce morfin vurduğunu bilmiyormuş, hiç belli etmemiş. Diğeri başına böyle bir şey gelebileceğini hiç düşünmemiş, ilk sevgilisiymiş, zaten kendisi de monogammış –erkek arkadaşının monogam olmadığı çok geç anlaşılmış. Talihsizlik. Tam anlamıyla talihsizlik. Daha çok düşkün yaşayan, bunu kendisi tercih eden, karmaşık cinsel ilişkilere giren kadınlarla karşılaşacağımı beklediğimi fark ettim –ki o zaman da talihsizlik söz konusu, bu kimse için arzu edilecek bir şey değil, buna rağmen.

Korktum. Eskiden beni de böyle görüyorlardı. Bunu unutmuş muydum?

't Vogelwater'da tekrar kış bahçesindeki sayfaların başına dönmek istemiyorum. Burada çok rüya görüyorum, karmaşık ve dağınık. Önce alışılmadık bir gürültüyle uykudan uyandım. Bir taşıt aracının evin yoluna yaklaştığını duydum. Sadece orman bekçileri ve 't Vogelwater'ın ziyaretçileri bu yolu kullanabilirlerdi ve ormancılar çoktan evlerine dönmüşlerdi. Farların ışığının ağaç kökleri arasından parladığını gördüm. Yüreğimin çarpıntısı. Sonra soğuk bir hesap, duyduğum potansiyel bir hırsız mı –yoksa daha da kötüsü– burada yalnız bir kadının kaldığını bilen birisi mi, fakat sayısız kapılar ve dolapları olan bu karanlık odalarda rahatlıkla saklanabilirim. Hatta acil bir durumda telefona uzanabilirim, ama rehber alt katta. Taksi durağının telefon numarası aklımda, buraya varmaları bir sonsuzluk kadar uzun sürse de oradan polise haber verilebilir. Bu arada üzerime bir şeyler geçirdim ve dışarısını daha iyi görebileceğim bir odaya koştum. Araba orman bekçilerinin samanlığı önünde durmuştu. Bir araba kapısının kapandığını duydum, içeride ışık yandı, söndü, tekrar kapının sesi, motor çalıştı, ışıkların ağaçların arasından kayarak uzaklaştığını gördüm ve gürültüler silindi.

Kısa derin bir soluk. Bir şey olmadı. Tekrar uyudum, ama daha huzursuz düşler gördüm. Ve düşlerimde bir teselli buldum. Birkaç dakika için G.'yi gördüm, yan yana yatıyorduk. Bana, "dönsene," dedi, düş gerçeğe o kadar yakındı ki, onu koklayıp hissedebiliyordum, bir ten bir başka tene sürtündüğündeki o bir anlık

ürpermeyi duydum. "Biraz daha kalsana lütfen, biraz daha böyle yatalım, şimdiye kadar hiç yapmadık," demek istedim, ama o yine gitmişti, bir daha dönmedi ve ben şişmiş gözler ve boğazımda bir yumruyla uyandım. Eğer onu şu birkaç saniye süren düşteki gibi istediğim zaman çağırabilseydim, düşler ülkesini bir daha asla terk etmezdim, bir daha asla gündelik hayata dönmez orada kalırdım.

Git, G.

Kendime bir kahve pişirmek için mutfağa gidiyorum.

Git, G.

Kahvemi bitirip de ikinci bir fincan daha alarak yazı masasının başına oturmak istediğimde aşk acısına değil, bir başka temaya yakınım.

Hayır. Geri gel. Daha seni göndermenin zamanı değil.

"The phantom of the man-who-would-understand, the lost brother, The twin," yazıyor Adrienne Rich. "For him did we leave our mothers, deny our sisters, over and over? Did we invent him, the man-who-would-dare-to-know-us?"* Seni ben mi uydurdum G., beni tanımak isteyen, ama âşığım olmak istemeyen adamı?

Aşk acısını bilen kadın arkadaşlarım, "o zaman onu bir süre görme," dediler. Kesin reçete: Bir daha görüşmemek. Kederi işlemek dönemlerden geçiyor. Bunu biliyorum. Aklının sevdiğinin gittiğini bildiği, ama bedeninin bunu henüz kavramadığı o ilk korkunç aşama. Yoksunluk belirtileri. Bir şeyler yemeye çalıştığımda kusarak klozetin üzerinde asılı kaldım. Robje bana teselli olsun diye bir parça pasta getirmişti. O da umarsız aşkların içini dışını ezbere biliyor ve ben sanki sihirli bir şeymiş gibi pastayı yedim. Ama elmalı pasta boşa gitti.

Bir sonraki saati atlatmaktan başka hiç bir şeyi düşünemediğim kadar şiddetli bir acı. Ama acı ve zamanın durumu ne olursa olsun, bir an geliyor saat geçiyor ve sonra gün de geçiyor ve kat-

* (İng.) Seni-anlayacak-olan-adamın hayaleti, kayıp erkek kardeş, ikiz. Onun için mi terkettik hep annelerimizi, onun için mi inkâr ettik hep kızkardeşlerimizi, biz mi uydurduk onu, bizi-tanımaya-cesaret-edecek-adamı? (ç.n.)

lanmış oluyorsunuz, böylece haftalar ve aylar geçiyor. İlk haftalarda, nasıl berbat bir şokla uyanacağımın ve kısa bir çocuksu masumiyet anından sonra yeniden umarsızlığın kaçınılmaz biçimde geri döneceğinin bilinciyle uykuya dalmaktan korkuyordum. Ah Tanrım, kendimi toparlayana kadar yine öylece yatıp ağlayacağım için müzik dinleyemeyeceğim, orgazm yaşayamayacağım bir gün daha.

Artık G.'ye yazmıyorum –lütfen bu alevli mektupları gönderme artık, demişti– onun yerine Elly'ye, Barbara'ya, Margriet'e yazıyorum. Rita'ya yanımda olup elimden tutmak için benimle Yo Yo Ma'nın konserine gelip gelemeyeceğini sordum, ama sonunda tuhaf bastırılmış bir iniltiyle "Allah kahretsin, bu adam bu kadar güzel çalmamalı," diyen o oldu. Çocuğuma telefon edip birkaç saat bana eşlik edip birlikte sinemaya gelir mi diye sordum. "Yazık," dedi, "bir randevum var." Ve yarım saat sonra telefon edip, "geliyorum, randevumu iptal ettim," dedi. Mineke'ye telefon ettiğimde, "daha önce bana hiç telefon etmemiş olduğunun farkında mısın," dedi. Bunun bilincindeydim. Yardım istemek benim tarzım değildi, bunu unutmuştum. Terapistime çocukken geceleri kapıldığım korkulardan bahsettim. "O zaman annebabanın yanına gitmez miydin?" O karanlık koridordan, o meşum ve karanlık odaya, bana "Yatağına geri dön Anja, bir şey yok," diyerek kızacak olan o insanların yanına mı? Hayır.

Bir başka anı. Dorian artık katlanamadığı için Daniel'i terk etmişti. Daniel'e bunun ikimiz için ne anlam taşıdığını, eğer Dorian ona dönerse ne yapacağımızı sordum. "O zaman göreceğiz," dedi. Anında bir korku krizine kapıldım, gerçi daha sonrakiler kadar kötü değildi, ama ter içinde kaldım, titriyordum ve aşırı çarpıntı içindeydim. O günü hâlâ çok iyi hatırlıyorum, çünkü masanın üzerinde küçük paketler vardı, beş aralık, Nikolaus. Daniel hiçbir şey yapmayıp, bana dokunmayıp, aksine öylece bırakınca mantomu giyip evime gittim, yatağa saklandım ve ancak her şey geçip gittikten sonra tekrar ortaya çıktım. Kendimi bir daha asla böyle zayıf bir durumda göstermemeye kesin kararlıydım.

Fakat artık böyle bir çıkış yolu yoktu. Bonnie kolunu kısa bir süre omzuma attı. İyi mi böyle? Evet, Bonnie, bir süre bir erkeğin kolunu hissetmek iyi geldi. Beni arabayla eve götürürken elimi tuttu. Sonra gökten düşer gibi baskına uğrayana kadar birkaç saat

için her şey yolundaydı; küçük bir şey, sokağın karşı tarafına kurulan iskeleden gelen bir ses, metalin metale değişi, bütün bir zamanı yeniden hafızama çağırmaya yetiyordu; bir müzik esintisi, G. ile birlikte oturduğumuz sokak kahvesi, kapının önündeki boş iskemle. Bir keresinde hakkında konuşmuş olduğumuz birinin adını gazetede görmek, onun adını tesadüfen ve farkına varmadan söylemek. Trenle, bir keresinde onun bankoya dayanmış beni beklediği istasyona yaklaşmak, içimdeki bu umarsız tutkuyu yeniden alevlendiriyor.

"Bu normal mi" diye soruyorum terapistime ve kendimi çocuksu buluyorum.

"Aşk acısının kuralları yoktur," diyor o.

Açıkça fark ediyorum ki, insanın sadece o anki kaybının acısını çektiği durumlar çok az, aksine insan hemen hemen her zaman eski yitirme deneyimlerinin bütün o ağırlığını da birlikte sürüklüyor. Benim durumumda çoktan birkaçı bir araya gelmiş bulunuyor. Yine o işte, küçük çocuk. Sulugöz ufaklık.

Geçmişten bir görüntü. Küçüğüm ve yeni yeni yürüyorum. Etrafıma bakıyorum. Annemin ve babamın olmaları gereken yerde iki sandalye görüyorum. Sandalyeler boş. Etrafıma bakmamayı yeğliyorum, çünkü sandalyelerin ne kadar boş olduğunu, arkalarında ne kadar büyük bir boşluk ve karanlık olduğunu, sessizliğin ne kadar büyük olduğunu görmek istemiyorum. Çocukluğumun kâbuslarında Naziler beni almaya geldiklerinde hep yalnız olurdum. Öne doğru koşmayı öğrendim. Geriye bakmamalı, hepsinden önemlisi geriye bakmamalı. Aşk acısının sonsuz çaresizliği: Eğer sevilmezsem varlığım ortadan kalkıyor, yaşamaya devam etmeye değecek bir şey kalmıyor. Elde etmiş olduğum hiçbir şey bu sandalyenin boşluğunu dengeleyemez.

Terapim sırasında ilk kez büyük bir dikkatle, kan ter içinde ve sanki hâlâ gelip beni alabilirlermiş gibi çocukluk korkuları içinde geriye bakmayı denediğim bir dönemde her iki sandalyenin de dolu olduğu bir rüya görmüştüm. Birinde terapistim oturuyordu. Geçici olarak, eğreti, ama yine de sakinleştirici. Diğerinde G. oturuyordu. Benim gerçek olmayacak sevgilim. Bunu biliyordum. Yanılsama yok.

Birazcık daha kal ama, bir dakika daha, beni birazcık sev. Gitme, hemen gitme. Ben büyüyene kadar kal.

Bunu elden ayaktan kesen öfke nöbetleri, diş gıcırdatan, dipsiz, kor gibi öfke nöbetleri izliyordu: Beni nasıl gönderirsin?

Sanki bunu bilmiyormuşum gibi.

İşte bu öfkeyi belli bir şeye yöneltmek bu yüzden o kadar zor. Kime, neye, kadere mi? Var olmayan bir Tanrı'ya mı? Bunları biliyor olmam gerektiği için kendime mi? Ne kadar uğraşsam da bir türlü kızamadığım G.'ye mi? Bana hiçbir zaman yalan söylemedi, hiçbir zaman tutamayacağı sözler vermedi. Ama hiç olmazsa o da biraz acı çekemez mi, beni özleyemez mi?

Zaman zaman ondan nefret etmeye çalışıyorum ve bazen bunu neredeyse başarıyorum.

Onu Shipol havaalanında karşıladım. İçinde bol siyah deri kullanılmış bir bar, gri takım elbiseli ya da altın düğmeli lacivert ceketli adamlar. Gözalıcı makyajlar yapmış, yüzlerini gerdirmiş birkaç kadın. Burberry pardesüleri. Daha günün ortasında viskiye başlamışlar. Aynı bizim gibi.

G.'nin sadece bir saat zamanı var. Saatine bakıyor. Bunu fark ediyorum. Burada oturan bütün diğerlerinden hiçbir farkı yokmuş gibi görünüyor.

"Şu kravat, G.," diyorum, "korkunç."

Özür diliyor, bir konferansın ardından hemen uçağa binmiş, değiştirecek zamanı olmamış.

Kravatı çıkartıp cebine sokuşturuyor.

"Bu takım elbise," diyorum, "bu da berbat, çıkart onu G."

Fakat elbiseyi çıkartmıyor.

Sonra, artık her sabah ağlayarak uyanmadığım ve her akşam gözyaşları içinde uykuya dalmadığım dönem geldi. Ara sıra G.'yi düşünmediğim birkaç saat oluyordu. Bu handiyse daha da kötüydü. Onun yokluğunun yerini yanımda olmayışının acılığı almıştı, bu acı da olmayınca geriye sadece yokluk kalıyor, bir boşluk, bir ses-

sizlik, hiçlik. Ben de bütün bağımlıların yapmaya alışkın olduğu şeyi yaptım. Eski mektupları bulup yeniden ortaya çıkarttım. Hafızamda belli anları yeniden canlandırdım. O zamanlarki yüzü, bir daha asla geri dönmeyecek olan yüzü, artık aynı yüz yok. Ve ben, aralıklarla olsa da, onu hâlâ görüyorum. Yolculuğa çıktığında araya bazen bir hafta giriyor, hatta bazen bir ay. Nerelerde dolaşmıyor ki, Avustralya, Costa Rica, Brezilya. Tsvetajeva'dan duruma çok uygun görünen bir cümle: "Lütfen beni bir gece yanınıza alınız, bütün bir gece. Öyle ki böyle bir buluşmadan sonra sizi biraz olsun unutabileyim. Öyle ki ikimizin sorumluluğu sizde olsun."

Ve sonra tekrar yanımda, aynı adam, artık aynı adam değil, yine de aynı adam.

't Vogelwater'a yanımda birkaç kitap götürdüm, bir kez daha okumak istediğim teselli verici kitaplar. Kadınların öylesine sık yazmış oldukları hikâye. Burada da ben tek değilim. Savaş öncesi dönemden bir kitapta eski bir hikâye: *The Weather in the Street.* Bu hikâyeden can sıkıcı bir film yapmışlardı, yanlış bir oyuncu seçimi, fakat kitap canlılığından bir şey yitirmedi:

Olivia, kendisini terk eden evli bir adam olan Rollo'yu sevmektedir. Hamiledir, kürtaj yaptırır, bunu boş ve cansız geçen anlamsız günler izler ve ardından epey zaman sonra tekrar görüşürler ve adam şunları söyler: "Hoş bir beraberliğimiz oldu değil mi, wasn't it fun?"

Ve *The Love Object*'te Edna O'Brien. Sevgilisi onu terk ettikten sonra intiharın eşiğinde bulunmaktadır. Sonra onu tekrar görür. Ara sıra birlikte yemeğe giderler. "Her şeyin yeniden normale döndüğü söylenebilirdi," diye yazıyor. "Normal demekle kastettiğim şey bir ay, ağaçlar, kaldırımda tükürükler olduğunu fark ettiğim durum; yabancılara bakıyorum ve yüzlerinin ifadesinde kendi içinde bulunduğum durumdan bir şeyler buluyorum, tekrar normal yaşamın bir parçası oldum, diye düşünüyorum. Odamda elektrikli tramvayın her geçişinde kuru bir cızırtı çıkartan bir lamba asılı; bu sesleri sayarım, çünkü o bu sıralarda geri döner. Onunla gerçek 'o'nu kastediyorum, ara sıra bir kahvede masada karşımda oturan adamı değil, aksine iç dünyamda dolaşan adamı kastediyorum. Gözlerimin önünde oluşuyor –yalvaran elleri, yalamayı öylesine seven dili, akıllı gözleri, gü-

lümseyişi, yanağının üzerindeki ince damarlar, bana öylesine aklıbaşında hitap eden sakin sesi. Sanırım, onun varlığının bu ayrıntılarıyla kendime niye işkence ettiğimi soruyorsundur kendi kendine, fakat buna ihtiyacım var, artık onun gitmesine izin veremem, eğer bunu yaparsam bütün mutluluğumuz ve daha sonraki acımız –bunun doğru olduğuna yemin edemem– bütün bunlar var olmamış olurdu ve yokluk, insan ona sarılmaya kalktığında korkunç bir şeydir."

İç dünyamda oradan oraya dolaşan adam, kahve masasındaki adam. Bazen iki farklı insanmış gibi görünüyorlar. Ve bazen beklenmedik bir şekilde belli bir bakışla bana baktığında, benimle dalga geçtiğinde, tek parmağıyla hafifçe bileğime dokunduğunda, istasyona giderken yolda kolunu omzuma attığında, arabadayken yanımdaki profilini incelediğimde –Margriet'e, bu adamın ne kadar hoş bir sağ kulağı var, diye yazıyorum– bazen bu iki adam birleşiyor, bu iyi bir şey ve yüreğime acı veriyor.

Bir sene öncesinde ara sıra beni gece yarısı telefonla arardı. Beni uykudan uyandırmaya bir tek onun izni vardı ve uykulu uykulu onun bana uzaktan, yabancı bir yataktan seslenen, fısıldayarak bir başka ülkeden, bir başka zamandan bir şeyler anlatan sesini, bana, ben onun yatağında ya da o benimkinde olsaydı neler yapabileceğimizi anlatan sesini dinlerdim.

Daha sonra bana o fısıldayan sesin erkek kardeşine ait olduğunu söylerdi.

Sen ve erkek kardeşin G.

Onu görmeden önce her defasında bu kez kiminle buluşacağım, bu seferki kim olacak, diye soruyorum.

Penie'de bir otel odası. Orasını koyu kahverengi mobilyalarına ve solmuş duvar kâğıtlarına varıncaya dek inceden inceye yeniden çizebilirim hâlâ. Müşteriye, hiç olmazsa orada keyif için bulunduğu yanılsamasını vermek için en küçük bir çaba bile gösterilmemiş. Tek bir pencere. Sağda bir sokakta bir nalbur görüyorum. Önümde bir mezarlığın uzantısı olan küçük bir çimenlik alan var. Çimenlerde aynı benim gibi kendi yerinden uzakta bir

tavşan oturuyor. Sağdan demiryolu geçiyor. Bütün gece boyu rüyalarımdan yük trenleri geçecek.

Odadan kaçıyorum, ama Peine'deki tek restoran gürültü yapan, kâğıt oynayan ve bira içen adamlarla dolu. Self servis bir dükkândan bir şişe köpüklü şarap, sadece sessizce lokmalarını çiğneyen genç erkeklerin bulunduğu bir büfeden de yarım kızarmış tavuk alıyorum. Otel odasına dönüp G.'ye bir mektup yazmaya başlıyorum. Telefon edeceğinden çok umutluyum. Arıyor.

"Senin de otelin bu kadar korkunç mu?" diye soruyorum.

Onunki o kadar kötü değil.

"Biliyor musun," diyorum, "bir dahaki sefere birlikte arabada olduğumuz zaman en iyisi yola devam edip Roma'ya kadar gitmek."

Beklenmedik bir katılıkla, "biz Roma'ya gitmeyeceğiz," diyor.

Sanki yüreğine bir tabanca dayamışım gibi. Sanki beyhude olsalar da düşlere ve isteklere izin olduğu konusunda anlaşmamışız gibi. Yazmış olduğum ama göndermediğim mektubu sayısız küçük kırpıntı halinde yırtıyorum.

Bir keresinde bana "gerçekten de en çok yalnız yolculuk etmeyi mi seviyorsun," diye sormuştu.

Tam o sırada *Hayranlık*'ı okumuştu.

"Yolculuklarımda artık yalnız değilim," diye yanıtladım. "Sen her seferinde biraz olsun yanımdasın."

Yalnız bir çocuğun bir kardeş ya da bir arkadaş uydurması gibi, G. de paldır kültür hayatıma girdiğinden beri hep benim yanımda.

Bir konferans öncesinde giyinirken, yeni bir otel odasını gözden geçirirken.

Doğu Berlin'de yanımda yürüyordu. Duvar yıkılmıştı. Tramvayla diğer tarafa hiç engellenmeden geçmek tuhaf bir deneyim. Ortalık sıcak, tozlu ve ıssızdı. Herkes alışveriş yapmak, gezmek için Batı'ya geçmiş gibiydi. Sadece, eski model çocuk arabasıyla genç bir anne bu tarafta kalmıştı. Kendimi bir başka zamana geri dönmüş gibi hissettim. Düşündüğümden de uzakta olan Yahudi mezarlığını arıyordum. Nihayet bir fabrika alanının arkasında mezarlığı bulduğumda kimseler yoktu. Mezarların üzerine hâlâ taş yerleştirmekte olan birisi yoktu. O zaman bunu ben yapmalıydım. Yerden bir taş aldım. "Ne yapıyorsun," diye fısıldadı içimdeki G. Ona açıkladım. Sanki onunla olan sohbet bir başladı mı asla bitmeyecekti.

Ne zaman güleceğini, nasıl bakacağını çok iyi biliyorum. Geceleri uyandığımda yanımda, bakışları, sesi, kokusu. Sadece onunla gerçekten karşılıklı oturduğumda ne söyleyeceğimi bazen bilemiyorum, kendimi beceriksiz ve sakar hissediyorum. Ama Peine'deki o katı ses tonundan sonra yine yalnız kaldım, aynı eskisi gibi yine tek başıma yolculuk ettim. Bana telefon ettiğinde sesi tekrar yumuşak tınısını kazanana değin.

Bir keresinde neredeyse bir konferans için bulunduğum Neuss'a gelecekti. Neuss'daki bu otelin eflatun çarşafları vardı. Bu çarşaflar arasında onun bedenini yaşamayı çok isterdim. Fakat telefon etti ve gelemeyeceğini söyledi. Erkek kardeşi gelmeyi çok istemiş ama işleri yoluna koyamamış.

Kendime siyah, önden baştan aşağı düğmeli bir elbise satın aldım. Eğer bir durum olursa, bu elbiseyle arabanın içinde yapmak, elverişsiz bir blucinden çok daha kolay olurdu.

❄

Pazar, 11 Temmuz

Bir yıl önce bu sıralarda biz daha son kez...

Dur, dur, yeter.

Neredeyse yeter.

Dişlerimi fırçalarken aynada yüzümü gördüğümde bir hafta öncesine göre rengimin yerine geldiğini fark ediyorum. Daha dingin görünüyorum, eskisi kadar karanlık ve yıpranmış değilim. Kollarımı başımın üzerinde kavuşturduğumda esmerleşmiş karnımı, daha açık teniyle göğüslerimi, solgun alt kısımlarını, beyaz koltuk altlarımı görüyorum, bir kedi gibi desenliyim. Eskiden G. telefon ettiğinde heyecandan boynumda kırmızı lekeler belirirdi – bir çocuk kitabı, Üç Renkli Kedi–, beni buna alıştırdı; rengim çok uzun süre değişmezse, yoksa beni artık sevmiyor musun, diye sorardı.

Bir keresinde beklenmedik bir şekilde beni 't Vogelwater'dan telefonla aradı. Aylar öncesinde bana artık devam edemeyeceğini söylemişti. Yine o lekeler, bedenimi saran sıcaklık. Bunlara ısı patlamaları diyorum, ama nedensiz yere pek olmuyor, aksine ne zaman onu düşünsem, onu anımsatan bir koku duysam, bir an için bile ona benzeyen birini görsem, o anda beliriyorlar. Telefon konuşmasından sonra beni bir kızışmışlık huzursuzluğu sardı.

Elly, "İyi uyudun mu?" diye sordu.

"Hayır," dedim, "bütün gece döndüm durdum."

"Mutlaka aklın G.'deydi."

"Aklım değil, Elly, aklım değil."

Elly güldü. "Bunu bilirim. Zaman zaman ben de sertleşmiş uyanırım."

Mutfak masasında Mineke'nin bahçesinden gelme büyük bir demet çiçek duruyor. Dün Mineke ve Bonnie'yi 't Vogelwater'la tanıştırdıktan sonra birlikte kış bahçesinde yemek yedik. Camlarda mumların ışıkları yansıyordu. Onlara evi gösterdim, anekdotları anlattım, burada ya da Elly'nin Groet'deki daha önceki evinde konuk olan yazar ve şairlerin isimlerini saydım. Bazen hikâyelerini birbirine karıştırıyorum: Jan Emmens, Jan Hanlo, Roland Holst, Joseph Brodsky, Renate Rubinstein, sadece Brodsky hâlâ yaşıyor. Ev pek çok ölüyü bir araya getiriyor.

Bahçe, daha çok bir parka benzeyen bahçe, kumul coğrafyası. Mien deniz kıyısına yürümek istiyor. Bonnie mızmızlanarak yumuşak kum patikadan yukarı tırmanıyor, eziyet çekerek son yüksek kumulu aşıyor. Ve deniz önümüzde uzanıyor parıldayarak, ışıldayarak ve bulutlar arasından süzülen öğle sonrası güneşinin ışıkları altında titreşerek. Sonra güneşin son ışıklarını da toplamak için evin köşesinde oturuyoruz, Mien çay içiyor, Bonnie ve ben genever. Havuza daha önce hiç görmediğim, renkleri muhteşem bir kuş konmuş. Beklemediğim kadar çok kuş ve çiçek adı bilen Bonnie heyecanlı, bir buz kuşu, diyor. Sonradan masanın başında otururken –başka ne yapacaktık ki– yine aşk üzerine, onların da dostu olan Daniel üzerine ve her şeye rağmen niçin sonuçta ilişkinin yine de bozulduğu üzerine konuşuyoruz.

"Birlikte oturmalıydınız, bir anlaşmaya varmalıydınız, insan o zaman birbirinden o kadar çabuk kopamıyor," diyor Bonnie.

"Bizim de deliler gibi kavga ettiğimizi hiç düşünmedin mi? Ben de bir keresinde, ben gidiyorum, demiştim."

"Hayır," diyor Mineke, "sen de git o zaman, demiştin."

"Ah," diyor Bonnie, "pekâlâ. Her halükârda o zaman evi ve ipoteği, bunun o kadar kolay olmayacağını düşünmüştük. Bak şimdi hâlâ beraberiz."

"Yoksa bu öteki yüzünden miydi, isimsiz bir öteki?"

"Hayır, ben öyle paldır küldür âşık olmam, eğer olsam bile.. Gülünç derecede sadık biriyimdir, hatta uzun zamandır Daniel'in aynı şekilde davranmadığından kuşkulandığım zamanlarda bile sadık kaldım."

"Ama her şeye rağmen sen onun için ilk sıradaydın, bunu sen de biliyorsun," diyor Mien.

"Evet," diyorum, "biliyorum. Ama bu ötekine kapıyı göstermesi için yeterli olmadı."

"Gerçekten seni tercih eden birisi olmadı mı hiç şimdiye kadar?"

Ah. Bu gece rüyalarımda hayalet gibi dolaşan ve şimdi silkelemeye çalıştığım bu melankoliye yol açan da bu soruydu zaten. Ah. Hayır. Hiçbir zaman.

Kış bahçesindeki masalardan birinin üzerinde hâlâ Anne'nin ölüm ilanının olduğu gazete var. Eski öğrenci kadınlarla toplandığımızda korkmuş olduğum şeyin doğru olduğu ortaya çıkıyor. İntihar etmiş, çevresindeki insanların bir anlık dalgınlığı sırasında kendisini banyoda asmış. Bu beni ilgilendirmez, koşullardan haberim yok, durumunun ne kadar kötü olduğunu bilmiyorum, üzerinde yargıda bulunmaya hakkım yok ve yine de tuhaf bir biçimde öfke duyuyorum. Bu olacak şey değil, insan öyle kolayca yaşamının üzerine bir çizgi çekmez, hele üç çocuğu varsa bu hiç yapılmaz. Çocuklar bundan sonra kafalarından neler geçirecekler. Babalarını aptalca bir kaza sonucu kaybetmişlerdi ve şimdi de belli ki anneleri için yaşamını sürdürmesine yetecek bir neden olamadılar. Ölüme gitmeye cesaret eden –bir de cesaretten söz ediliyor– insanlardan sık sık belli bir saygıyla bahsedilir. Sonuçta mutlaka herkesin yaşamını çöplüğe atma hakkı vardır, ama böyle

bir tercih karşısında saygı duymamı kimse bekleyemez. Ve bu yaklaşım da, hemen hemen her yaklaşımda olduğu gibi, kendilerini yaşamdan çalan insanlar hakkında olduğu kadar benim hakkımda da bir şeyler söylüyor.

Önümde daktilo etmiş olmakla birlikte yine bir kenara bıraktığım bir metin bölümü var. Fazla kötü. İstemiyorum. Bunu çıkartabilirim. Zaten pek de neşeli bir hikâye olmadığı için uygun da olur. Sonra yarın daha hafif bir tonda devam.

Haydi. Castricum istasyonunda saat başlarından dokuz dakika sonra Lahey'e giden tren durur. Sekiz dakika sonra da onu Amsterdam treni izler. Bu arada bildiri panosunda şu açıklama belirir: Dikkat. Tren durmaz.

Amsterdam'a giden bu tren istasyondan hızla geçer, bekleyenlerin giysilerini ve saçlarını uçuşturup karıştırır.

Son yıl boyunca tam bir dip noktaya geldiğimde, bu tren, ben en azından bir an için, haydi öne doğru bir iki adım ve başardın, diye düşünmeden geçip gidemezdi. Standart deyiş kendini trenin önüne atmaktır, ama eminim ki bu daha çok bir düşüş, bir kendini bırakıştır. Gayet basit bir biçimde artık bulunduğunuz yerde değilsinizdir. Ama ben bunu yapmadım. Ardınızda ürkmüş tren personeline ve polise çok iştah kaçırıcı bir karmaşa bırakmış olurdunuz. Ve geride bıraktığınız insanlar için çok acımasız bir şey olurdu.

Bir öğle sonrasında altıya doğru trende oturuyordum. Sonbahar havası. Kompartımanda yalnızdım. Bir anda sanki tekerlekler dalların üzerinden geçiyormuş duygusuna kapıldım –bunu işitmekten çok hissettim. Yakın çevrede hiç ağaç görülmese de bu rüzgârın savurduğu bir dal olabilirdi. Tren fren yaptı, tarlaların ve çayırların ortasında durdu. Gergin bir ses hoparlörde konuşarak bir kaza olduğunu ve yardım gelene kadar beklememiz gerektiğini bildirdi. Arkaya bakmak için camı açtım ve makinistle iki biletçinin sırtlarını gördüm, ellerinde bir naylon torba ve el feneriyle raylar boyunca yürüyen iki erkek, bir kadın. Kadın elini makinistin omzuna dayamış. Pencereyi tekrar kapattım, soğuk ve yeterince gördüm. Dışarıda hava yavaş yavaş kararıyor. Sessizlik.

Uzaktan bir ambulansın sirenleri uğulduyor. Mavi ışık. Sonra bir süre hiçbir şey. Yaklaşık bir yarım saat sonra, artık yine resmiyetini kazanmış olan aynı kadın sesi gecikmeden dolayı özür dileyerek Amsterdam'a doğru yola devam edeceğimizi bildiriyor.

Hayır, bu olmaz. Çok saldırganca, çok dramatik. Çok fazla *Anna Karenina*, çok fazla *Brief Encounter*.

Söz konusu olan ölmek isteğinden çok, artık hiçbir şey istememek, basit bir biçimde artık bir şey istememek. Evliliğimin dehşetinden, tacizlerden, zorla yaşanan cinsellikten sonra böyle bir dönemi bir keresinde ben de geçirmiştim. Tuhaf bir şekilde, sorunların içinde olduğum sürece, her şeye bir son verme düşüncesi kendini dayatmadı. Bu dönem boyunca benim için her şey atlatabilmek, adım adım ilerleyebilmek etrafında dönüyordu. Bir çocuğum vardı. Çocuğuma bakmak zorundaydım. Ancak babası Armin'i de dövmeye başladığında, çocuğumun gözlerinde korkuyu gördüğümde, onu bir dakika bile babasıyla bırakmaktan çekindiğimde, isteksizliğin felçleşmişliği çaresizliğin cesaretine dönüştü. Beni takip edip vurabileceğini hesaba katsam da oradan uzaklaşmak zorundaydım. Korkum temelsiz değildi, çünkü sonradan bakıldığında çok somut bir tehditti, bir silahı vardı. Şimdi, bir cinayete kurban gitme tehlikesine en fazla maruz kalan kadınlar kategorisine dahil olduğumu biliyorum: Kocasına terk etme tehdidini hissettiren kadınlar. Ve aylar sonra bile, bir sığınak bulmaya çalıştığım ailemin evinin önünde dolaşıyordu.

Ancak görece bir emniyete kavuştuktan sonra sonsuz bir yorgunluk ve depresyon ortaya çıktı. Uyuyor, uyuyordum. Bir deri bir kemik hale gelmiş. Ve insanlardan ürker olmuştum. Yazdı. Güneş deli gibi parlıyordu. Annem bana açık yeşil bir manto vermişti. Gerçekdışı bir dünyada hareket ediyor duygusunu yaşıyordum. Bir dükkânda nazikçe konuşmayı yeniden öğrendim, çocuğumu annemlerin tarifsiz lüks banyosunda yıkıyordum ve bütün olanların benimle hiçbir ilgisi olmadığı, dokunulmaz olduğum duygusunu yaşıyordum.

Sonradan bakıldığında burada söz konusu olan bir hasar. Morarmış bir göz değil –bu geçer. Sekse zorlanmak değil, pek çok kadın başka bir çıkar yol görmediğinde kendisini düzdürüyor. Hayatımın tehlikede olması da değil, aksine bunlarla öylesine yalnız

bırakılmış olduğum gerçeği. Annemle bunlar üzerinde konuşmak için küçücük bir girişimde bulunmuştum. Korku içinde, konuşmaya girmekten kaçındı. İkinci bir girişimde daha bulunmadım. Kadın arkadaşlarım yoktu. Bir kadın evi, kadın hareketi yoktu, okuyabileceğim kitaplar bile yoktu. Bir terapiste başvurma fikri o zaman aklıma gelmedi.

En kötüsü, duygu dünyası bir toplama kampı celladına benzeyen bir kocam olması değildi –böyle adamlardan yeterince olduğunu artık biliyoruz. En kötüsü hiçbir direnişin mümkün görünmemesiydi, sığınacak hiçbir yer olmamasıydı, ta ki artık kendim de hiçbir şey anlatmak istemeyinceye değin. En kötüsü, hiç kimsenin aldırış etmediği duygusuydu.

"Şunu dikkate alalım: Kurbana en büyük acıyı veren, ezenin acımasızlığı değil, aksine çevresindekilerin suskunluğudur." Ellie Wiesel. Bu cümle pek çok duruma denk düşüyor, benimkine de. O aşırı yalnızlaşmayı delip kendi canımı almayı yeğlerdim. Ama çocuğumun benden başka kimsesi yoktu. Onu yalnız bırakmak, babasına teslim etmek demekti. En iyi durumda bu adamın, çocuğumu da oğulları gibi bir faşist haline getirecek biçimde dövecek olan ailesine verilirdi. Kendi kendime, en azından Armin'in bana ihtiyacı kalmayıncaya kadar yaşama sözü verdim.

Sonraları bu dönem üzerinde konuşmaya çalıştım. *Utanç Bitti*'de bu konuda telgraf tarzında yazdım. Yazmak bana konuşmaktan daha kolay geliyor. Yazarken, karşımdakinin yüzüne bakmak ve kendi kendime sürekli, acaba bunları kaldırabilir mi, acaba beni dinlemek ister mi, diye sormak zorunluluğu hissetmediğim için daha dürüstüm. Bir keresinde Daniel'e annemin çektiği, beni, Armin'i ve babasını gösteren bir sekiz milimetrelik film izletmiştim. Armin daha çok küçüktü. Bu konuda uzun uzun konuşabilirdim, bir sohbete girmeye ya da bunu en azından denemeye tümüyle hazırdım. Bu filmde bile çocuğun korkusu, babası gelince bir sandalyenin arkasına saklanışı görülebiliyor. Ama Daniel filmi geçiştirdi. O sıralar –iki kadınla ilişkisi vardı– çoğu zaman yorgun olurdu ve bu konuya da bir daha değinmedi. Bu geçmişi o kadar uzun zamandan beri tek başıma taşıyorum ki, insan buna alışıyor.

G.'ye bu dönemden söz ettiğimde ona her zaman güvensizlikle

ve araştırarak bakıyorum: Gerçekten de dinlemek istiyor musun? G., "Elbette," diyor, "ama sen her şeyi anlatmıyorsun." Eve dönerken bunun üzerinde düşündüm. Çok şeyi atlamamıştım. Ama anlattıklarımı bir şekilde sanki bir başkasının kaderi söz konusuymuşçasına anlatmıştım. Eğer bir kez düşersem başıma gelebileceklerden duyduğum korku çok büyüktü, yalnız bırakılmaktan korkuyordum. G. biraz sonra evine gidecekti ve o zaman tek başıma bir korku nöbetinin içinde kalacaktım.

Terapistime bile her şeyi anlatmadım. Saatin tik takları zamanı sınırlıyordu: kırk beş dakika. Terapistim çok uzağımda oturuyordu, birine dokunabilme ihtiyacı hissediyordum, beni seven, her şey geçene kadar bana sarılacak bir insanın yakınlığına ihtiyacım vardı. Beni korkunç bir hızla derinlere, aradığım iyileştirici yalnızlıktan çok farklı olan buz gibi bir yalnızlığa çeken geçmişin girdaplarından kurtuluncaya kadar. Kimseyle paylaşamadığım dilsiz bir çaresizliğin beni emmesinden kurtulana, yeniden su yüzüne çıkana kadar. Ne rahat, ne adil olan, ama yine de yaşamaya elveren bir dünyaya, buraya, şimdiye dönene kadar.

Artık hiçbir şey için isteğimin kalmadığı dönemi geride bıraktım. Yaşamak tekrar değerli olmaya başladı. Zaman zaman geçmişe baktığımda, bu başka birisinin yaşamıymış gibi geliyordu.

Çocuğum artık bir delikanlı olmuştu ki, günün birinde tarifi imkânsız bir depresyona kapıldım. Sonbahardı. Armin'in on sekizini tamamladığını fark ettiğim anda depresyonun nedeni bilincime çıktı. Armin bana ihtiyaç duyduğu sürece hayatta kalmak için kendi kendime verdiğim sözü içimde unutmamıştım. Artık bu yükümlülük üzerimden kalkmıştı. Artık yaşamaya devam edersem bu sadece kendim için olacaktı. Bunu başarıp başaramayacağımı bilmiyordum.

Geçen yıl bu düşünceler tekrar ortaya çıktı, zorlayıcı, bir sivrisinek azabı kadar ağır. Artık hiçbir şeye isteğim kalmadı, bütün bunları niye yapıyorum ki, kimin için, ne için, çocuğumun artık bana ihtiyacı yok. Daniel benim yerime çoktan birini buldu, G. bensiz yaşıyor, kadın arkadaşlarım birbirleri için de varlar, feminizme karşı görevimi yaptım, söylemek istediğim her şey ya-

zıldı ve ayrıca yazmayı da unuttum. Tsvestajeva'dan şu cümle: "Vazgeçilmezliğime inandır beni, bir lüks olmaktan bıktım."

Kadın doktorumdan dostça bir mektup aldım. Haberler iyi, yıllardır sonuçları iyi çıkmayan Pap II* ve Pap II A* tahlillerinin sonuçları normale dönmüş, kendiliğinden iyileşme, kanser yok. Harika.

Artık haftada bir gittiğim ve çoğunlukla da karşısında gözyaşlarına boğulduğum terapistim, "Belli ki sende her şeyden önce başkaları için var olma duygusu var," dedi. Şu sefil kendine acıma yüzünden kendimden nefret ediyordum, artık kendimi toparlamayı başaramıyordum. Terapistimin çıkarttığı sonucun gerçekliğinden kaçamıyorum. Her şey kendim için olmak zorunda değil. "Aşk ve iş," dedi terapist, "her iki alanda da güvencelerin çökmüş durumda. Kendini yönlendirememen beni hiç şaşırtmıyor. Ama söylediklerinin hiçbiri nevrotik değil."

Kendimi neredeyse incinmiş hissettim. Sanki aslında hiçbir sorunum olmadığı teşhisiyle eve gönderiliyormuşum gibi. Acaba yeterince acı çekmedim mi? Yirmi yıl boyunca kendim terapistlere eğitim verdikten sonra hayatımda ilk kez kendim için yardım istemedim mi? Uzun sürecek, belki yıllarca devam edecek bir terapiye hazırlamıştım kendimi, belki haftada birden fazla gitmeye; sonuçta uzun sürelerden beri terapist koltuğunda yatan yeterince insan tanıyordum, ilk bakışta benden daha deli görünmeyen insanlar.

"Ama ben gerçekten çok mutsuzum."

"Mevcut koşullarda bu gayet normal," dedi terapistim.

"Kendimi aşk acısına böylesine dehşetli bir şekilde kaptırmam mı normal?"

"Bir kere bazı insanlar diğerlerinden daha şiddetli tepki verir," dedi. "Ayrıca daha önce yokluğunu çektiğin bir şeyi ilk kez yaşadın. Bu, mahkûm bırakıldığın şey hakkında bilgi veriyor. Gerçi acı verici bir şey, ama nevrotik değil."

"G. yanımda çok gergin oluyor. Onu bu aşırılığımla kaçırmaktan korkuyorum."

"Erkekler korkak yaratıklardır," dedi terapistim.

Ve intihar tehlikesi olup olmadığını anlamak için yaşamsal fonksiyonlarımı kontrol etti. Evet, tekrar yemeğe başlamıştım, as-

* Rahim kanseri tespit testleri. (ç.n.)

lında yazık, sonuçta bütün bu talihsizlikler içinde en iyi şey kaybettiğim kilolardı. Hormon haplarını almaya başladıktan sonra uyku sorunum da kalmamıştı.

"Ya cinsel yaşamın?"

"Kiminle?" diye sinik bir şekilde soruyorum.

Şu ulaşması mümkün olmayan adama korkunç ve beyhude bir biçimde ne kadar tutkun olduğumu ve başka hiç kimseyi istemediğimi epik bir mesafeyle anlatmamış mıydım?

"Kendinle," dedi terapistim kayıtsızca.

Evet, buna da yeniden başladım. Ardından G.'nin yokluğunu öylesine acıyla hissedince gözyaşlarına boğulsam bile.

Görünüşe bakılırsa yine de şimdilik yaşamaya devam edecek gibiyim.

❄

Pazartesi, 12 Temmuz

Duş. Sabahları geceyi üzerimden yıkıyorum, yatmadan önce de günü. Tartı: Allah kahretsin 71 kilo. Günlerce salata ve yağsız peynir yemenin etkisi sıfır, ama kendime istisna olarak bir kere bir pizza bahşetsem, ertesi gün bir kilo fazla çekiyorum. O zamanlar 63 kiloya inmiştim. Özel hiçbir şey yapmadım, sadece yemek beni ilgilendirmiyordu, kilolar kendiliğinden eridi. Geçmiş yıllardan kalma jeanlerime yeniden sığıyordum. Daniel kalçalarıma dokunduğunda, "Ne oldu?" diye sordu, "sanki elime kemik geliyor." Demek ki daha Daniel'le birlikteymişim. G.'ye tutkun olduğum ve aklım başımdan gittiğinde o korkunç karmaşanın hâkim olduğu zaman. Şimdi kilolar bana sadık kalmaya, bir tampon tabaka, boğulmaya karşı bir can simidi oluşturmaya kararlı.

Kiki'yle bir Türk restoranında oturuyorduk. Önümüzde dev bir kap içinde ızgara et, pilav, patates vardı.

Kiki, etin şurasını burasını biraz didikleyip kalanı öylece bıraktıktan sonra, "Âşık olup da bir şey yiyemediğin olmadı mı hiç?" diye soruyor.

Bu arada ben kendi porsiyonumu mideye indirmiş, yarısının kalmasına acıyarak onunkine geçmiştim.

Elimde bir kuzu pirzolasıyla, "oo, evet," diyorum, "bilirim."

Bu yaralı, incinmiş bakış. Benim yediğimi görürken bu soruyu niçin sorar ki. Yalan mı söylemeliydim? Bütün bu incinmeleri ve yaralanmaları sonradan bana gösterebilmek için nasıl da acıtıcı bir titizlikle kaydediyordu, öyle ki iki olasılıktan birini seçmeye mecbur kalacağım bir ikileme yeniden düşeyim: dürüst olup onu incitebilirdim ya da riyakârlık yapıp daha sonra geri almak zorunda kalacağım yanılsamalar yaratabilirdim. Orada öyle otururken kendime katlanamıyordum, her zaman benim en kötü tarafımı ortaya koyduğu için böyle anlarda Kiki'ye de tahammül edemiyordum.

Çoğunlukla hor görülene, umarsızca âşık olana, çaresizce bekleyene, bağımlı olana yakınlık duyarız. Aşkta artık özgür değiliz. Ama daha iyi konumda olan, tahtıravallinin yüksek ucunda oturan, lütuf gösterip tekrar geri alan için de her zaman kolay olmuyor.

Değil mi G.?

Sevdiğiniz birisi öylesine çökmüş karşınızda duruyorsa, acı çektiği belliyse bu da üzüntü veriyor. Özellikle de insan bu duyguları kendisi gayet iyi tanıyorsa.

Fazla uzun sürmedi. Kiki'yi uyarmıştım. Seninle sevişmek harika bir şey Kiki, gerçekten ve seninle çarşıya çıkmak ya da deniz kıyısına gitmekten hoşlanıyorum, ama lütfen beni bağlamaya çalışma. Haftalar öncesinden boş zamanlarımı planladığında gözlerim kararıyor, sürekli bir ilişki benim için kesinlikle söz konusu değil, hâlâ yas dönemindeyim. Bırak beni.

Bir çılgınlık nöbeti. Suçlamalar. Gözyaşları. Taksi tutup eve gittim. Telesekreterimde Kiki. Hayır, konuşacak başka bir şey yok. Her şey çoktan söylendi.

Yazı masamın üzerinde G.'nin bir fotoğrafı. Max'la birlikte yatağa.

Dün bisikletle Castricum'daki İtalyan'ın dükkânına giderken insanın kulağına yapışan parçalardan birini ıslıkla çaldığımı fark ettim. Çoğunlukla olduğu gibi güçlükle hatırladığım sözler meseleyi cam damarından yakalıyor. Şu tümüyle banal şarkı sözleri. "Someone to watch over me"yi mırıldandığım bir dönem oldu. Şimdi de kendimi "Walking back to happiness"i söylerken yakalıyorum. Demek böyle. Ben bu hale mi geldim?

Akşam için, *The Bold and the Beauty*'nin Amsterdam'dan yanımda getirdiğim beş bölümlük video kasedi var. Gerçek bir orji. Böylesi bir saçmalığın hoşuma gitmesini G. gülünç buluyor ve beni böylesine mest eden şeyin ne olduğunu anlamak için bir keresinde o da seyretti. Elbette, Stephanie ile evli olan Eric'den bir çocuk bekleyen Booke'u tutuyorum, her zaman gerçek aşkın yanında olduğum ve benim de sık sık düştüğüm öteki kadın pozisyonuyla kendimi daha kolay özdeşleştirebildiğim için. Fakat Stephanie'nin tarafına geçmem gerektiğini düşünüyorum, kendisi de artık çok genç olmayan kocasının genç bir yaratıkla ortadan kayboluşunu seyretmek zorunda kalan orta yaşlı bir kadın. Eric, belli bir mesafeden dizinin en çekici erkeği. Daha genç olan erkekler, Sterm, Ridge ve Thorn ilginç değil, bunları hemen gözden çıkarabilirsiniz.

"Bana en çok benzeyen Eric olduğu için hoşuna gidiyor," dedi G.

Kendini beğenmiş züppe.

Tenis öğretmeni Jake de fena değil. Şu sıralar Felicia ile aralarında bir şeyler başlıyor, o da genç yaratıklardan biri. Fakat Jake öylece oturup duruyor, kafa patlatıyor ve ağzını açmak istemiyor. "O zaman niçin geldin?" diye soruyor Felicia. "Senin yanında olmak için." – "İyi, ama sen ağzını açmazsan seni nasıl tanıyabilirim?" Bunun üzerine Jake Felicia'yı öper. Bu da bir tür tanışma yolu. Bu korkunç, tipik kadın hobisi: Bu çetin cevizi kırma isteğinin Felicia'nın kafasında nasıl şekil aldığını görüyoruz. Kabuğu ne kadar sert olursa içi o kadar yumuşak olur kanaatinde. Yanlış Felicia, bunu yapma, annenin sözünü dinle, Eric, eğer Stephanie, Brooke'u biraz tanırsa belki de boşanmaya yanaşır

diye düşünüyor. Birlikte yemek yeme önerisinde bulunuyor. Brooke'un yanıtı: "Stephanie ve ben aynı mekânda. Bu üçüncü dünya savaşını başlatabilir, Eric."

Böylece video kasetlerimi de bitirdim.

Şimdi ne yapacağım? Haftalık dergiler daha duruyor. Benim ilgimi çeken şeyler çoğunlukla olduğu gibi büyük başlıklı yazılar değil, çoğunlukla kenarda kalanlar. Feminizmin henüz moda olduğu çok uzun bir zaman öncesinden kalma gibi görünen bir başlık, belki de yazı işleri son anda bu yazıyı atmayı unuttu. Bu sefer söz konusu olan, yazdığı *Klik* adlı bestsellerde Vassar'ı alaya alarak kendine düşman eden Mary McCarthy idi. Neredeyse kadına karşı dava açacaklardı.

Az kalsın ben de başıma bir dava alacaktım. Benim eski sevgilimle Daniel'in eski sevgilisi birlikte tuttukları bir avukat vasıtasıyla *Gündelik Mutluluğa Alışma*'nın henüz yayınlanmamış olan metnini görme talebinde bulundular. Pes etmedim. Bir kişisel deneyim aktarımını çok uzaktan andıran şeylerin tümünü bile yasaklamak isteyen Anna'yla zaten yeterince sorunum olmuştu. Kadınlarla cinsellik konusunda neredeyse kişiliksiz bir makale. Burada kendisini söz konusu ettiğim kararına vardı. Tarihi Paesheuvel ziyareti vesilesiyle, kadın hareketi ve eski işçi hareketi kültürü arasındaki ortaklıklar üzerine bir çalışma. Kendisinin de orada olduğunu söyledi. Sonunda yine de metni Daniel vasıtasıyla ele geçirdiler ve bir fırtına patlak verdi.

O zamanlar Anna'ya karşı da çok naiftim. Bana geri dönmüştü ve açıklığa kavuşmayan her şeyi konuştuğumuz zor dönemi geride bırakmıştık. Beni kötü bir durumda ortada bıraktığını ve üç yıl boyunca arayıp sormadığını geçiştirmek zorunda kalmıştım. Bütün o duygu patlamalarından bitkin, neredeyse uyumak üzere yatakta yatıyorduk, çok ince ve yumuşak bir sesle sordu: "Bir daha hiçbir zaman *Utanç Bitti* gibi bir kitap yazmayacağına söz verir misin?" Söz verdim. Zaten bir daha böyle bir kitap yazmayı da tasarlamıyordum, fakat herhalde Anna bu sözü çok geniş kapsamlı algıladı ki, yazdığım her şey üzerinde hak sahibi olmasını kabul etmemi bekledi. Ben de o yıllarda fazla yazmadım. Sonunda beni şöyle suçladı: "Yazmak senin için benden daha önemli." Anlayış sınırımın sonuna gelmiştim. "Ama ben bir yazarım

Anna, bunu sen de biliyordun, hem ben senden –uygun düşecek bir benzetme aradım– benim için politik inançlarından vazgeçmeni istiyor muyum?" "Bu başka bir şey," dedi inatla, "sen başka şeyler de yazabilirsin, örneğin Çin üzerine yazdığın kitabındaki gibi. Kişisel şeyler değil."

İlişki daha fazla yürümedi.

Eğer sonradan bu yazdıklarımı kitaplaştırmaya karar verirsem, bu sayfalarda bir rol oynamış insanları atlamayacağım. Öncelikle G.'yi, Kiki'yi, Daniel'i. Bonnie'ye ismini değiştirmek isteyip istemediğini, çocukken Bergen-Belsen'de bulunmuş olduğunun başkalarının öğrenmesini uygun bulup bulmadığını sormalıyım. Leo'nun Araplarla ilgili görüşlerine yer vermeme izin verip vermediğini öğrenmeliyim. Dostlukları kötüye kullanmak istemiyorum. Sevdiğim insanlar benim için önemli. Ama yazmanın da benim için temel bir önemi var, yazmasaydım yaşamda nasıl ayakta kalırdım bilemiyorum; ve bu kez bu tarzda olacak, niçin bilmiyorum, ama başka şekilde değil de böyle olmalı –ne bir roman, ne bir deneme. Daha çok mümkün olanın sınırlarında bir denge oyununa benziyor. Bazen geceleri beni uykumdan uyandırıyor. Burada yaptığım ne aslında? Başıma neler açıyorum?

Muriel Spark daha önce değindiğim *Vrij Nederland*'daki makalesinde şunları yazıyor: "Boşandıktan sonra bir daha hiçbir zaman evlenmek isteyebileceğim birisiyle karşılaşmadım. Ayrıca insan yazar olarak bir yerde ancak yarısıyla mevcut oluyor. Erkekler her zaman onları dinlemediğimden şikâyet etmişlerdir."

Bu arada belirteyim, bunu kadınlar da yapabiliyor. Hafta sonlarımı boş bırakmaya çalıştım, fakat yazmayı sabit büro saatlerine bağlı kılamıyorsunuz ve ben de bazen Anna'nın divanı üzerinde düşlerde yitip gitmekten, sanki bir peçenin ardından bakarmış gibi kitabımın üzerinden sokağa bakıp kalmaktan ve onun sorularını fark etmemekten kendimi alıkoyamıyordum. Kadınların erkeklere sık sık yönelttikleri şu suçlama: Sen beni dinlemiyorsun.

Daniel'le daha kolay gibiydi; hafta sonlarında o da sık sık çalışıyordu ve o yıllardan kalma en güzel anılarım, karanlık pazar öğle sonlarında onun masasının başında küçük bir ışık dairesi içinde kendi konsantrasyonuyla baş başa, bazen kendi kendine bir

şeyler mırıldandığı, ara sıra müziği değiştirdiği, benim de kitaplarımla rahat koltuğun üzerinde kendi düşünce dünyamda yayıldığım zamanlardı. İdeal ilişkiyi bu şekilde hayal ediyordum, bu yakınlıkta ve bu mesafeyle. Sadece ben gerçekten çalışmak zorunda kaldığımda, daktilonun başına geçip birkaç saat için başka bir odaya geçtiğimde hep bir şeylerin ters gitmesi dışında. Annesinin gazete okumasına tahammül edemeyen bir çocuk gibi hep böyle anlarda Daniel'in bana aktarması gereken bir şey olurdu, yapacağımız alışverişler hakkında konuşmak, banyonun yerini silmeyi unuttuğumu söylemek ihtiyacını hissederdi. Biraz konuştuktan sonra pes ederdim. Ve böylece sevilen bir insanla uzun süre yurt dışında yaşamak, herhangi bir yerde küçük bir ev tutmak, zamanı yalnız ama aynı zamanda beraber yaşamaya yönelik eski düş de dağıldı. Ve belki de aynı evde yaşamak. Ad ve Lisbeth bunu başardılar; Ad resim yapıyor, Lisbeth yazıyor, görünüşe göre iyi gidiyor. Ben bunu hiç kimseyle başaramadım.

Daniel bir keresinde şöyle söyledi: "Senin bir ilişkin benimle olanı, diğeri de daktilonla." Karşı çıktım, bunu duymak hoşuma gitmiyordu, yine bir bahane, diye düşündüm, ben ve daktilom, o ve kadın arkadaşları. "Bu benim işim," dedim, "senin de bir işin var." Fakat belli ki pek çok insan daktiloyu bir rakip gibi görüyor. Anlaşılan yazmayı ve aşkı birleştirmek mümkün değil. İnsanın aralarındaki mesafeyi korumak zorunda olduğu iki âşığı gibi.

Şimdi geceleri benimle paylaşan kimse yok ve bu durumu kolaylaştırıyor; böylece bölünmek zorunda kalmıyorum. Burada günlerce kimsenin yüzünü görmüyorum. Ve dün kendime bir pizza almak için bisikletle Castricum'a gittiğimde neredeyse mutluydum.

't Vogelwater'daki günlerim azaldı. Kalmak istiyorum, böyle yaşamak istiyorum. Castricum'a gitmeye bile isteğim yok. Buzdolabında daha bir paket somon füme ve kızartabileceğim ekmekler var. Yağdan parlayan mutfak radyosunda Bach'ın bir Vivaldi düzenlemesi çalıyor ve uyum içinde bahçedeki ağaçların hışırtısına karışıyor. Bu arada ayaklarım esmerleşti, hoşuma gidiyor. Bu durumda pekâlâ uygun biri olmasa da olur. Belki de

bunu hâlâ öğrenebilirim: sublimasyon. Saate bakıyorum. Zamanlama mükemmel. Beşi yirmi beş geçiyor. Genever şişesinde tam iki bardaklık daha içki var.

❄

Salı, 13 Temmuz

Dün akşam yattıktan sonra ve bu sabah Monika van Paemel'in *De-eerste steen*'ini okudum. Benim de gitmiş olduğum yerlerin isimleriyle karşılaştım: Kudüs, Masada. Yaşandıkları andakilerin pek çoğu arasından birkaç ayrıntıya sarılmaya çalışan anılar. Tam da bu görüntünün daha sonra bütünsel sahneleri belleğinde geri çağıracak olan Madeleine haline geleceğini henüz bilmiyorsun. G. ile yaşadığım zaman bir istisna oluşturuyor –anılar ürettiğimi o zamandan gayet iyi biliyordum ve daha sonraki ağır zamanı atlatabilmek için bunların yeterli olacağını umut ediyordum, kışı atlatabilmek için güneşi tenimde biriktirişim gibi. Bir doğumdaki acı da kötüdür, ama daha sonra bir çocuk, yeni bir insan vardır. Aşk acısıyla insan açık bir hesabı karşılar, bittikten sonra da insan bir karşılık almaz, belki de sadece iç huzuru ve ardından bir daha yaşansa yine aynı biçimde davranacağını, farklı bir şey yapmayacağını hissetmek. Better to have loved and lost, than not to have loved at all.*

Öyle değil mi?

De eerste steen'in baş kişisi May, dağa tırmandıktan sonra Masada'nın taşları arasında koşan bir dağsıçanı görür. Ben de o zamanlar aynı onun gibi saniyeden daha kısa bir sürede öylesine süratli, kumtaşı renginde bir hayvan görmüştüm –ve daha sonra onu hızla hareket eden bir bulaşık süngeri, bir pudra ponponu olarak tanımlamıştım.

Daniel'le ben sonunda bir kez olsun İsrail'e gitmeyi kararlaştırmıştık. Duyguları çelişkiliydi, yarı Yahudi olarak bir top-

* Sevip kaybetmek hiç sevmemiş olmaktan iyidir. (ç.n.)

lama kampına gönderilmesi söz konusu olacak kadar Yahudi sayılmıştı, ama eğer isteyecek olursa İsrail'e "dönüş" hakkına sahip olmak için yeterince Yahudi sayılmıyordu.

Yolculuk rotasını belirlemek, araba kiralamak, otellerde yer ayırtmak için ikimizin de zamanı olmadığı için, bize otobüsle bütün önemli yerleri gezdirecek, kuzeydeki bir kibutzdan Genezaret gölü üzerinden Negev'e, en güneydeki Eilat'a kadar götürecek bir grup yolculuğu yapmaya karar vermiştik. Başka tür bir yolcu tipi bekliyordum –insan sonuçta İsrail'e belli bir amaçla gider– ama hayal kırıklığına uğradım. Evli çiftlerden biri, bir kere de "başka bir şey" görmek için geziye katılmıştı, bir diğeri İskoçya'ya gitmeyi tercih ediyordu, ama o gezide yer kalmadığı için İsrail'i seçmişti.

İyi hazırlanmamış olmama rağmen diğer yolculardan daha çok şey biliyordum. Ağlama duvarı.

"Niçin bütün bu insanlar dans ediyor?"

"Yahudiler de her şeyi bir şenlik haline getiriyor."

"Baksana, adamlar birbirleriyle dans ediyor, karılarıyla değil, tuhaf, senin de hoşuna gider miydi?"

"Bu kemerleri niçin kollarına doluyorlar?"

"Birbirlerini bunlarla kamçıladıklarını duydum."

Ben hayatımda ilk kez bu gezide gözlerimin önündeki kalın dizlerin iç taraflarında o kadar çok varis damarı, bir tepeye ya da Kudüs'ün içindeki dar yokuşları tırmandığımızda tıknefesleşen o kadar çok beden gördüm. Bunun yanı sıra bir de, tadı hiçbir şeye benzemese de egzotik buldukları yemekler yüzünden bitmek tükenmek bilmeyen yakınmalar. Rehberimiz Batya sürekli isteri sınırındaki bir çaresizlik içinde grubu bir arada tutmak ve zamanında otobüse dönmesini sağlamakla meşguldü. Ve her seferinde de, iyi yürüyemeyen ve o sıcaklar için fazla şişman olduğundan öldürücü tempoya ayak uyduramayan yaşlıca teyzeciklerden biri kayboldu. Batya anlattıklarını öncelikle Daniel ve bana yöneltiyordu, belli ki bizi sınıfın birincileri olarak kabul ediyordu. Batya Yahudi olmasına rağmen kendisini şaka yollu gerçek bir Filistinli olarak tanımlıyordu. İsrail henüz Filistin'ken 1948 yılında burada doğmuştu. Ve çimento torbaları yüklenmiş eşekleri üzerinde rastladığımız bütün Filistinlileri şaşmaz bir şekilde Arap

olarak niteliyordu. Batya çimentodan yapılma bir dizi bakımsız kulübe gösterdi, işçi barınakları: Bunları *biz, onlar* için yaptık ve bir bakın ne kadar sefil durumdalar. Hep aynı ton, daha geri bir halk karşısında hep bu gayet tabii üstünlük duygusu: Bir bakın nasıl *bizim* eğitim yapımızdan, *bizim* tarım tekniklerimizden, *bizim* yatırımlarımızdan yararlanıyorlar. *Bizim* domateslerimiz, *bizim* üzümlerimiz, *bizim* greyfurtlarımız. Ultra ortadokslardan da aynı açıktan açığa küçümseyici ses tonuyla söz ediyor ve bizi tehlikeli bölgeler arasından geçiriyor. Özellikle kolları ve bacakları çıplak kadınlar için taşlanma tehlikesi söz konusu olduğundan Mea Shearim bölgesinde otobüsten inmemize izin verilmiyor, Filistinlilerin çoğunlukta olduğu köylerde de otobüste kalmaya zorlanıyoruz. Eilat'a giderken yol üzerinde ilkel bir köy lokantasında biraz serinlememize izin verildiğinde birden etrafımızı bir grup askerin sardığını görüyoruz.

Fazla dar üniformalarının içinde ellerinde dondurma külahları olan birkaç fazla şişman kız, omuzlarında ya da ellerinde silah yok ve bir sürü genç adam, panter gibi esnek, güneşten esmerleşmiş, yeni bir yırtıcı hayvan türü. Bunlarla, neredeyse hiç güneş ışığı görmeyen solgun tenleri ve beceriksiz hantal yürüyüşleriyle ortodokslar arasında dünyalar kadar fark var, ama yine de aynı halka aitler. Her yerde askerler ve üniformalı olmasa da silahlı erkekler görüyoruz, Yad Vashem'deki benim önceden de gayet iyi tanıdığım toplama kampı fotoğraflarında olduğu gibi. Beni derinden etkileyen, birçok küçük ışığıyla, durmadan yinelenen ölülerin isimleriyle, yere kazınmış toplama kamplarının adlarıyla anma yerinin kendisiydi. Benden biraz uzakta duran Daniel de sessizdi. Sol tarafta kadınlar için küçük bir bölüm ve sağ tarafı erkekler için bölümlenmiş olan ağlama duvarında askerler, duvardaki deliklere küçük kâğıtlar sokuyorlar, sonra duvara dokunmak için parmak uçlarını öpüyorlar. Erkeklerin tarafı daha hareketliydi, burada dans ediyorlardı, dua şallarına sarınmış erkekler bedenlerinin üst kısmını söyledikleri duanın ritmine uygun olarak hareket ettiriyorlardı. Aralarında başında küçük kepiyle Daniel'i de gördüm, oradan ayrılmak istiyordu, bana el salladı ve birlikte, ziyaretçi yerlerinin cinsiyete göre ayrılmadığı arka taraftaki kubbelerin yanına gittik. Bir anda bir siren uğuldamaya başladı, ba-

ğırışlar, koşturan askerler. Bir bomba alarmı. Batya her zamankinden daha tiz bir sesle haykırarak derhal onu takip etmemi söylüyor, ama ben Daniel'i gözden kaybettim, arkamda olduğunu sanıyordum ve onu aramak için geri döndüm. Görünürlerde Daniel yoktu, ortalıkta kimseler kalmamıştı. Dışarıya koştum, duvarın önündeki meydan bana orayı terk etmemi söyleyen askerlerin dışında ıssızlaşmıştı. Batya iz bırakmadan kaybolmuştu, görünürde yolculardan hiç kimse yoktu. Ve Daniel de yoktu. Kolunda bir yığın şeridi olan belli ki yüksek rütbeli bir subay bana bir şeyler haykırarak belli bir yönü gösterdi. Grup köşede duruyordu. Batya öfkeden kuduruyordu, Daniel de kızgındı: "Neredeydin sen Allah aşkına?" Neredeyse tek söz edemeyecek durumdayım? "Senin daha içeride olduğunu düşündüm, seni aradım." Daniel sert bir babanın ses tonuyla konuştu: "Bunu bir daha asla yapma, duyuyor musun, önce kendini emniyete al. Ben kendi başımın çaresine bakabilirim."

Shoah filmini gördüğümde bütün süreçleri saat be saat hayalimde canlandıramamıştım, karısı gaz odasına gönderilmeden önce onun saçlarını kesmek zorunda kalan adamın daha sonra yaşamak istemesini anlamamıştım. Bunları ahlâki bir değerlendirme yapmadan düşündüm, çünkü eğer zorunluluk yoksa, sırf dayanışma için, karşılığında birinin yaşamını dahi kurtarmadan gönüllü olarak ölüme gitmekte kahramanca bir yan görmüyorum – ölmüş olan insanlar benim için yaşamlarını kurtarmış olanlardan daha büyük kahraman olmadılar. Benim anlayamadığım sadece, insanın böyle bir anıyla birlikte yaşamda kalmak istemesi.

Benim ne kadar sarsılmış olduğumu nihayet fark eden Daniel kolunu belime atarak beni şakacı takılmalarla neşelendirmeye çalıştı. Ama o gün tutukluk duygusunun çekip gitmeye niyeti yoktu. Bu katı ve sevimsiz ülkede kendimi yalnız hissediyordum, insanlar bana yabancıydı, diğer yolcular bana yabancıydı ve Daniel bana yabancıydı.

Daniel Rubinstein'ın *The Figtree Embrace*'ını okuyorum. "Filistinliler için geri dönüş haklarından vazgeçmek düşünülebilir bir

şey değildir. Dünyamızda her insan belli bir yerde yaşar. Filistinlilerde ise yer insanda yaşar." David Grossman'ın, işgal altındaki topraklarda ya da İsrail'de yaşayan Filistinlilere ilişkin kitapları *The Yellow Wind* ve *Living on a Wire*'i okuyorum. Grossman'ın kitaplarını, sanki insanın kendi varoluş korkusunu bastırmadan önce başkalarıyla ne dereceye kadar özdeşleşebileceğinin alıştırmaları gibi okuyorsunuz. Edward Said'den de *The Question of Palestine*'yi okuyorum. Uzun zamandan beri ABD'de yaşayan bir Filistinli olan Said, bilincine varmadan benimsenen bakış açılarının nasıl farklı değerlendirmelerin sonucunda aynı olgulara vardırdığını etkileyici bir biçimde ortaya koyuyor. Yahudilerin perspektifinden bakıldığında takip altındaki bir halkın tarihsel olarak vaat edilmiş bir bölgede, "ülkesi olmayan bir halk için halkı olmayan bir ülkede" kendi devletlerini kurma yolunda gösterdikleri meşru görünen çaba, Filistinliler açısından çok farklı algılanıyor. Çünkü bu ülke, Amerika'nın keşfedildiği sırada kimsenin yaşamadığı bir yer olmadığı gibi, insansız bir toprak değildi. Said, İsrail ordusunun Filistin halkı karşısındaki tutumunun, Filistinlilerin Yahudilere karşı eylemlerinden çok daha fazla kurbana mal olduğunu sert bir şekilde kaydetse de, Filistin terörünü savunma girişiminde bulunmuyor. Said, İsrailli bir Yahudi çocuğun ölümünün ardından sayfalar dolusu yorumlar yazılır ve faili ağır cezalar çekerken, Filistinli bir çocuğun ölümünün İsrail basınında ikincil bir olay olarak bir kenara itildiğine de değinmeden geçmiyor. Fakat Filistinlilerin çaresizlikle yapılan eylemlerinin nereye dayandığını da gösteriyor: Sürgün, bir halkın üyelerinin yerinden ve mülkünden edilmesi, kendi ülkelerinde istenmeyen ya da tolere edilmeyen yabancılara indirgenmeleri ve bunu uygulayan, kendisi çok daha kötü bir takibatı yaşamış bir halk –ki bu halka bunu yaşatan insanlar artık onu düşman ilan etmiyor.

Televizyonda, elleri kelepçeli genç Filistinlilere vuran, tekmeleyerek işkence eden, taşlarla kollarını kıran İsrail askerlerinin görüntüleri, bu arada yanlarında duran diğerleri de gülerek seyrediyorlar: zamanında böyle şeyler görmemiş miydim, yoksa görmek istemediğim için hemen belleğimden kovdum mu? Judith Herzberg: "İnsan birine vurmaya zorlandığında, sonradan ondan gayet doğal bir şeymiş gibi nefret etmez mi?"

Anı parçacıkları arasında, altyazısız bir sessiz filmden çıkma gibi bir sahne. Daniel ve ben Tiberias'da Genezareth gölü kıyısında oturuyoruz. Otele yerleştikten sonra küçük bir gezinti daha yapıyoruz. Daniel tıraş bıçağı almak istiyordu, benim de şampuana ihtiyacım vardı. Birkaç küçük dükkân vardı, falafel, kola, dondurma, naylon eşyalar satın alabileceğiniz bu yerler caddeye açılan odalardan daha büyük değildi. Bu dükkânların önünde gruplar halinde toplanmış delikanlılar sohbet ediyorlardı. Yanlarından geçerken gözlerini suskunlukla bize diktiler. Yolda karşılaştığımız diğer gürültücü delikanlı gruplarının daha güvenli, daha muzafferane olan ve bizi görmezliğe gelen tutumlarından çok farklı bir tutum içindeydiler. Bunu bilmeliydim ve şimdi bu kısa sahneyi belleğimde geri getirince bilincine vardım. Bu küçük dükkânlardan birine girdik ve nazik ve soğuk bir hizmetle karşılaştık. "Tıraş bıçağı. Şampuan". Kendimi huzursuz hissettim ve otele dönmek istedim. Daniel de aynı duygular içindeydi. Delikanlılar, turistleri, onların gözünde kuşkusuz Yahudi olan turistleri seyreden Filistinlilerdi.

Eğer otomatik olarak, sevmiş olduğum ve hâlâ sevmekte olduğum insanların bakış açısını benimsemek yerine sorunlara benim için daha yakın zamana kadar adsız ve çehresiz olanların gözüyle bakmak istersem ne kadar düzeltiyi göze almak zorundayım? Cinsel nesne olarak erkekler konulu makalem *Eşitlik ve Özgürlük*'ün dizgi provalarından John le Carré'in *Little Drummer Girl*'ünü son anda çıkarttım. Bence sürükleyici bir kitap. Genç bir İngiliz tiyatro oyuncusu olan Charley, önce Filistinli sandığı, fakat sonra İsrail gizli örgütünün adamları oldukları anlaşılan kişiler tarafından kazanılır. Charley gerçeği öğrendikten sonra da onlardan ayrılmaz, çünkü Joseph'e âşık olmuştur. Romandaki Yahudiler belli bir kimliğe sahip ve kişisel hikâyeleri olan insanlar, Filistinliler ise ötekiler olarak kalıyor. Ve ben de bu aktarımı otomatik olarak benimsemiş, verili olan bakış açısını izlemiştim. İnsan kendisinin böyle bir şey yaptığını yakalayınca üzülüyor.

Seksizm, sınıf egemenliği ve ırkçılık üzerine kendi yazdığım *Ayrım Çizgileri*'nde, ırkçılık antisemitizmle benzerlikler gös-

termekle birlikte, başka ifade biçimlerine, başka tarihsel köklere sahip olduğu ve benim genel anlayışımda etkisi daha az olduğu için Yahudiler üzerine özel bir bölüm yazdım. Onu bir kez daha okuyorum. Büyük bir kısmını olduğu gibi bırakabilirim. Henry M. Broder'in alıntı yaptığım görüşlerini hâlâ paylaşıyorum: "Yahudiler diğer halklara ve uluslara kıyasla daha kolay yargılanıyorlarsa bu antisemitizmdir." Fakat siyonizmi hâlâ sadece, bir halkın kendi kaderini tayin hakkı ve kendine ait bir ülke için gösterdiği çaba olarak tanımlayabilir miyim? Said'i okuduktan sonra bu konuya daha farklı bakıyorum.

İsrail devletinin 1948 yılında, bu ülkeye daha önce adımını atmamış olanlar da dahil, nerede yaşarlarsa yaşasınlar bütün Yahudilerin dönüş hakkına bağlı olarak kurulması, başından beri bir başka halkın varlığının inkârına, nesillerden beri orada yaşamakta olan insanların dönüş hakkının tanınmamasına dayandırılmıştı. Sanki mevcut değillermiş gibi. Sanki ülke insansız ve hiç imar edilmemiş bir çölden ibaretmiş gibi. Yahudilerin tarım kooperatifleri kibutzların kahramanca hikâyesi, Filistinliler açısından bakıldığında çok farklı görülüyor. Bu konuda, bir Marksist olan Ger Harmsen'in bir kitabında rastladığım şu cümleye değinme gereği duyuyorum: "Komünist bir kolektif içinde yaşıyorlardı. Ve yemek işini bir bakıcı kadın hallediyordu." Kibutzların büyük bir çoğunluğu oralarda yaşayan Arapların elinden alınan topraklar üzerinde kuruldu ve bu insanlar ucuz iş gücü olarak kiralandılar ve hiçbir zaman bir kibutza üye olma hakkına sahip olamadılar. Eşit koşullar nerede, demokrasi nerede, demokrasi kimin çıkarına?

Medyadaki habercilik anlayışını farklı bir yaklaşımla izliyorum. FKÖ ve pazarlık heyetleri arasında uyuşmazlıklar çıktığında neler olduğunu şimdi kavrıyorum. Ülke içindeki ve dışındaki Filistinliler arasında farklı pozisyonlar oluşmasının nedenlerini şimdi gözümde canlandırabiliyorum.

Bonnie'nin kahkahası çınlıyor: "Belki bundan sonra bir şanssızlığa uğrarsın Anja, nihayet oraya gidebildiğinde barış sağlanmış olur ve sen de boşu boşuna gitmiş olursun."

Leila'nın veda sözcükleri: "Gelecek yıl neler olacağını nasıl bilebiliriz, belki de sen Batı Şeria ve Doğu Kudüs'ü ziyaret ederken savaş keskinleşmiş olur, belki de biz özgürlüğümüzü kazanmış oluruz ve ben de o zaman orada olurum, kim bilir..."

❄

Çarşamba, 14 Temmuz

Her zamankinden daha geç uyandım. Hava bir türlü aydınlanmak bilmiyordu. Daha dün hava güzeldi, Inger uğramıştı ve yemeği dışarıda yiyebildik, fakat bu gece yağmur başladı, evi her yanından nemli, gri bir peçe gibi saran su kütlelerinin sürekli ve yeknesak hışırtısını işitiyorum. Başım. Daha az içmeye başladığımdan beri arada bir gerçekten ölçüyü kaçırdım mı daha sert çarpıyor ve dün Inger'le çoğunu kuşkusuz benim içtiğim iki şişe şarap bitirdik, sonra bir de peynirle porto. Elly'nin annesi çiçekleri sulamaya gelmeden boş şişeleri ortadan kaldırmalıyım, yoksa yine bir uyarı geleceği muhakkak: "Biraz fazla içmiyor musun?"

Opzij'de yazdığım bir yazıyla kendimi potansiyel bir ayyaş olarak deşifre ettiğimden beri kaygılı bir yorum işitmeden elimi bardağa uzatamıyorum. Steve-Reich toplatısındaki arada, elimde karıştırmak istediğim bir bardak su ve bir bardak şarapla dolaşırken arkamda duran ve herhalde beni tanımış olan benim için tamamen yabancı bir adamın şunları söylediğini duydum: "Baksana şuna, bir kerede iki bardak birden."

Dün akşam Inger taksi ile gittikten sonra ben daha uzun süre gözlerimi önüme dikip öylece oturdum. Mum yanıp kısalmıştı, ağaçların konturları tuhaf aydınlıktaki bir gece göğünün önünde koyu karanlık ve garip şekiller çiziyordu. Birdenbire, bazen kendime bile yük olan bu istenmeyen bedenle yatağa girmekten isteksizlik duydum, bazen portakal rengi gözleriyle bana öylesine hayranlıkla bakabilen, kendisi keyifle tırnaklarını saçlarıma geçirirken karnını mıncıklamam için sırtüstü koltukaltıma yatan Max bile yoktu. Kendi seçtiğim sürgünümde günlerden beri dak-

tilomla tek başıma neredeyse mutlu sayılabilirdim, hemen hemen Greer'in vaat ettiği dingin tasasızlığı, rahatlamayı hissediyordum –ve şimdi yine o korkunç istek.

Suç Inger'le yaptığımız konuşmada, yine her zamanki gibi pek çok şeyi birbirine karıştırdık.

Inger'i Dixi ile birlikte yayına hazırladığımız lezbiyen kadınlar için terapi konulu bir kitabın yazarlarından biri olarak tanıdım. Aramızda kendiliğinden bir dostluk oluştu. Inger bana daha sonra, çok fazlalaştıkları için kadın arkadaş edinmeyi durdurmuş olduğunu, ama yine de tam bana kadar bir yer olduğunu anlatmıştı. Trendeki ilk rastlantısal karşılaşmamızdan sonra, ambulant psikiyatride kadınlar için tedavi üzerine bir çalışma gününde onu tekrar gördüm. Inger bana biseksüel olduğunu daha önce anlatmıştı, kendisini "hotero"* olarak tanımlıyordu. Masada bir grup lezbiyen terapistle birlikte oturuyordu. Ben de onlara katıldım. Grup az sonra birlikte kürsüye çıkacaktı. Terapiler ülkesinde kendini açıkça lezbiyen olarak tanımlamak hâlâ cesaret istiyordu. Grup salonda kendileri gibi olan *diğerlerinden de* ortaya çıkmalarını talep etmek istiyordu. İşyerinde lezbiyenliklerini hâlâ ortaya koymayan ve bir çifte yaşam süren çok sayıda sosyal danışman ve terapist vardı. "Ya sen ne yapıyorsun?" diye, eski öğrencilerimden, tanıdığım bir kadın, provakatif bir şekilde bana sordu. "Sen ne düşündün ki?" diye karşılık verdim, "sen ne yaptığımı düşünüyorsun?"

Inger daha sonra bana kısa bir mektup yazarak, ikili bağlarım, erkeklerle olan ilişkilerim, kadınlarla olan ilişkilerim yüzünden beni savunmaya çekilmeye zorlamalarına izin vermediğim için ne kadar hoşnut olduğunu belirtti. Bu onun durumunu da kolaylaştırmıştı. Yıllardan beri Leo ile birlikteydi, ama nasıl bir zamanlar hetero iş arkadaşlarına sevgilisi olan kadınla birlikte olacağını söylemek bir sorun olmuşsa, şimdi de lezbiyen arkadaşlarına hafta sonu Leo ile birlikte olacağı için sevindiğini anlatmak daha kolay olmuyordu. Biseksüellikle ilgili bir türlü bitiremediğim bir makale üzerine onunla bir söyleşi yaptım. Bana olduğu gibi ona da, biseksüellerin çıkarlarını savunmak için kurulan

* Homo-ve hetero sözcüklerinin birleştirilmesiyle bir sözcük oyunu. (ç.n.)

rulan yeni bir örgüte katılmasını önermişlerdi, aynı benim gibi o da teşekkür ederek reddetmişti. "Kendimi orada yabancı hissettim," dedi, "pek çok kadının kendisini aslında lezbiyen kabul ettiğini, ama bunu açıkça savunacak cesareti gösteremediği için orada olduğu duygusuna kapıldım." Benim için böyle değildi. Ben tümüyle lezbiyenim, hem de şimdi Leo ile birlikte olsam bile yarı yarıya değil. Ona kendi karşı oluş nedenlerimi anlattım. Bir yanda homoseksüel erkekler ve lezbiyen kadınların, diğer yanda heteroseksüellerin yanı sıra biseksüellerden üçüncü bir fraksiyon yaratmanın benim için anlamı yok. Ya şu bir tür merkez, biseksüeller için buluşma ortamı gibi bir yer kurma düşüncesi? – orada kaybettiğim ne var ki? Erkekleri nerede arayacağımı, kadınları nerede bulacağımı biliyorum ve bir kadınla olduğumda, onunla lezbiyenim. Diğer biseksüellerle birlikte yapacağım ne, onlar benden farklı mı davranıyorlar? Şu grup kimliği gereksinmesi: Bundan bir özdeğer duygusu geliştiren insanlar olduğu ortada, kendi benimin tanımının sevdiğim insanın bir amı mı yoksa bir kamışı mı olduğu durumuna bağlı kılınması bana giderek daha saçma geliyor. İnsanlar sizi sınıflandıramadığında, aslınızın ne olduğunu bilmek istediklerinde düşülen durumlar üzerine Inger'le harika eğleniyoruz. Inger Maastrict'de Chiristopher Street Day'de bulunmuş ve homoseksüel çocukların yürüyüşe katılan anne babalarından ne kadar etkilendiğini anlatıyor. Tanınmamış bir kadın şarkıcının söylediği duygusal bir parçada gözyaşlarını zor tuttuğunu söylüyor: "Eğer ben seviyorsam, bu senin ne derdine, bir kadın mı yoksa bir erkek mi diye." Elbette heterolar dünyasına yöneltilen bir şarkı. Fakat sözcükler kulakta, sanki harekete yönelik bir mesaj taşıyorlarmış gibi aniden bambaşka bir tını kazanıyor: insan kesinlikle ve sadece kendi cinsini sevmiyorsa aranıza katılamaz mı? O bunları anlatırken birdenbire biseksüellik üzerine yazdığım makaleyi niye bitiremediğimi anladım. Görünürde birbiriyle tamamen çelişkili şeyleri aynı anda söylemek istememle ilişkiliydi bu. Birisinin homoseksüel mi heteroseksüel mi olmasının hiç önemi olmadığını söyleyenlere, bunun hâlâ hiç de o kadar önemsiz olmadığını anlatmak istiyordum. Tekrar erkeklere "dönmüş" olduğumu büyük bir memnuniyetle tespit edenlere artık lezbiyen olmadığımı varsaymakla

beni kırdıklarını belirtmek istiyordum. Lezbiyen kadınlara, bir erkeği sevsem bile kendimi onlara ait olmaktan uzak hissetmediğimi anlatmak istiyordum. Ve bu yüzden özür dilemeye niyetim olmadığını. İnsanın bir kadını mı bir erkeği mi sevdiğinin hetero dünyasında da homoseksüel harekette de gerçekten bir rol oynamadığı bir zamanın geldiğini varsayarsak, her biri bir yanımdan çekiştiren tarafların olmadığını varsayarsak; oyunda bunca farklı çıkar olmadığını varsayarsak, –bir süre için deneyim yaşamayı heyecan verici bulan, ama belirleyici noktada yine normalliğin güvencesine sığınan kadınlar tarafından ortada bırakılan lezbiyen kadınların incinmişliği– benim yine bir erkekle olduğumu duyunca, işte bakın katıksız bir feminist bile *biz* olmadan yapamıyor, klişesine göre yanlış sonuçlar çıkartacak, uygunsuz erkekler olmadığını varsayarsak, ancak o zaman bir zamanlar aşkımın bir kadına, Anna'ya yönelmesinin bir rastlantı olmaması gibi, şimdi de büyük aşkımın bir erkek olmasının benim için önemli olduğunu söyleyebilirim. Ve böylece geleceğime dair bir şey söylemiş de olmam. Benim için daha kimlerin önemli olacağını nereden bilebilirim –ve niçin. Hâlâ benimle gelebiliyor musun Inger?

Inger için bu mümkün.

Inger'le, bu heriften aslında ne istediğim gibi bir soruyla karşılaşmadan, bu aşkın kadınlara olan hislerim pahasına yaşandığı duygusu oluşmadan, bu adama olan inatçı ve umutsuz aşkımdan bahsedebiliyorum. Onunla bütün bu açıklamalara gerek kalmıyor. Inger, G. için kendime böylesine işkence etmemin yaşamımdaki kadınların önemsiz olmasından kaynaklanmadığını anlıyor. Sonuçta insan babasının ölümüne de yas tutabilir ve kimsenin aklına kalkıp şunu sormak gelmez: "Niçin böyle ah vah ediyorsun, bir tane de annen var, yoksa onu sevmiyor musun?"

Ona bu aşkla erkek toplumu karşısında dize gelmiş olmadığımı, bunun geleneksel bağımlılığa doğru bir geri adım olmadığını –tam tersi– açıklamama da gerek yok. Para için, statü için, toplumsal kabul ve korunma için bir erkeğe gereksinim duymadığımdan bu yoğun ve tek aşkı yaşayabilecek durumdayım. Sanki ancak bağımsızlığımdan emin olduktan sonra daha derin bir istek kendini gösterebilmiş gibi. Tsvatajeva bir mektubunda sev-

gilisi Visjnak'a şöyle diyor: "Sensiz yapabilirim. Küçük bir kız ya da yalnızca bir kadın değilim, bebekler ve erkekler olmadan da yapabilirim. Herhangi biri olmadan da yapabilirim. Fakat belki de tam da şimdi ilk kez bunu istemiyorum."

Inger geçmiş aşkını, büyük aşkını, kendisini terk etmiş olan kadını anlatıyor. Bazen doğum günlerinde ziyaretine geldiğinde şimdi birlikte yaşadığı kadınla baktıkları kedilerin fotoğraflarını gösterince hâlâ canı yanıyor. Ki Inger o zamanlar onun için kedilerinden vazgeçmişti. Şimdi Leo ile beraber. Şimdi o Leo'nun büyük aşkı. "Bir erkekle yatmak gittikçe daha çok hoşuma gidiyor," diyor.

Savaş geçmişiyle Leo, kalbinden rahatsız, ellilerinin başında. Sadece yarım gün çalışıyor, belki ileride tamamen işi bırakacak.

"Biliyor musun," diyor Inger, "bu kadınla birlikteyken, doksan yaşımızı göreceğimize, zamanla üreyeceğimize inanıyordum. Özensiz davrandık. Leo ile her gün keyifli."

Leo'dan söz ederken gözleri yaşarıyor.

"Onu kaybetmekten korkuyor musun?"

"Evet," diye başını sallıyor. "Benimle birlikte yaşlanmasını o kadar istiyorum ki."

Leo'nun başka sevgilileri de varmış. Leo kıskanç değil. Inger kıskanç.

"Ona buna katlanamayacağımı söyledim. Eğer beni istiyorsa karar vermesi gerektiğini söyledim."

Ve o kararını verdi. Hem de ara sıra bir başka kadınla ilişkiye girmeye karşı değilken. Alışılmadık bir erkek. Bu cesareti, Daniel'i böyle bir kararla karşı karşıya getirmeyi, ben gösteremedim.

Inger'e annemden bahsettim. Bu yeni keşiften, bu derinlere gömülmüş ihanet motifinden, sanki birisi tarafından sevilmek hakkım değilmiş gibi, sanki aynı onun o zamanlar olduğu gibi yalnız ve mutsuz olmaya, ona olan eski bir borç yüzünden yükümlüymüşüm gibi, ondan aldığım miras.

"Eğer annen yaşıyor olsaydı seni mutlu görmek isteyeceğine inanmıyor musun?"

"Eğer yaşıyor olsaydı? Hayattayken benim kazandığım özgürlüğü, canımın istediğini yapmamı kıskanırdı. Beni bencil bulurdu. Tipik babasının kızı."

"Annenden başka neler isterdin?"

Onu düşünüyorum, kırgın yüzünü, şu 'fazla bir şey istediğim söylenemez'i..., uzun istekler listesini, kendisini nasıl itilmiş hissettiğini düşünüyorum. Hayatımı benim için planlamaktan vazgeç, demeyi isterdim, benim içime sızmaktan vazgeç, beni kendi kopyan haline getirmekten vazgeç, kızın olarak gerekeni yapmadığım suçluluğunu bana enjekte etmekten vazgeç. Sen öldün. Ben senden farklı yaşamak istiyorum.

"Benim için hayır dilemiş olmasını istiyorum," diyorum Inger'e.

"Ve bunun olmadığını mı düşünüyorsun?"

Bir yanıt verecek duruma gelebilmem için bir süre geçmesi gerekiyor.

"Evet," diyorum, "sanırım aslında öyle."

Ve şimdi Inger gittikten sonra oturup porto bardağımın içine gözyaşı döküyorum. Rahatlamadan. Ve istekten. Ah, şimdi G.'ye gidebilmeyi ne kadar isterdim. Ona, "Bana sarıl. Annem bunu doğru bulurdu," diyebilmeyi.

❄

Perşembe, 15 Temmuz

Gökyüzü arduvaz grisi, yeşil iyice koyu, neredeyse siyah. Bu gece rüzgâr şiddetlendi, ev çatırdayıp gıcırdıyor, pencere camları tıngırdıyor, dün akşam evin içinde bir tur atarken iyi kapatmadığım kapılar çarpıyor. Dışarıda oturmaktansa elimde kahvemle evin içine giriyorum ve cereyana açık 34 kapı sayıyorum, sadece kışları kapalı tutulan salona açılan sürmeli kapılar ve dolap kapıları buna dahil değil. Günü yatakta geçirtecek bir hava. G., yaşlı çuval, neredesin, rüyalarımda bile beni yalnız bırakmıyorsun. Rahatça girebileceğin onca denetimsiz rüya.

Ortalığı düzeltmek, eşyalarımı toparlamak için evin içinde dolaşıyorum. Bir sonraki konuk varmadan önce evi temizleyecek olan Lida gelmeden bulaşıkları yıkamak istiyorum. Daktilomu

yerleştiriyorum, giysileri ve kitapları ayıklıyorum, bir kısmını bırakıp, bir kısmını alıyorum, bayatlamış sebzeleri, eski gazeteleri çöpe atıyorum. Bir süre için buraya geri dönmeyeceğim. Şimdi sırada önce Fransa, sonra Ooy var. Taksi çağırıyorum. Yolda önce Castricum'da kiraladığım video kasedini geri vermem gerekiyor, *Hamlet*, tutkuyla oynanmış. Metni ezbere biliyorum, ama bu kez daha önce dikkatimi çekmemiş bir şey çarptı kulağıma. Oğul, babasının ölümünden sonra yatağını onun kardeşiyle paylaşan annesini sert bir şekilde suçluyor: "You can not call it love"* –senin yaşında deli kan uslanır ve akla iyice boyun eğer. "Oh, shame, where is your blush."** Benim aklımla bir sorunum yok, fakat deli kanım hâlâ her türlü boyun eğişe, uslanma girişimine karşı çıkıyor. İstediğim şeyi ele geçiremesem bile, onu istemekten vazgeçmiyorum.

❄

Salı, 3 Ağustos

Goudorgues'den döndüm. Evvelsi gün Saar ve Elly ile vedalaştık, onlar kaldı. Saartje, Palavas'da tuvalete gitmeden önce masanın altında ipinden tutup sarkaç gibi sallandığı tampona bakarak geleceğimi okudu.

"Bu adam ve sen, birbirinizi gözden kaybetmeyeceksiniz. Fakat bir bakalım, düzüşme konusundan bir şey çıkmayacak, gelecek yılda da görünmüyor, sonraki yılda da..."

"Yeter," diyorum, "bilmek istemiyorum."

"Ama yaşamına bir başkası girecek."

"Bir başkasını istemiyorum. Sok şu nesneyi artık içine, Shaar."

Goudorgues, kırk nüfusu ve iki caddesiyle, hâlâ o eski, sert, kayalardan fırlamış gibi duran köy. Geçen sene burada güneşte ve

* (İng.) Buna aşk diyemezsin. (ç.n.)

** (İng.) Ey, utanç, niçin yüzün kızarmıyor? (ç.n.)

küçük derenin suyunda yıkanarak ve G. ile yeniden görüşünceye kadarki zamanı geçirerek kaldığım aynı köy yine. Köye yaklaşırken hiçbir şey değişmemiş gibiydi, dağın göğüslere benzeyen iki tepesi ve –bu izlenimi daha da güçlendirir gibi– daha uzakta bir küçük tepe. Bir venüs tepesi. Burada hiçbir zaman hiçbir şey değişmeyecek gibi, sadece Marie France'ın saçları ağarmış, belki de geçen yıl boyamıştı. Çevredeki tek kahve olan Monoblet'de belediye başkanı beni tanıyor ve selamlamak için masama geliyor. Yakası açık gömleğinin altında aynı solgun, şişman göbek, yanları mavi şeritli aynı beyaz spor şort. Yalnızca belediye başkanı değil, boş şişeleri de o topluyor. Karısı eskisi gibi bar tezgâhında ve fıçı musluğunun başında duruyor. Yeğeni çevredeki tek restoranı işletiyor. Şu anda oturduğumuz evin dışında her şey aynı kalmış. Saartje, uzun zaman köyde hiç kimsenin sevmediği bir kadının yaşadığı Goudorgeues'in en büyük evini satın aldı; kadın sonunda öldü. Yıllardan beri kendisi ve arkadaşları için köyde ev kiralayan Saartje'nin bu evi almasını herkes uygun buldu. Eskiden kestane ürünü ve ipek dokumacılığıyla geçinen köy halkı şimdi, tek bir meyhane ve kendilerine çalışan bir fırın için bile çok küçük olan bu köye yerleşen yabancılardan geçiniyor. Saar bir mucize yaratmış, en gerekli tamiratları halletmiş, modern bir tuvalet yaptırmış. Duş şimdilik dışarıda, duvarlar beyaz badanalanmış, eski mobilyalar satın almış. Ve Elly büyük bahçeye el atmış. Her iki cepheye penceresi olan güzel odayı bana verdiler, pencerelerden biri dik yokuşa, diğeri terk edilmiş ipek dokuma atölyesine ve uzaktaki tepeye bakıyor. Sabah erken dingin saatler.

Robje de burada ve yeni dergisi *Okuma Gözlüğü* için bir "gay old age" üzerinde çalışıyor ve bizimle içdonları ve yaşlanma konulu bir söyleşi yapıyor. Hetero-ben'imin, yaşlanma konusunda, çok daha uzun süre dayanacak lezbiyen-ben'imden daha fazla sorunu olduğunu söylediğimde, Robje önüme bir yazı konusu atıyor. Daha yaşlı lezbiyenler arasında da sadece genç kızları isteyen kadınlar var, fakat genel olarak kadınlar arası aşkta, yaşlanma, ister hetero olsunlar ister homo erkekler arasında olduğu kadar sorunlu bir nokta değil. Öncelikle neşeli ve "gay" olan bir dergide, yaşlanmakta olan bir heteronun zorluklarından yakındığı bir yazının

çıkmasına gerçekten de önem veriyor mu? Rob çok hoşgörülü.

Elly çalışma odasında oturmuş, neredeyse tamamlanmış bir şiir seçkisi için sabah şiirini yazıyor. Saartje sürekli yanında taşıdığı bir kataloğa dalmış: lavabolar, boru sistemleri, vantilatörler, ısıtma elemanları –bunların içine sanki bir porno okur gibi dalmış. Bir keresinde hem tesisatçı, hem seramikçi, her işin adamı Guy'un istediği malzemeleri almak için Ales'e giderken ben de Saartje ile birlikte gittim. Yanlış bir sapağa girdi ve bir anda eskiden tanıdık isimler yol levhalarında belirdi: Anduze, St. Jean du Gard, Mialet. Anna'yla o yaz, beni terk ettiğinde, kocası geri dönmesini istediği için gün be gün benim işimi bitirdiğinde. O zamanlar onunla birlikte ya da onsuz oturmuş olmam gereken yerlerin hiçbirini tanımıyorum; herhangi bir küçük Fransız kentindeki diğer bütün yerler gibi görünüyorlar. O zamanlar kederim öylesine büyüktü. Kayboldu. Silindi. Yazarak tükendi.

Ve okuyorum. Ara sıra daktilomu ve iki hafta gerçekten tatil yapabilmek için yanıma almadığım metnimi özlüyorum. Sanki amacımı yitirmiş gibi metni özlüyorum. Goudorgues'in yerlileri bu tuhaf hanımlar kulübünü seyretmek için pencerelerden sarkıyorlar. Guy hanımların kendisini şımartmalarına izin veriyor ve verdiğimiz birkaç şişe gerçek şampanya ile bizden müteşekkir ayrılıyor. Yemek konusunda biraz kavga ediyoruz. Ben kendi kendimi aşçı atadım, ama benim yabani ev arkadaşlarımı hoşnut etmek kolay değil. Saartje mümkün olduğu kadar etten kaçınmak istiyor ve zaten az yiyor, Elly balık ve ayrıca bunun dışında, tabaktan insana bakacak gözü, kafası olan şeyleri istemiyor, mümkünse patisi, kemiği ya da yüzgeci belli olan şeyleri de istemiyor. Ve Rob makarna sevmiyor. Elly hakkını patates kavurma ve köfteden yana kullanınca yemek pişirme grevine giriyorum; bu kadar da düşkünleşemem, süpermarketlerinde bıldırcın ve keklik satılan, balıkçıda taze ton balığı bulunan Fransa'da köfte kızartamam. Bol bol Fransız peyniri yiyoruz.

Geçen yıl G.'den bir mektup bekliyordum, geldi de. Bu yıl beklemiyorum, artık beklemiyorum. Fakat Armin'den beni çok etkileyen bir mektup alıyorum. Bu Kraliçe'ye, isim değişikliği için yazdığı resmi bir yazı. "Anne babamın ayrılmasından sonra annem Anja Henriette Meulenbent tarafından bakıldım ve ye-

tiştirildim ve annemin ailesi dışında başka akraba tanımadım. Sahip olduğum tek gerçek ailenin adı Meulenbelt ve ben de kendimi bir 'Meulenbelt' olarak kabul ettiğim için resmi olarak da bu adı taşıyabilmek istiyorum." Bu Armin'in fikriydi. Eskiden onun başka bir soyadı olması ve durmadan tuhaf annesinden söz edildiğini dinlemek zorunda kalmaması benim için daha pratik bir çözümdü. Yine de bazen bir söyleşi sırasında ona, annesinin mutlaka daha kahvaltı masasında erkeklerin işe yaramazlığı üzerine bir söylev çeken, bir kadın olmasının korkunç olup olmadığını sorduklarında, her seferinde düşündüklerinin tamamen yanlış olduğunu, benim böyle biri olmadığımı açıkladı. Sadık bir müttefik bu çocuk. Pekâlâ benden uzaklaşmak, tamamen normal bir anneyi tercih etmek de isteyebilirdi.

Bu konuda daha yazmalıyım, eve döndüğümde, ilişkilerimdeki ertelenmeler üzerine düşüneceğim. Yiten insanlar, gelen insanlar üzerine, Margrietje ve oğlumla olduğu gibi daha yoğunlaşan ilişkiler üzerine. Bir yaşam bu kadar temelden altüst olursa çok şey değişiyor.

Şimdi iki günden beri yine Amsterdam'dayım. Postayı şu ana kadar büyük ölçüde görmezlikten geldim, sadece ihbarnameleri açtım, kedilere bakan, ileride de bakacak olan Ruben'le kısaca konuştum. Temiz eşyalar çıkarttım, metni birkaç kitapla birlikte çantama yerleştirdim ve Ooy'a doğru yola çıktım.

Yine benim için sevgiyle hazırlanmış bir oda, Margriet'in ABD'ye giden kızı Siti'nin odası. Margriet genç kız eşyalarını ve oyuncak ayıları kaldırmış, kendi koleksiyonundan birkaç resim asmış. Daktilosu, benim Brother'imin küçük kız kardeşi, benim için hazır. Bahçeye, bir tuğla fabrikasının yıkıntısına, deniz yükselme seviyesindeki verimli toprağa, koyunlara, suya, eski bir tepelik coğrafyaya bakıyorum. Ve arkada, suyu tutan setin diğer tarafından gemilerin Waal'den aşağı doğru gidişlerini işitmekten çok hissediyorum.

Aslında isteği Meksika'ya gitmek olan, fakat evde kalan Fons kadehleri dolduruyor. Coşkuyla, karmakarışık konuşuyoruz. Yük-

sek sesle ve uzun uzun, telâfi etmemiz gereken şeyler var. Daha sonra köpekleri dışarı çıkartmak için Fons'la setin üzerinde bir yürüyüş yapıyoruz. Birkaç günden beri hiçbir şey içmediğim için biraz sallanarak ayakta durduğumu fark ediyorum, eğimden aşağı kaymamak için Fons'a tutunmak zorunda kalıyorum. Gemilerin ışıkları, Wall'in pırıltısı, ay ışığı.

Ah evet, kitabın son sayfaları burada tamamlanacak.

Yeniden okumak, yer değiştirmek, atmak, eksik olanların notlarını almak. Ve ufak tefek hileler. Karmaşanın fazla kötü taraflarını süzmek. Aslında pekâlâ bir günlük gibi yazılabilirdi ve yaşam zaten karmaşık, fakat bazı geçmişe bakışları ve anıları, neyin söz konusu olduğunu kendim anlayıncaya kadar iki ya da üç farklı biçimde ele aldım. Babam üzerine bu bölüm, biseksüellik konusundaki incelememe daha uygun düşüyor ve yaşlanma üzerine bütün bu dağınık düşünceler daha sıkı bir yapı içinde birleşmeli. Ve böylece yaşamıma o dönemi yaşarken gözden kaçırdığım bir çizgi getirdim. Bu hâlâ bir otobiyografi mi, yoksa kurgu sınırını geçtim mi? Bunun benim için önemi yok.

Ve yavaş yavaş bir özümseme, bir değerlendirme, bir yumuşatma eklemeliyim. Gerçekte metni yaşamımın ortasında bitirsem de. Bir roman için bir son bulunur, bir deneme eğer soru ve gerekçelendirme doğruysa bir özetlemeyi aşar, ama bu kitap?

Bu günü sayfaların dizimini değiştirmeye ve atmaya ayırdım. Yer yarı yarıya buruşturulmuş kâğıtlarla örtülü.

Fons bana kahve getiriyor, çekinerek kapıyı çalıyor. Ah, bana karşı o kadar iyiler ki, yazı yazarken kendime baktırmaya alışık değilim, bu beni utangaçlaştırıyor.

❄

Bu sayfaları okumamla ilişkili olarak kalabalık rüyalar. Herkes var bu rüyalarda, tuhaf kombinasyonlar ortaya çıkıyor: Anna ve Leila bir arada. Belki de o kadar tuhaf değil. Anna'yı yıllar sonra ilk kez İsrailli barış eylemcisi Veronica Cohen'in katıldığı bir toplantıda gördüm. Bir Filistin-İsrail diyaloğu. Anna kasada duruyordu. 7,5 guldeni ona uzattım. Birbirimize başımızla selam verdik, başka tek bir söz etmedik. Leila da oradaydı, kocası ve onun Fas'tan gelen sinemacı iki arkadaşıyla birlikteydi. Daha sonra birlikte kafede otururken sinemacılardan birinin, Raşid'in benim sokağımda oturduğu anlaşıldı. Kesişmeye başlayan çizgiler.

Aynı rüyada annem ve babam birlikte tatile gidiyorlar. Bu geçmiş yıllardan bir görüntü değil, çünkü yaşasaydı annemin şimdi olacağı kadar yaşlılar. Onlarla gitmeme izin vermiyorlar ve kendimi dışlanmış hissediyorum. Şimdi bunları kâğıda döktüğümde, rüyalarımda, hayatımın evinin çeşitli odalarında oturan bütün insanları bir araya getirmeye, onları birbirine bağlamaya çalışıyormuşum gibi.

Uyandım ve tekrar uykuya daldım. Yeni bir rüya: Daniel. Daniel'le bir masada oturuyorum. Bu rüyada konuştuklarımızdan hiçbir sözcük hatırlamıyorum, ama arzu ettiğim gibi bir konuşmaydı, dostça bir tonda, biraz hüzün. Bir yumuşatma. Gerçekte bu konuşma hiçbir zaman olmadı. Bir kere, bir an için mümkün gibi göründü. Ayrı yaşadığımız, hoş bir biçimde ayrılmayı, ara sıra birlikte bir konsere gitmeyi düşündüğümüz sıralarda Daniel'le Keijzer'de oturuyorduk. Ben içeriye girdiğimde oldukça öfkeliydim. Başkalarıyla ilişkimizin, sonuçta benim erkek düşmanlığım yüzünden bozulduğunu anlattığı kulağıma gelmişti. Bu bana bayağıca geldi, kemer hizasının altında. Erkeklerden nefret eden feminist imajını kullanarak kolay yolu seçiyor, sempati uyandırmak, kendini öne çıkartmak için ucuz bir yöntem. Ki onun herkesten iyi bilmesi gerekirdi, birlikte geçirdiğimiz on yıldan sonra herkesten daha iyi bilmeliydi. Bu tavır ve biçimde artık onu görmeyi sürdürmek için bir gereksinim duymadığımı yüzüne karşı söylemeyi tasarladım. Başka türlü oldu.

Daniel, onu o zamana kadar görmediğim kadar duyarlıydı. Beni ne kadar çok sevmiş olduğuna dair beklenmedik bir açıklama – niçin şimdi? Beraberliğimiz zamanında hiçbir zaman ağzından çıkmamış olan sözcükler. Onu bir zamanlar niçin sevmiş olduğumu yeniden görebildim. Ben bir girişimde bulunduğumda her seferinde kapandığı, kaçtığı için kendime sakladığım bazı şeyleri ifade edebildim. Daha söylemek, sormak, duymak istediğim çok şey vardı, ama konser başladı. Yan yana oturuyorduk. Ona yeniden dokunabiliyordum. Arada omzumdaki kolunun dokunuşu güzel bir duyguydu. Her neyinse –yeniden başlangıcı. Temas. Bu daha önce yaşanmış olsaydı belki de ayrılmak zorunda kalmazdık. Konuşmayı sürdürmeyi kararlaştırdık. İnisiyatif bende olacaktı. Bir hafta sonra aradım. Bir başka restoran. Son karşılaşmamızdaki yakınlığı beklememem gerektiğini hemen gördüm. Yüzü kapalıydı, zırhlanmıştı, o kadar iyi tanıdığım yüzü. İşlerimiz hakkında bağlayıcı olmayan bir konuşma. Kendi kendime orada ne aradığımı sordum ve sonunda ona şunu söyledim: "Son defasından ne kadar farklısın." Bu boşunaydı. Sanki sığınağının daha da derinlerine çekilmek istiyormuş gibi yanıtladı: "Böyle bir şey zorla olmaz." Yine ne kadar babama benzedi.

Nokoment. Eh, olmuyorsa olmuyor. Hesabı ödemesini rica ettiğimde –çünkü umutsuz bir parasızlık içindeydim– iğneleyici bir dokundurmayı sineye çektim. Kapıda soğuk bir öpücük. Ben de ona elimi aynı şekilde uzatabilirdim. 10 numaralı tramvayın durağındayken tek bir damla gözyaşı dökmek için bile en küçük bir eğilim hissetmedim. Sadece eve, yatağıma gitmek, dalmak istiyordum. Daha sonraki günlerde boşuna olduğunu bildiğim halde bir yaşam belirtisi, kısa bir telefon konuşması, bir "kusura bakma" bekledim. Eskiden anlaşmazlıklar çıktığında üzerinde konuşmak için ilk telefon eden ben olurdum. Kavga atlatılmadıkça uyuyamaz, hiçbir şeye yoğunlaşamazdım. Sonra da zorladığım, baskı yaptığım suçlamasını göğüslemek zorunda kalırdım. Bu kez bir girişimde bulunmadığım için bir şey de olmadı. Hepsi o zamanda kaldı –parmaklarımla sayıyorum– on ay öncesinde. Artık gereksizleşti.

Ona tesadüfen Concertgebouw'da rastladım, o bir başka kadınla, benim yanımda Rita. Öpücükler, sol, sağ, sol. Bakın, eski sevgilimle ne kadar rahat karşılaşabiliyorum. Anlaşılan günümüzde olması gereken bu. Yoluna devam ederken, "Bir gün mutlaka kahve içmek için buluşmalıyız," diyordu.

Uluslararası hukuk alanında bir bilim adamı olan Fons'la setin üzerindeki kafeye doğru yürüyüş yaparken işi hakkında konuşuyorum. Azınlık haklarıyla ilgileniyor, onunla Filistin sorunu üzerine yeni edindiğim bilgileri sınayabilirim. Bu işteki angajmanına bir biçim vermek, bunu bilim alanına entegre etmek ve eğitim görevlisi olarak mesleğiyle birleştirmek onun için sorun oluyor. Angajman. Ne kadar eski moda bir kavram, bunu artık kim ağzına alıyor? Fons bu konuda yazıp yazmayacağımı soruyor. Henüz bilmiyorum. Filistinliler üzerine zaten çok fazla yazılmadı mı, benim buna ekleyebileceğim bir şey var mı? Önce bir kere yerinde görmeli.

Margriet ile birlikte Kröller-Müller müzesini ziyaret ediyorum. Margriet benim için bir armağan, bu ilk bakışta dostluk, neredeyse bir parça tutulmaktı. Belki on yıl önce, beni o berbat feministlerden biri olarak görseydi birbirimizi kuşkucu bakışlarla süzmüş olurduk. Evli, kendi yönettiği galerisini evişleri ve büyümekte olan kızının eğitimiyle bir arada götüremeyince kapatmış. Şimdi benim ne kadar bağımsız hareket edebildiğimi, neler yapabildiğimi gördükçe bir parça kıskançlık duyduğunu söylüyor. Ben de onu Fons'la onca fırtına atlatmış ilişkisi, Ooy düzlüğünde, Waal kıyısındaki bu sevgiyle kurulmuş güzel evdeki birlikte yaşamları için biraz kıskandığımı söylüyorum. Böylesine farklı seçimler yapmış olmamız dostluğumuzu gölgelemiyor. Margriet Kassel'deki Documenta'ya beni de götürüyor –yüksek dozda sanat. Bir yığın saçmalık ve birkaç güzel şey. İkimiz birlikte kafalarımızı Anish Kapoor'un kara deliğine sokuyoruz, ben Margriet'in uzun zamandan beri en sevdiği sanatçı olan Broodthaers'i keşfediyorum, onca sanatın arasında birbirimize ara

sıra bir bardak köpüklü şarap izni veriyoruz. Tempomuzun aynı olduğu, Margriet daha eğitimli bir bakışa sahip olsa da çoğunlukla aynı şeylerden hoşlandığımız ortaya çıkıyor. Geleneksel kadın portreleri arasında asılı olan am fotoğraflarının karşısında müthiş eğleniyoruz. Ve insanların tepkileri karşısında. Asık suratlı birkaç hanım: "Bana kalsa bunlardan vazgeçebilirlerdi, insan birini gördü mü hepsini görmüş gibi oluyor." "Bunların acil olarak am sevme sanatında yardımcı derse ihtiyaçları var," diyorum Margriet'e, "neden söz ettiklerinin farkında değiller, doğru biçimde bakmasını bilmiyorlar." Bir ziyaretçi grubunu gezdiren adam, anıların önünde tek bir cümle içinde lezbiyen, feminist ve saldırgan sıfatlarını kullanma sanatını gösterdi. "Ah sahiden mi," dedim, "çıplak bir amdan daha savunmasız bir şey olamaz herhalde." Kesinlikle gerginleşmek niyetinde olmamama, sadece sanat için gelmiş olmama ve feminizmden uzak bir hafta sonu geçirmeyi tasarlamama rağmen neredeyse tıslamaya başlayacaktım. Takım giysiler giymiş güzel bir kadın beni destekledi, bir de genç bir adam. Margriet'le orada oturup, şimdi bunlara sanat eseri olarak bakmak zorunda kalan, ama aksi takdirde peepshow'larda para ödeyen erkeklerin bütün o ürkek bakışları karşısında kahkahalar atıyoruz ve akşam erkenden hoşnut bir şekilde aynı yatağa giriyoruz, o elinde bir dizi romanın son bölümüyle, ben Tsvetejeva'nın şiirleriyle.

O zamandan sonra yeniden üretmeye, kolajlar yapmaya heveslendim. G.'nin fotoğraflarını kestim, on kez kulağını ve Tsvetejeva'nın şiirlerinden dizeleri. "Geçerli sayılan sadece fiziksel boşluktur. Bu sandalyenin boş oturma zemini. Senin yaşamında hiçbir zaman üzerinde benim eksik olduğum bir sandalye bulunmayacak." Sonuçları Margriet'e gönderdim. Adamın hoş bir kulağı var, diye yanıtladı ve esinlenmiş bir şekilde kendisi de yeniden bir şeyler yapmaya başladı. Sanatın şu gizemli işlevi: Kassel'de bulunduğumuz sürece ya da ben elişlerime daldığım sürece yüreğim o kadar acımıyor. Bu artık yazamadığım aşk mektupları için bir ikâmeydi –neredeyse aynı şey gibiydi. Kendimi baskı altına almadan saatlerce uğraşabiliyordum ve gerçek bir iş yapmayışım, gerçek bir şey üretmeyişim, en azından yararlı bir şey, hiç önemli değildi, çünkü bu yaptığım tamamen amatörceydi, sa-

dece Margriet için, sadece G. için –ve elbette kendim için. Kendime yıllardır böyle bir şey yapma iznini vermemiştim.

Rita bir keresinde bana kaygıyla, feminist grubun dışında, iş çevremin dışında arkadaşlarım olup olmadığını sormuştu. Hayır, o zamanlar yoktu, henüz kendime bunun için zaman tanımıyordum. Yazı kurulları ve yayınevleri büyük kavgalarla dağıldığında, dostluklar saman kâğıdının yağmurda erimesi gibi çözüldüğünde fazlasıyla etkileniyordum. Yaşamımda öylesi bir budanma.

Şimdi varlar, kadın arkadaşlarım. Sosyal bilimci Iteka Weeda, geleceğin bu dostça ilişkiler ağına ait olduğu, bunların tek bir aşk ilişkisi partnerinin yerini alacağı görüşünde. Ben buna inanmıyorum, dostluğun tutkunun yerine geçeceğine ya da tersine inanmıyorum, en sevdiğiniz elbette aynı zamanda dostunuz olsa bile ve benim dostluklarım da hiçbir zaman o güzel erotik tınıdan yoksun değildir. Fakat onlardan, yardım birliklerimden hoşnutum.

Rita'yla yemeğe gidiyorum. Özel bir vesileyle değil. İş konusu artık sohbetimizin dışında.

"Su yüzünde kalmayı her zaman harikulâde başardın," diyor Rita. "Bu doğru," diye yanıtlıyorum. "Ama biliyor musun artık yavaş yavaş sadece hayatta kalmaktan fazlasını istiyorum."

Ertelenen öncelikler. Eskiden üzerinde epey kafa yorduğum şeyler, şimdi bana tümüyle önemsiz görünüyor. Çöküntüye girip artık yazamaz hale geldiğimde elimde yarım bir metin vardı, kapak çoktan ısmarlanmıştı, kitapçılar siparişlerini vermeye başlamıştı. Bu, gazeteci Martin van Amerongen'in benim Maoist Çin'in bir "yol arkadaşı" olduğum şeklindeki aptalca suçlamasına karşı yanıt olan polemikçi bir kitaptı. Amerongen'in makalesi üzerinden birkaç başka soruyu da katarak, gazetecilerin ve kendilerini ilerici anlamda entelektüel olarak kabul eden diğerlerinin, feminist ve ırkçılık karşıtı cepheden gelen eleştiri, kendilerini karşılarında gökdelen kadar yüksek hissettikleri diğerlerine değil de

kendilerine yöneldiğinde, hangi yöntemleri kullandıklarını göstermek istiyordum. Bir yıl sonra ipin ucunu yeniden yakalamaya çalıştığımda artık heyecan duyamadım. Bu çabayı göstermek isteyen herkes, Çin'e yaptığım bir ziyaretten sonra yazdığım kitabı okuyabilir ve Amerongen'in yaptığı saptırmayı kendisi tespit edebilirdi. Ben Çin'i yeryüzü cenneti olarak betimlememiştim. Amerongen'in oradaki korkunç durumun kanıtları olarak ortaya sürdüğü gerekçeler benim kitabımda da vardı. Bir keresinde gerçekten ağlayacak kadar etkilenmiş olmam ise tek tek insanlarla ve oradaki coğrafyanın ezici güzelliğiyle ilgiliydi. Bir mandayı bir rejimden ayırt etmeyi de herhalde gayet iyi biliyorum. Bilmeyen belli ki van Amerongen. Fakat bunun için niçin bu kadar sayfa harcamalı? Van Amerongen'in günlük *NRC* gazetesinde yayımlanan makalelerinin başlıklarını G.'ye gönderdim. Anja Meulenbelt hiçbir şeyden utanmıyor. Anja Meulenbelt'in sevinç gözyaşları.

G.'ye giderken bunlar gerçek anlamlarını kazanıyorlar.

Biseksüellik üzerine bir türlü tamamlayamadığım yazımın başlığı çoktan hazırdı: Yaşgünümü artık niçin asla kutlamıyorum."

Yaşgünü kutlamak için eve insanları davet edişimin üzerinden uzun, çok uzun zaman geçti. Birbirlerini güvensizlikle süzen farklı grupların odamda oturduklarını hatırlıyorum. Odanın diğer köşesinde oturan kadınlara biraz eğlenerek bakan iş arkadaşlarım, oradaki erkekleri görmemezlikten gelmek için çaba gösteren ve beni eleştirel bakışlarla tartan –bu heriflerin burada ne işi var– ilk kuşaktan feministler ve sanırım annem de oradaydı. Aynı zamanda divan işlevi gören yer yatağının üzerinde rahatsız bir biçimde oturuyor ve uzun saçlı, taranmamış insanları sessizce inceliyordu. Ve bu orta yaşlı burjuva kadınla konuşacak hiç kimse yoktu. Bardakları doldurmak, çerezleri dağıtmak ve herkesi mutlu etmek için oradan oraya koşturuyordum ve kendime bunu bir daha asla yapmamaya karar verdim.

Ve bir daha yapmadım da. Kendimi bölmeye alıştım, hayatımdaki bütün bu farklı insanların karşısına sadece bir yanımla çıkmayı öğrendim. Sosyal alanla ne işim olduğunu kavrayamayan

sanatçılar, yazar oluşumun kendilerine hiçbir şey ifade etmediği sosyal danışmanlar ve terapistler, yazmak ve aşk üzerine konuşabildiğim, ama işimden çok ender söz ettiğim ve Filistinlilerle ilişkilerimden rüyamda bile bahsedemeyeceğim Elly. Her şeye rağmen ve hâlâ erkeklerle niye uğraştığımı anlamayan lezbiyen kadınlar –bana "kadıncık" dediğinde Elly'nin sesine bir parça küçümseme karışmıyor mu? Ve bu kadınlar hiçbir zaman Armin'i merak etmezler, sanki evde bir başka yaşamdan, heteroseksüel yaşamdan bir çocuk var gibi. Benim lezbiyen kadınlarla ilişkimden eğlenmekle birlikte ne aradığımı anlayamayan heteroseksüel kadınlar. Bir erkek arkadaşım, "Anja sen gerçekte hiç de lezbiyen değilsin," diyor, bir kadın arkadaşım beni uyarıyor: "Umarım yine bir kadınla ilişkiye girmezsin, sonunda bu ilişkilerin hep karmaşıklaştığını sen de biliyorsun."

Yahudiler ve Filistinliler, heterolar ve lezbiyenler, sanatçılar, sosyal danışmanlar, terapistler, tümüyle apolitik kişiler ve feministler, –her tarafa bir yanımı kattım. Diğer yanımı ise saklı tuttum. Sözcüklerimi dikkatle seçtim. Ya da kavga çıktı. Sık sık aracı pozisyonunda kaldım. Almancada bu durum için yerini tam bulan ve güzel bir deyim var, "iki sandalye arasında oturmak." Bunu sadece Almanca olarak yayımlattığım bir kitabın başlığı olarak kullandım, çok sık yanıtlamak zorunda kaldığım aynı sorulara yönelik olarak hazırladığım bir kendi kendine söyleşi. Hollanda için pek hazmedilemeyecek türden bir egoda gezinti. Hep iki taraf arasında kalmayı, kendimi en azından iki cephe karşısında savunmak durumunda kalmayı eskiden bir kader gibi görürdüm. Şimdi ise bu durumun yüreğime işlemiş olduğunu, bunu bilerek tercih ettiğimi düşünüyorum. Mutlaka bir yere ait olma ihtiyacı o kadar güçlü olmuş olsaydı, o zaman tercihimi tek bir meslek için sabit bir politik amaç için, heteroların dünyası ya da lezbiyen kadınların dünyası için yapmış olabilirdim. Bu arada basit olurdu. Çelişki yüzü daha az. Fakat sadece tek bir dünyada yaşamamayı her zaman heyecan verici buldum. Dünyalar arasında bir gezgin olmayı.

Şimde bunalımdayken bu evsiz yurtsuzluk duygusu acımasız bir darbeye dönüşüyordu. Beni gerçekten tanıyan kimse yoktu. Beni sadece yarım algılamak, sadece güçlü yanımı görmek is-

teyen Daniel dahil. Bütün bu farklı insanlar elbette sadece dış dünyadaki ayrım çizgilerini değil, benim içimdeki sınır boylarını da gösteriyor.

Ben'imin bu renkli karmaşık çevresinde sıkıntı asla söz konusu değil. Fakat merkezi yönetim işi bıraktığında kişiliğim sanki binlerce parçaya bölünüyor. Çeşitli parçalardan oluşmak postmodern anlayışa tamamen uygun olabilir, ama bu birçok kimlik aynı çatı altında birlikte yaşayabilmeliler de.

Dikkafalı bir eylemci, serinkanlı tartıp biçen bilim insanı, söylecek sözü olan bir kadın, dünyayı düzeltmeye çalışan kadın, eşitliğini ilan etmiş kadın, aşk için her şeyi vermeye hazır sevgili, pragmatik girişimci, oğlumun annesi, babamın kızı, annemin kızı, istemiyorum, istemiyorum diye tepinen küçük çocuk, küçük bir sulugöz, bu dünyada kendini evinde hissetmeyen bir hayalci, neredeyse şeffaf, beklenmedik bir harekette ürken ve korkmuş bir hayvan gibi kaçan biri. Bağımsız kalmak isteyen, tutkusuz yaşamak istemeyen bir kadın, kendisini büyük bir aşka etiyle kemiğiyle bırakan bir kadın. Tam bir egolara self servis mağazası. Ve kimsenin beni gerçekten tanımadığı duygusu.

Hemen hemen hiç kimse.

Sadece G.'nin yanında kendimi bütün hissediyorum.

Yine döndü. Nerede olduğumu biliyor. Bana telefon ediyor. Sözleşiyoruz. Bir aydan fazladır onu görmedim.

G. hâlâ o, hâlâ.

Öylesine gerilim altındayım ki, bardağımı düşürüyorum.

Birbirimizi yeni tanıdığımızda ve ne olacağını, herhangi bir şey olup olmayacağını düşünmek için buluştuğumuzda bardağını düşüren oydu. "Yanında çok gergin oluyorum," demişti. Ve ben saçlarımı orada duran aptal bir mumda hafifçe yakmıştım. Sanki bu yanık kokusu bizi hâlâ çevreliyor.

Konuşmamız bir süre sadece konunun etrafında dolaştı. Bazen ne hakkında konuştuğumuz benim için hiç fark etmiyor, yeter ki tek onu seyredebileyim. Sevgili yüz. Bu kez kim, kendisi mi, yoksa erkek kardeşi mi? Bu kez ikisi de aynı kişide birleşiyor.

"Neyin var senin?" diye soruyor.

"Ah," diyorum.

Sonra bir süre ikimiz de bir şey söylemiyoruz.

"Ya kitap, bir şey çıkacak mı?" diye soruyor.
"Bence oluyor."
"Ya beni ne yaptın? Bir kadın mı? Bir katedral mi?"
"Sana G. diyorum."

Margriet daha yatmamış, Ooy'a döndüğümde beni bekliyordu.
"Ondan hâlâ hoşlanıyor musun?"
Başımı sallıyorum.
Büyük bir aşk. Bütün ruh eziyetlerine ve dindirilemeyen isteklere rağmen bir armağan.
Bazı arkadaşlarım beni aptal buluyor. Ne yapıyorsun, on yıllık bir ilişkiyi riske attın ve ne için? Ani bir heves mi? Bunun geleceği olmayacağını biliyorum. Daniel küçük bir macerayı kesinlikle önemsemezdi. Eğer bunu böyle bir dram haline getirmeseydin, görmezlikten gelmeye hazır olduğu kesindi, karşı çıkmayacaktı, son perde inmeden bir kez daha çılgın bir aşka kapılmak isteyen menopozdaki kadına anlayış gösterecekti.
Fakat bu bir macera değildi. Beraber geçirdiğimiz saatler kolayca sayılabilecek kadar az, ama buna rağmen oluşturdukları çok fazla.
Daniel'le beni tekrar birlikte görmeyi isteyen Ad, "Ya onca ortak yanınız?" diye soruyor. "Birlikte o kadar harikaydınız, sen onun bisikletinin arkasında, ikinizi hâlâ çift olarak gözümün önünde görüyorum. Bizimle birlikte Nogémont'da geçirdiğiniz günleri artık hatırlamıyor musun?" Elbette, hâlâ gayet iyi hatırlıyorum, her şey tümüyle gözümün önünde, her şey hâlâ kulaklarımda, samanlıkta Bach partisyonlarını çalışan Daniel, Ad kendi atölyesinde, Lisbeth'in daktilosunun sesi ve ben kitaplarımla dışarıda.
Peki bu yeterli değil miydi?
Hayır, artık değildi.
Sanki G.'nin bakışıyla bir başka kadın ortaya çıkacaktı. Daha kırılgan, daha saf. Benim de ihmal etmiş olduğum bir çocuk neredeyse. Yaşamı sürdürmek, varlık koşullarını yaratmakla çok fazla meşguldüm, benden başka kimsesi olmayan oğlumun sorumluluğunu taşıyordum. İyi kötü, yapabildiğimce bunların hepsini yaptım. Ama artık yetti. Ben olan, fakat benim olmamam ge-

reken çocuk, hakkını talep ediyor ve artık baştan savılmayı kabul etmiyor. Daniel bunu karşılayamadı, zorladı, anlayış göstermedi, bu artık onun âşık olduğu kadın değildi, bu artık mükemmel biçimde kendi başının çaresine bakan kadın değildi.

Onun gözleriyle kendimi başka bir ışığın altında gördüm. Kendimi tepinen, ağlamaklı, despot ve hiddetli bir çocuk olarak gördüm. Bu artık Daniel için, başlangıçta bende bulmuş olduğu şey değildi. Benim istediğim neydi? Kucaklanmaktan, kollarının sarılışını hissetmekten fazla değil. Fakat bunu boşu boşuna bekledim.

Geriye baktığımda sadece eksikliğini çektiğim şeyi değil, aynı zamanda yaşananın ne olduğunu görüyorum. Venedik, Tel Aviv, Rio, Bahia ve New York. Bana müziği armağan etti ve hâlâ onun benim için aldığı vitamin haplarını alıyorum. Onun bana ihtimam gösterme tarzı. Birbirimize iyi uyduk. "Bu başka insanlara bir yaşam boyu yetiyor," dedi Daniel acı acı.

Ama başkalarına yetiyor.

Bir Alman gazeteci geldi. Ağırlık konusu Hollanda olan gelecek kitap fuarı çerçevesinde bir radyo söyleşisi. Aslında bunu henüz istemiyordum, ama kabul ettim, sadece bu hafta için burada. Gazeteci kadın benden iki yaş büyük, ama elli yaşını göstermiyor. Yaşıyla bağlantı kuramamaları için yetişkin çocukları olduğunu anlatmamayı yeğliyor. Bir söyleşi kotarıldığında sık sık olduğu gibi biz de şimdi yaşamlarımız üzerine, aldığımız kararlar üzerine konuşuyoruz. Kayıt aletini kapatırken iki sevgilisi olduğunu anlatıyor, ikisi de kendisinden epeyce genç, farklı kentlerde oturuyorlar. Bu durumun her ikisi için de büyük sorun olduğunu ve kendisinin birisini ya da diğerini tercih etmeye hiç niyeti olmadığını anlatıyor, durumla onların uzlaşması gerekecek. Birini ziyarete gittiğinde bir otel odası tutuyor, o birkaç gün için bile bağımlı olmak istemiyor. Bir daha asla özgürlüğümden vazgeçmem, diyor, bir daha asla bir erkeğe öyle bağımlı olmak istemiyorum, bir daha asla biri beni terk ettiğinde yalnız kalmak istemiyorum.

Modern bir model, daha çok erkeklerin çoğunun uyguladığına benziyor, niçin bir kadın da bunu yapmasın ki?

İlgiyle dinliyorum. İnsan bunu bu kadar kolay yapabilse güzel.

Hiçbir zaman tek ata oynamamak. Riskleri dağıtmak.

Bunu yapabilsem durum kolaylaşırdı.

Een verlangen naar ontroostbaar heid'da Patricia De Martelaere'nin aşk, yitirme, keder, melankoli üzerine bir makalesi. Tahrip olmuş egolarını yeniden kurabilmek için tek bir yol görecek kadar aşktan yaralanmış insanlar üzerine. Tüm yatırımlarını radikal ve nihai olarak geri çeken ve kumbarada ya da yastıkaltında biriktirmenin denenmiş sistemine aktaran insanlar üzerine, belki üretken olmasa da risksiz olan, uzun vadede kaçınılmaz olarak kayıp getiren, ama ağır ağır, fark edilmeden ve açık bir iflasın dolaysız acısını vermeyen bir yöntemi tercih eden insanlar üzerine. Başka insanlar kendilerinde bu denli ağır yaralar açmıyorlar. Bunun da ötesinde çoğu "normal" ölümlüler, akıllı, becerikli eylemciler. Mantıkla yatırım yapıyorlar, oyuna çok şey sürmüyorlar, yatırdıklarını tekrar zamanında geri çekebiliyorlar, yeni ve daha iyi yatırım alanlarını daha sorunsuzca buluyorlar, kendi yatırım araçlarına diğerlerininkinden, o tek bankanınkinden daha fazla bağlı kalıyorlar. Ve sonra Martelaere tüm sempatisiyle, bunu asla öğrenemeyenler olduğunu yazıyor, bütün nesnelerin değişebilir ve ikâme edilebilir olduğunu kabul eden aşk ekonomisinin ilkeleri ile uzlaşmaz bir zıtlık içinde bulunanlar olduğunu yazıyor –bunlar tek bir şeyi istiyor, bütün servetlerini pervasızca ortaya sürüyor ve ezici, yok edici, telâfi edilmez bir kaybın acısını çekme tehlikesine atılıyorlar.

Bütün belirtiler benim bu asla öğrenemeyenler kategorisine dahil olduğumu gösteriyor.

Öğrenmek istiyor muyum ki?

Amsterdam

Yaz neredeyse bitti. Sanki birkaç ay değil de sadece birkaç hafta sürmüş gibi. Günler bu sayfalara aktı. Ben onların içine daldım ve artık tekrar ortaya çıkıp, dünyaya geri dönmeliyim. Henüz istemiyorum. Fakslar daha ısrarcı oluyor, cevaplanmamış mektuplar iyice acilleşiyor. Eylülde vereceğim dizi konferansların yerlerinin tamamen dolduğunu öğreniyorum, organizasyon tamam, her şey hazır –benim dışımda. Braunschweig'dan üzerinde adımın büyük harflerle basılı olduğu bir afiş gönderiyorlar ve salonda sandalyelerin nasıl yerleştirilmesini istediğimi mümkünse olabildiğince çabuk bildirmemi rica ediyorlar. Afişteki adıma ba-

kıyorum ve onun bir başkası olması gerektiği duygusuna kapılıyorum. Athenäum Kitapevi'ne uğruyorum ve orada vitrinde kitap fuarı çerçevesinde benim de altı çeviri kitabımın durduğunu görüyorum. Sanki bana bir başkası daha olduğum hatırlatılmak isteniyormuş gibi. Bu beni gerginleştiriyor.

Benim için bir kurs organize eden kadın, "Bunu yapabileceğini biliyorsun," diyor, "zaten yıllardan beri yaptığın şey." Evet, yapabileceğimi biliyorum, şu anda, kısa bir süre sonra yine üzerimde konferans ceketim orada durup soruları yanıtlayacağımı, imzalar vereceğimi hayal edemesem bile. Sonradan, burada haftalarca yazarak ve trans halinde gibi kendi içime dönük, ayağımda kalın çoraplar, darmadağınık saçlarla dolaşarak, daktiloda yazdığım sözcüklerle yaşayarak geçirdiğim zamanı hayal edemeyeceğim gibi.

Vergi açıklaması için gider makbuzlarını aramam gerektiğinde cüzdanımda eski bir hesap fişi buluyorum. O kafenin faturası. Viskiler için sekiz çizik, meyva suyu için bir. Meyve suyunu G.'yi beklerken ben içmiştim. Viskileri birlikte içtik.

Fişin üstünde şunlar yazıyor: Masa 4, çift.

O kısa saatler içinde ve o masada biz buyduk: Bir çift.

Bu iki sözcüğü daktiloda yazıyorum ve şimdi daima çiftiz.

Sözcükleri ender olarak masumane kullanan G. bu kafeden arabaya giderken yolda, "Arabamız köşede duruyor," dedi. Belki bu bir dil sürçmesiydi, ama kafeden arabaya gidene kadar biz olduk.

Bunu daktilo ediyorum ve işte orada duruyor:

Biz.

Elly'nin en güzel şiirlerinden biri şöyle biter:

–anahtarlığımdan anahtarını
çıkartıyorum, sonra parmağımdan
yüzüğünü ve nihayet bir el hareketiyle
bir araya getiriyorum yerinde olmayanı.
Böylece, yazarak bizi sonsuza değin birbirimize bağlıyorum.

't Vogelwater-Amsterdam-'t Vogelwater-Ooy-Amsterdam
Haziran-Ağustos 1993

Daha önce *Utanç Bitti, Gündelik Mutluluğa Alışma* ve *Hayranlık* adlı romanlarını yayımladığımız Anja Meulenbelt'in son romanını sunuyoruz bu kez: *Kayıp Zaman.*

Meulenbelt bu romanında olgunluk dönemini yaşayan bir kadının iç yolculuklarını anlatıyor. Kadınlarla ve erkeklerle tutkulu aşklar yaşamış, feminist hareketin vitrininde ve mutfağında bulunmuş, "başarı"nın albenisinden ve risklerinden haberdar, onaylanmanın hazzını ve yalnız bırakılmanın mutsuzluğunu yaşamış bir kadındır anlattığı.

Olgunluğunu "yolun sonu" gibi algılamak yerine, onu aşkla, seksle, tutkuyla yaşamak isteyen, "süper kadın" olarak görülmekten yorulan, kahramanlıktan vazgeçip yumuşak dokunuşları özleyen bir kadındır...

Aynı zamanda "Dikkafalı bir eylemci, serinkanlı tartıp biçen bilim insanı, söyleyecek sözü olan bir kadın, dünyayı düzeltmeye çalışan kadın, eşitliğini ilan etmiş kadın, aşk için her şeyi vermeye hazır sevgili, pragmatik girişimci, oğlunun annesi, babasının kızı, annesinin kızı, istemiyorum, istemiyorum diye tepinen küçük çocuk, küçük bir sulugöz, bu dünyada kendini evinde hissetmeyen bir hayalci, neredeyse şeffaf, beklenmedik bir harekette ürken ve korkmuş bir hayvan gibi kaçan biri. Bağımsız kalmak isteyen, tutkusuz yaşamak istemeyen bir kadın, kendisini büyük bir aşka etiyle kemiğiyle bırakan bir kadın"dır.

Bu kadın sevgiliyi bekleme hallerini dillendirdiği bir roman yazar: *Kayıp Zaman.*

Ve romanın bir yerinde "Aşkın teri farklı kokar" der...

Ait olduğu adrese gönderilemeyen bir aşk mektubu...

AYRINTI • ROMAN
ISBN 975-539-134-7
9 789755 391342

KDV DAHİL